

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ŠLECHTIC MEZI BAROKEM A OSVÍCENSTVÍM

Vývoj šlechtického ideálu v Čechách v 18. století

Vedoucí práce: PhDr. et Dr. phil. Ivo Cerman, Ph.D.

Autor práce: Bc. Michaela Trnková

**Studijní obor: Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy –
Učitelství dějepisu pro střední školy**

Ročník: 2. nMgr.

2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným stanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 25. července 2013

.....

Poděkování

Za vedení diplomové práce a řadu cenných rad a připomínek děkuji panu PhDr. et Dr. phil. Ivo Cermanovi, Ph.D. Můj dík patří také Pavlu Hálovi, DiS., bez jehož laskavosti, v jejímž rámci mi poskytl k dispozici svůj notebook, by tato práce mohla vzniknout jen s velkými obtížemi.

Anotace

Cílem předkládané diplomové práce je představit dva francouzsky psané spisy, které jsou do určité míry spjaty s českými zeměmi a jež představují šlechtický ideál 18. století očima učenického světa. První z nich nazvaný *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par le propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et de meilleurs auteurs profane* (Kníže podle Boha a lidí, doložený vlastními slovy Písma svatého a podepřený svědectvím církevních Otců a nejlepších světských autorů) byl sepsán roku 1725 učitelem francouzštiny Philibertem Josephem le Roux a přináší barokní pohled na ctnosti a vlastnosti, kterými by měl disponovat ideální křesťanský kníže. Druhý nese název *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur* (Vědomosti, které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže), vznikl na konci 18. století a cílem jeho rozboru je zjistit, zda šlechtický ideál prošel během 18. století proměnou, nebo zda je i on dokladem přežívání barokních konzervativních forem šlechtického ideálu. Po úvodním vymezení tématu a přehledu stavu bádání je přiblíženo myšlení barokní i osvícenské epochy spolu s proměnou postavení šlechty během těchto dvou období. Hlavní část práce pak představuje pohledy autorů obou spisů na šlechtické ctnosti a jejich představy ideálního šlechtice.

Annotation

This work endeavours to introduce two treatises which deal with the topic of ideal nobleman at the turn of Baroque and Enlightenment in Czech lands. Both of them were written in French by scholars who had some relation with Czech lands. The first one is a manuscript called "*Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par les propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et des Meilleurs auteurs profanes*" (The Prince according to God and the people, proved by the words of Holy Scripture and supported by the testimony of church scholars and of the best secular authors) which was written in 1725 by a teacher of French language named Philibert Joseph le Roux and its content shows the baroque point of view of virtues which are indispensable for every Christian prince. The second one is younger, it is a print called "*Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur*" (The Knowledge which a young man has to have i.e. the ideal of the honest man) which was created at the end of 18th century. The aim of its analysis is to find out if the ideal of nobleman during 18th century has changed or not. The introduction of this thesis defines the topic and analyzes the state of research. In the next parts, the thinking of Baroque and Enlightenment is indicated as well as the change of position of the nobility during these two periods. The main part introduces a scholarly account of virtues and qualities which are, in a view of each author, necessary for every aristocrat.

OBSAH

I. ÚVOD.....	7
1.1 Šlechtic jako vzor ctností.....	7
1.2 Nástin stavu bádání o ideálním šlechtici a šlechtě v 18. století.....	9
II. IDEA ŠLECHTICTVÍ V BAROKNÍCH ČECHÁCH.....	15
2.1 Barokní epocha a její myšlení	15
2.2 Bohuslav Balbín a barokní ideál šlechty	20
2.3 Obraz šlechty v barokní filozofii, literatuře a právu.....	24
III. ŠLECHTA A JEJÍ SVĚT V „OSVÍCENÉM“ 18. STOLETÍ.....	28
3.1 Osvícenství a nástin myšlení této epochy	28
3.2 Osvícenský ideál šlechtice v habsburské monarchii.....	29
IV. PROMĚNY OBRAZU IDEÁLNÍHO ŠLECHTICE V DOBĚ PŘECHODU OD BAROKA K OSVÍCENSTVÍ	33
4.1 Vize ideálního křesťanského knížete podle Philiberta Josepha le Roux ...	34
4.1.1 Struktura a metody Rouxovy práce	35
4.1.2 Křesťanský ideál podle Rouxe	36
4.2 „Vědomosti, které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže“ podle Wolffa	39
4.2.1 Sporné autorství a doba vzniku	39
4.2.2 Rod Kinských a jeho význam v českých dějinách	43
4.2.3 Struktura Wolffova spisu a jeho úvodní pasáže.....	47
4.2.4 Wolffovy rady a doporučení	50
4.2.4.1 „Vědomosti, které musí mít mladý pán“	51
4.2.4.2 „Mínění o dvoru“.....	53
4.2.4.3 „Umění psát“	56

4.2.4.4 „O velkých pánech“	66
4.2.4.5 „O osobách, jež mají právo nosit meč“	71
4.2.4.6 „ O osobách v úřednickém plášti“	74
4.2.4.7 „O duchovních“	77
4.2.4.8 „Třetí stav“	79
4.2.4.9 „O libertinech“	81
4.2.4.10 „O stolování“	85
4.2.4.11 „O tělesných cvičeních vhodných pro zdraví“	88
4.2.5 Wolff mezi barokem a osvícenstvím	94
V. ZÁVĚR	98
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	100
A. Prameny	100
B. Literatura	101
SEZNAM PŘÍLOH	105

I. Úvod

1.1 Šlechtic jako vzor ctností

Řecký filozof Aristoteles ospravedlňoval společenskou nerovnost obecným principem: vyšší má vládnout nižšímu, což lze paralelně převést na postavení šlechtice a poddaného v tom smyslu, že mravnější vládnou těm sprostým. Tento koncept byl od vzniku šlechtické vrstvy vždy určující složkou šlechtické identity, neboť šlechtic byl vždy vzorem ctnosti, vzorem pro poddané a právě svou mravností se od nich odlišoval, právě vyšší mravnost jej řadila do nadřazeného postavení a zejména vyšší mravností, dále pak samozřejmě i lepšími schopnostmi a vyšším vzděláním, musela šlechta svůj nárok na vládu ospravedlňovat.¹

Také samotné slovo „aristokracie“, kterým bývají označováni příslušníci těch nejvyšších a nejurozenějších šlechtických vrstev pojmenovávalo již v období antiky vládu těch nejlepších ve společnosti, jejichž chování se vyznačovalo určitými morálními vlastnostmi, mezi něž patřila především čest, moudrost, statečnost a rozvážnost.²

Ve středověku stál na špičce hierarchie společnosti panovník, který byl v křesťanské Evropě považován za zástupce Boha na zemi, vládl *dei gracia* (z boží milosti) a byl ztělesněním sedmi ctností, z nichž čtyři jsou ctnosti kardinální, které byly antickými autory opěvovány již ve starověku – spravedlnost, statečnost, mírnost a obezřetnost. Zbývající tři jsou ctnosti teologické, o něž daný systém starověkých ctností rozšířil ve 13. století Tomáš Akvinský - víra, naděje a láska k bližnímu svému. Podle kodexu těchto ctností se musel vladař chovat jako křesťanský ctnostný rytíř a jeho úkolem bylo pečovat o všeobecné blaho. Celou řadu těchto panovnických atributů pak postupně přebírali příslušníci šlechtického stavu, aby je uplatňovali ve vztahu ke svým poddaným.

Být urozeným šlechticem však neznamenal pouze výsadu, ale i vlastní způsob samotné existence. O svou urozenost musel šlechtic svádět každodenní boj, který spočíval v nutnosti adekvátního chování, volby vhodného sňatku, zisku a udržování

¹ Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 24.

² Christian MEIER – Werner CONZE, *Adel Aristokratie*, in: Otto Brunner - Werner Conze - Reinhart Koselleck (edd.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, První díl, Stuttgart 1972.

majetku, budování kariéry u dvora apod. Tím vším dávali šlechtici najevo svou urozenost a zároveň dokazovali její legitimitu. „*Urozeným se šlechtic narodil. Jedním z atributů nobility však byl i distinktivní způsob chování a jednání, tedy kvality, k nimž se urozenec musel postupně a ne zrovna lehce dopracovat.*“³

Stejně jako zmiňované šlechtické ctnosti provázejí lidskou historii od starověku snahy o zachycení ideálu vladaře a šlechtice písemnou formou. Nejčastěji pak měly tyto spisy formu naučení, či praktické příručky o tom, kterak by měl být mladý šlechtic, respektive vladař, vychováván. Autoři v nich představovali jednak ctnosti a vlastnosti, které by měl u sebe šlechtic pěstovat, jednak schopnosti a dovednosti, které by si měl osvojit, aby se přiblížil popsanému ideálu.

Tradice textů tohoto charakteru sahá až do starověkého Řecka, kde již jeden ze žáků slavného filozofa Sókrata jménem Xenofón (430-355 př. n. l.) zasvětil jeden ze svých spisů této problematice. Jeho didakticko-historický román nazvaný v řečtině *Kýrú paideia*, tj. *O Kýrově výchování*⁴ vedle života zakladatele Perské říše Kýra Staršího popisuje i obraz ideálního panovníka. Proto lze tento spis považovat za zakládající text politické filosofie, který měl později dopad jak na renesanční, tak i moderní myslitele. Zřejmě nejslavnějším dílem tohoto žánru, o které na počátku 16. století obohatil svět italský politik Nicollò Machiavelli, se pak stal *Il Principe (Vladař)*.⁵ Od jeho vydání v roce 1532 až do doby, která bude předmětem zájmu této práce, tedy do 18. století, další a další autoři sepisovali podobné příručky a naučení, ať už se jednalo například o spis českého autora Jiřího Závěty ze Závětic s názvem *Schola aulica, tj. Dvorská škola* z roku 1607⁶ či příručka *Princeps in compendio* z roku 1623 pro výchovu habsburských panovníků.⁷

Předmětem zájmu naší práce se staly dva francouzsky psané spisy, které byly adresovány českým šlechticům a jejichž autory byly učenci, kteří právě ve šlechtických

³ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 292.

⁴ XENOFÓN, *O Kýrově výchování*, Praha 1970.

⁵ Nicollò MACHIAVELLI, *Vladař*, Praha 2007.

⁶ Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Schola aulica, to jest Dvorská škola*, Praha 1607. Srov. V. BŮŽEK a kol., *Věk urozených*, s. 70–71, 292.

⁷ Srov. Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českým zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 166.

rodinách působili. První z nich nazvaný *Le prince selon Dieu et les hommes prouvés par les propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et de meilleurs auteurs profane* (Kníže podle Boha a lidí, doložený vlastními slovy Písma svatého a podepřený svědectvím církevních otců a nejlepších světských autorů) pochází z roku 1725 a je dokladem stále ještě živých barokních tendencí v českém prostředí. V současné době je spis uložen ve sbírce schwarzenberských rukopisů ve Státním oblastním archivu v Třeboni, na pobočce v Českém Krumlově.⁸ Na spis upozornil Ivo Cerman, který se domnívá, že se nejspíše jednalo o dar, kterým si chtěl bádanský učenec Philibert Joseph le Roux působící na markraběcím dvoře v Rastattu naklonit představitele spřízněného říšského rodu, neboť jej věnoval knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenbergu.⁹

Větší pozornost však bude věnována druhému z nich, jenž vznikl s největší pravděpodobností v 80. letech 18. století. Ten nese název *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur* (Vědomosti, které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže)¹⁰ a badatelská pozornost jeho existenci doposud opomíjela. K dispozici je nám tisk tohoto spisu, který je dnes umístěn ve Vědecké knihovně v Olomouci.¹¹ Oba zkoumané spisy představují vzácné příklady přežívání barokního obrazu šlechtice v době osvícenství. Hlavním cílem naší práce je podrobným rozbořením obou spisů zjistit, jakým způsobem se v nich střetávala barokní forma s novými myšlenkovými vlivy osvícenské filozofie.

1.2 Nástin stavu bádání o ideálním šlechtici a šlechtě v 18. století

Literatura, která by pojednávala v první řadě o ideálu šlechtice v době, které je zde věnována pozornost, není příliš rozsáhlá. Výzkumy, které by na šlechtu pohlížely z tohoto pohledu, se zatím zaměřují zejména na období raného novověku, a potom až na 19. století.

⁸ Signatura tohoto opusu je následující: Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Český Krumlov, Sbírká rukopisů Český Krumlov, ev. č. 338 /č. 30/.

⁹ I. CERMÁN, *Šlechtická kultura*, s. 261.

¹⁰ WOLFF, *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur*, Prague, Imprime ches Gottlieb Haase, Imprimeur des Etats du Royaume de Boheme.

¹¹ Vědecká knihovna v Olomouci, signatura 25.945. Tisk je zpřístupněn také jako digitalizovaný dokument: <http://eod.vkol.cz/25945/>

Výzkumům raně novověké šlechty vévodí práce Václava Bůžka a jeho kolektivu spolupracovníků z Historického ústavu Filozofické univerzity Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.¹² Zmínit je třeba také pražského historika Petra Mařa a jeho syntézu o české aristokracii, jež zahrnuje období 16. a 17. století.¹³ Přímo šlechtické výchově se pak pro období raného novověku věnuje Martin Holý.¹⁴ Kavalírskými cestami, které tvořily součást procesu výchovy a vzdělání mladého šlechtice, se zabývá Zdeněk Hojda¹⁵, dále také Jiří Kubeš, jehož dalším tématem jsou i šlechtická sídla a dvory v českých zemích.¹⁶ Zmínit je třeba i Jaroslava Pánka a jeho zájem o příslušníky rodu Rožmberků či mocenské souboje šlechty s panovníkem.¹⁷ Naposled zmíněnému tématu se věnuje i Petr Vorel, v centru jeho zájmu však stojí zejména rod Pernštejnů.¹⁸ Převážně každodenním životem šlechty se zabývá Marie Koldinská¹⁹, integrace šlechty

¹² Například Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr 1526-1740*, Opera historica 10, České Budějovice 2003.

¹³ Petr MAŘA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.

¹⁴ Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*, Praha 2010. Týž, *Výchova a vzdělání české a moravské šlechty v 16. a v první třetině 17. století*, Folia Historica Bohemica 21, 2005, s. 111-210. Týž, *Podoby výchovy a vzdělávání šlechty v českých zemích na prahu novověku*, in: Jana Kohnová (ed.), *Multikulturalita v dějinách a v dějepise. XXII. letní škola historie. Sborník přednášek*, Praha. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta 2009, s. 107-116.

¹⁵ Zdeněk HOJDA, „Kavalírské cesty“ v 17. století a zájem české šlechty o Itálii, in: Jaromír Homolka (ed.), *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216-239.

¹⁶ Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, Disertační práce Historického ústavu JU, České Budějovice 2005. Týž, *Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620-1750)*, Habilitační práce ÚHV FF UPa, Pardubice 2011. Týž (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. - 18. století*, Pardubice 2007.

¹⁷ Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové: velmoži české renesance*. Praha 1989. Týž, *Vilém z Rožmberka: politik smíru*. Praha 1998. Druhé, rozšířené vydání vyšlo v Praze v nakladatelství Academia v roce 2011. Týž, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577: k politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982.

¹⁸ Petr VOREL, *Stavovský odboj roku 1547 - První krize habsburské monarchie (Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. - 30. 9. 1997)*, Pardubice-Praha 1999. Týž, *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století (Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551)*, Pardubice 1997. Týž, *Páni z Pernštejna (Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy)*, Praha 1999.

¹⁹ Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2001.

k císařskému dvoru pak stojí v centru pozornosti Rostislava Smiška.²⁰ Z nejnovějších publikací se našemu tématu přibližuje Jiří Hrbek²¹, který v úvodu ke své knize *Barokní Valdštejnové v Čechách* hovoří také o aspektech šlechtictví v barokní době.

Pro poznání šlechty doby 18. století nelze opominout již starší práci Jiřího Kroupy se vznešeným názvem *Alchymie štěstí*, která se zaměřuje na osvícenskou šlechtu na Moravě.²² Před rokem 1989 věnovali historici pozornost také reakcím české šlechty na francouzskou revoluci. Tímto tématem se mimo jiné zabýval i Josef Petráň ve svém *Kalendáři*²³, dále také Josef Polišíenský v rámci své práce *Napoleon a srdce Evropy*²⁴ nebo Jiří Beránek ve své knize o zednářích a stavovském hnutí roku 1790.²⁵

Z novějších prací lze uvést například práce Martiny Ondo-Grečkové o Josefu Mikuláši Windischgrätzovi²⁶ či Claire Madl o Františku Antonínu Hartigovi.²⁷

V současné době jsou pak pro téma osvícenské šlechty stěžejními práce Ivo Cermana, zejména pak jeho nejnovější kniha věnovaná šlechtické kultuře²⁸, ve které se zabývá především literární činností šlechticů doby osvícenské.

²⁰ Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009.

²¹ Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640-1740*, Praha 2013.

²² Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí 1770-1810. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, Brno 1987.

²³ Josef PETRÁŇ, *Kalendář. Velký stavovský ples v Nosticově Národním divadle v Praze dne 12. září 1791*, Praha 1988. Druhé vydání vyšlo pod názvem *Kalendář aneb Čtení o velkém korunovačním plese v pražském Nosticově divadle 12. září 1791 v časech Francouzské revoluce*, Praha 2004.

²⁴ Josef POLIŠIENSKÝ, *Napoleon a srdce Evropy*, Praha 1971.

²⁵ Jiří BERÁNEK, *Absolutismus a konstitucionalismus v Čechách doby Velké francouzské revoluce*, Praha 1989,

²⁶ Martina ONDO-GREČENKOVÁ, *Windischgrätz a Condorcet: příběh jednoho osvícenského projektu*, Český časopis historický 107, 2009, s. 569-598. Táž, *La noblesse de la Monarchie des Habsbourg au coeur de la République des Lettres européenne: Le cas de la relation entre Windischgrätz et Condorcet*, Revue des études slaves, LXXVIII/4, Paris 2007, s. 451-467. Táž, *Windischgrätz et Condorcet: Une collaboration et une correspondance sur les projets des Lumières*, in: Ivo Cerman – Luboš Velek, *Adelige Ausbildung. Die Herausforderung der Aufklärung und die Folgen*, München 2006, s. 279-297.

²⁷ Claire MADL, *L'écrit, le livre et la publicité. Les engagements d'un aristocrate éclairé de Bohême: Franz Anton Hartig (1758-1797)*, Thèse de doctorat EHESS 2007.

²⁸ Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011. Dále Týž, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010.

O vztahu šlechty k osvícenství se ve své práci o obrozeneckém vlastenectví zmiňuje i František Kutnar²⁹ nebo také ruský bohemista Alexandr S. Mylnikov.³⁰

Co se týče období staršího, o šlechtické výchově na přelomu 18. a 19. století pojednává článek Ludmily Pavlatové z roku 1997³¹, který byl dlouho citován jako jediná práce k tématu. Autorka v něm vychází ze dvou příruček pro vychovatele šlechtické mládeže - jednou z nich je spis plukovníka a ředitele vojenské akademie ve Vídni Františka Josefa Kinského s názvem *Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhme* z roku 1773, který se zaměřuje na výchovu šlechtice k vojenskému povolání³², druhou je pak pedagogická práce soukromého učitele a vychovatele Ignaze Wildnera von Maithstein nazvaná *Über die moralisme Erziehung der höheren Stände* z roku 1834. Na základě rozboru těchto dvou prací pak Pavlatová shrnuje ideální zásady, které by měly být podle jejich autorů při výchově šlechtice uplatňovány.

Šlechtou v 19. století se dále zabývá Zdeněk Bezecný³³, zejména ženským příslušnicím šlechtické společnosti pak věnuje svou pozornost Milena Lenderová³⁴, téma šlechty ve spojení s politikou si zvolil Aleš Valenta³⁵, zmínit je třeba také

²⁹ František KUTNAR, *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*, Praha 2003.

³⁰ Alexandr S. MYLNIKOV, *Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích. Prameny národního obrození*, Praha 1974.

³¹ Ludmila PAVLATOVÁ, *Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století*, Studie k sociálním dějinám 7, Opava – Praha – Kutná Hora 1997, s. 59-64.

³² Viz kapitola 3. 2 Osvícenský ideál šlechtice v habsburské monarchii.

³³ Například Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005. Týž, *Schwarzenbergové v 19. století – dědicové Rožmberků?*, in: Jaroslav Pánek a kolektiv (edd.), *Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011, s. 632-635. Týž, *Sňatky české šlechty ve druhé polovině 19. Století*, in: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 88-93.

³⁴ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*, Paseka, Praha – Litomyšl 2004. Táž, *Le „home sweet home“ de la noblesse d'Europe central dans la première moitié du XIXe siècle*, in: Catherine Horel (ed.), *Nations, cultures et sociétés d'Europe central aux XIX et XXe siècle*, Paris 2006, s. 185-193.

³⁵ Aleš VALENTA, *Lev Thun. (Česká pravice: osobnosti a politika.)*, SE 9, 1993, č. 31, s. 71-81. Týž, *Karel Schwarzenberg (1859-1913). K politice české konzervativní šlechty v první polovině devadesátých let devatenáctého století*, SE 10, 1994, č. 43, s. 75-85.

rakouského historika Hannese Stekla.³⁶ Opomenout nelze ani historičku Radmilu Švaříčkovou Slabákovou, která se zabývá rodinnými strategiemi šlechty na příkladu rodu Mensdorffové-Pouilly.³⁷

Jak jsem uvedla již v úvodní části, hlavním cílem této práce je představit dva spisy, které spadají do literárního žánru textů, jež se věnují výchově šlechtice, jako příklady projevu české osvícenské kultury. Spisy jsou spjaté s českými zeměmi a jejich autoři pocházejí z okruhu učenců. V rámci osvícenství lze, dle Ivo Cermana, rozlišit tři odlišné intelektuální světy: svět šlechty, svět učenců a židovské osvícenství. Předkládané spisy tak představují část myšlenkového světa právě jednoho z těchto světů, tedy konkrétně názory učenického světa na šlechtickou společnost.³⁸

Předkládaná práce tak vyplňuje jistou časovou mezeru, neboť představuje texty, které vznikly v době, která je přehlížena jak historiky raného novověku, tak historiky 19. století. Zároveň doplňuje výzkumy o šlechtické kultuře v 18. století výše zmíněného historika Ivo Cermana. Zatímco v popředí jeho badatelského zájmu stojí spisy psané samotnými příslušníky šlechty, tato práce přináší prostřednictvím interpretace dvou spisů z per učenců pohledy učenického světa na svět šlechty. V neposlední řadě je práce, jelikož se zabývá francouzsky psanými texty, příspěvkem i k frankofonní kultuře v Čechách. Této problematice se věnuje například Ivo Cerman³⁹, sociální a kulturní funkcí francouzštiny se zabývá i Milena Lenderová.⁴⁰ Zmínit lze také bakalářskou práci

³⁶ Hannes STEKL, *Das Fürstenhaus Windisch-Graetz im 19. Jahrhundert*, in: Franz Eder – Andrea Schnöller (edd.), *Adel und Bürgertum in der Habsburgemonarchie 18. bis 20. Jahrhundert. Hannes Stekl zum 60. Geburtstag gewidmet von Ernst Bruckmüller, Franz Eder und Andrea Schnöller*. Wien 2004, s. 87-100.

³⁷ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007.

³⁸ Ivo CERMAN, *Introduction: the Enlightenment in Bohemia*, in: Ivo Cerman – Rita Krueger – Susan Reynolds (edd.), *The Enlightenment in Bohemia: religion, morality and multiculturalism*, Oxford 2011, s. 1-36.

³⁹ Ivo CERMAN, *La noblesse de Bohême dans l'Europe française. L'Enigme du français nobiliaire*, in: Michel Figeac – Jaroslav Dumanowski – Olivier Chaline (edd.), *Le rayonnement culturel de la France en Europe Centrale du 17e siècle à nos jours*, Bordeaux, Pessac 2009, s. 365 – 385.

⁴⁰ Milena LENDEROVÁ, *Sociální a kulturní funkce francouzštiny ve společnosti českých zemí v období "mezi časy"*, in: Daniela Tinková – Jaroslav Lorman (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, Casablanca 2008, s. 236-248.

Martiny Musilové, která se věnuje francouzsky psané literární tvorbě šlechtičny ruského původu Alexandry Šuvalovové, provdané Dietrichsteinové (1775-1847).⁴¹

⁴¹ Martina MUSILOVÁ, *Le cycle de l'amour écrit par La princesse Alexandrine de Dietrichstein, née Comtesse de Schouwaloff: Amour allemand, Amour italien, Amour russe, Amour suisse*, Bakalářská práce Historického ústavu FF JU, České Budějovice 2011.

II. Idea šlechtictví v barokních Čechách

2.1 Barokní epocha a její myšlení

Barokní doba byla významnou kulturní a historickou epochou. Baroko jako umělecký výraz doby je pak považováno za poslední univerzální směr, který zasáhl vesměs celou Evropu.⁴² Za kolébku barokní kultury je považována Itálie⁴³, kde se tento směr rodí kolem poloviny 16. století. Šíří se asynchronně po Evropě, tudíž ještě na konci 18. století jsou jeho stopy v některých evropských zemích patrné, přestože Itálie jej opouští již na počátku zmíněného století.⁴⁴

Vedle gotiky se jedná o druhou nejreligióznější epochu lidských dějin, do níž však zároveň začínají postupně probleskovat i paprsky racionalismu. Výsledkem takových střetů je pak základní tendence baroka, kterou je svár, tzn. svár rozumu a víry.

Do střední Evropy proniká baroko na přelomu 16. a 17. století, nicméně v českých zemích byl jeho nástup opožděn v důsledku válečných konfliktů třicetileté války. Na našem území se tedy baroko začíná prosazovat až od poloviny 17. století. Jeho vrchol pak spadá do let 1690 až 1740.⁴⁵ Barokní kultura a s ní i barokní myšlení

⁴² Vyjma Balkánského poloostrova a Ruska, mimo to pronikl díky španělským a portugalským koloniím i do Latinské Ameriky.

⁴³ Český historik a znalec baroka Zdeněk Kalista trvá vzniku baroka ve Španělsku.

⁴⁴ Zde si dovoluji připojit kratší exkurz o šíření baroka v jednotlivých evropských zemích. Jak bylo již výše zmíněno, kolébkou tohoto směru je Itálie, jeho počátky pak v této oblasti spadají do 40. - 50. let 16. století. Na Apeninském poloostrově pak baroko vrcholí ve 2. polovině 17. století a doznívá v první třetině 18. století. Do Francie proniklo baroko na konci 16. století, v 50. a 60. letech 17. století se zde prosadil tzv. barokní klasicismus - klidnější varianta uměleckého směru, která se odklání od pompéznosti a velké dynamičnosti (stejně tak tomu bylo v protestantských státy např. v Nizozemí, kde hlavními zadavateli uměleckých předmětů byli měšťané a nemohli se rovnat s bohatstvím katolických zemí). Ve 20. a 30. letech už se ve Francii rodí rokoko. V Anglii lze zaznamenat nástup baroka až v 1. polovině 17. století. V anglickém prostředí byl tento směr ovlivněn neoklasicismem. Doznívá zde v polovině 18. století. Baroko se díky španělským a portugalským koloniím prosadilo v 17. a 18. století i v Latinské Americe, kde získalo velmi specifickou podobu.

⁴⁵ V letech 1710-1740 se hovoří o epoše tzv. českého baroka, jehož specifikem byl rozvoj barokní gotiky. Jejím nejvýznamnějším představitelem pak byl český architekt italského původu Jan Blažej Santini-Aichel (1677-1723).

pak v českých zemích doznívá v letech 1740-1760.⁴⁶, tj. v době, kdy již v jiných evropských zemích bují myšlení osvícenské.

Období 17. století nebylo pro řadu evropských zemí nikterak dobou příznivou, neboť jeho první polovina se nesla v duchu třicetileté války, polovina druhá pak v duchu poválečné krize. „*Sami Evropané 17. století měli na období, v němž žili, zvláště dramatický názor ...: železný věk, „mundus furiosus“, doba bouří a zmatků, útlaku a intrik, v níž „ se z lidí stali vlci a požírají jeden druhého“, doba nepořádku, zkázy, převrácení hierarchie, rozmařilosti; zkrátka epocha plná okamžiků velkého napětí ...*“.⁴⁷ Lidé, kteří zažili třicetiletou válku, se během jejího průběhu i po jejím ukončení obrací k Bohu jako k jedinému pevnému bodu, k jediné jistotě, která jim ve strastiplných časech zůstala. Právě konfesijní a politické zápasy jí předcházející a zejména pak třicetiletá válka samotná způsobila rozsáhlé změny v myšlení lidí. „*V padesátých letech XVII. věku – s dozněním posledních ran z děl a výstřelů pušek před hradbami pražskými – končí se přerodný proces, který změnil podstatně duchovou tvářnost českých zemí a z prostředí, provanutého především duchem renesančním, učinil prostředí barokní.*“⁴⁸

Především 2. polovina 17. století se v českých zemích stává obdobím, kdy nad vším stojí Bůh. Podle českého znalce barokní epochy a její kultury Zdeňka Kalisty je základním zážitkem baroka „*pocit přiblížení se Bohu skrze tento svět, skrze nazírání jeho obrovského prostoru, jeho nekonečnosti.*“⁴⁹ Blíže pak historik toto tvrzení objasňuje tím, že barokní člověk „*chce zachytit se přímo ruky boží, postihnouti nějak onoho mocného ředitele osudů lidských, který nevyzpytatelnými cestami vede celý ten prudký spád událostí okolo něho, opřítí se o něj. Věci, které bylo by lze patrně za normálních okolností vysvětliti příčinami a cestami zcela přirozenými, mění se v nadpřirozené jevy, v znamení, kterými se Bůh projevuje v tomto životě, naznačuje svoji vůli či rozhodnutí. Celý svět se stává jakýmsi odrazem Boha ...*“.⁵⁰ Zkušenosti člověka ze zámořských objevů, z kontaktu českých zemí s cizinou za vlády Rudolfa, a zejména z třicetileté války a ve 2. polovině v 17. století pak z bojů s Turky, jej vedou k tomu, že

⁴⁶ Tzv. selské baroko, typické pro české země, však v lidové tvorbě přetrvávalo hluboko do 19. století.

⁴⁷ Rosario VILLARRI (ed.), *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004, s. 11.

⁴⁸ Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941, s. 18.

⁴⁹ Týž, *České baroko*, s. 16.

⁵⁰ Tamtéž, s. 10.

„Tu ocitáme se – možno říci – přímo uprostřed jakéhosi polosnového světa, ovládaného do značné míry iracionálními silami, kde ukazují se podivné přeludy ...“⁵¹

Ve výše popsaném prostředí se pak vedle lidové kultury reprezentované myšlením prostých lidí rodí i kultura intelektuální, respektive barokní „katolická učenost.“ Přestože se na nižších stupních vzdělávacích institucí věnovala pozornost studiu rozmanitých věd (zejména fyzice, matematice a astronomii), na vrcholu hierarchie stála teologie. Zatímco v protestantských částech říše a také v Nizozemí se již objevil nový model osvícenské univerzity, v habsburské monarchii byla věda stále chápána jako tradování kanonických textů. Koncepce výuky na filozofických a zejména teologických fakultách, které se jezuité, jež tyto fakulty zcela ovládali, drželi, tak stále spočívala v prostém memorování kanonických knih. *„Z hlediska barokní katolické vzdělanosti byl svět tajemným místem stvořeným bytostí mnohem dokonalejší než člověk a lidský rozum není s to, aby poznal boží zákony. Náboženská pokora vedla až k pohrdání vědou“⁵²*

Barokní katolická učenost však nebyla zcela jednotná, neboť učenci se v jejím rámci obraceli k různým autoritám – jedni vycházeli z Aristotela a jeho logiky, fyziky a metafyziky (k obnovení studia jeho děl docházelo od 2. poloviny 16. století)⁵³, pro další myslitele byl alternativou Platón⁵⁴, odpůrci ortodoxní vzdělanosti se pak hlásili ke svatému Augustinovi.⁵⁵ Společným pojítkem všech učenců však byla snaha nalézt pravou katolickou filozofii a základem jejich děl se stal popis hmotného světa, v jeho rámci potom postavení jednotlivce a jeho povinností. Všichni, ať se přikláněli k myšlenkám jakékoliv autority, však dospívali k obnově tradiční katolické filozofie, stejně jako například teolog a člen cisterciáckého řádu původem ze Španělska Jan Caramuel z Lobkovic (1606-1682), který do nového kontextu zasazoval stávající

⁵¹ Tamtéž, s. 17.

⁵² I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 77.

⁵³ Například španělský jezuita Rodrigo Arriaga (1592-1667), který od 20. let 17. století působil v Praze, mimo jiné také jako dlouholetý rektor Karolina.

⁵⁴ Zde je třeba zmínit trojici učenců, kterými byli Jan Marek-Marci (1595-1662), Valerián Magni (1585-1661) a Jan Caramuel z Lobkovic (1606-1682).

⁵⁵ Například mnich v klášteře Klosterneuburgu Nebridius z Mündelheimu a jeho dílo *Philosophia S. Augustini*.

principy křesťanského myšlení.⁵⁶ Historik Robert John W. Evans taktiku učenců vyjadřuje takto: „...*Středoevropané váhají mezi starým a novým a snaží se přitom přijmout nové, aby potvrdili platnost starého ... Nástroje sice mohly být nové, ale melodie, které se na ně hrály, zůstávaly staré.*“⁵⁷ Katoličtí učenci doby baroka tak neodmítali všechny nové myšlenky, ale přepracovali je vždy takovým způsobem, aby jich mohli využít k podpoře tradičních dogmat.

„*Barokní učenost byla netolerantní vůči jiným směrům křesťanství, ale za to dávala volnost v myšlení o metafyzických a mystických otázkách, které souvisely s neodhalitelnými tajemstvími přírody.*“⁵⁸ Barokním světovým názorem se v tomto ohledu stal okultismus, v jehož rámci bylo i vzdělání určeno k demonstraci zázraků a samotné okultní vědy pak sloužily jako nástroje pro vědecké vysvětlení. Katolická filozofie tak byla zahalena do hávu tajemna a mystiky a sama propagovala mlhavé a nejasné myšlenky. Jak už bylo zmíněno výše, základní tendencí baroka byl svár rozumu a víry - v tomto kontextu tak dochází ke snaze k propojení katolických dogmat a přírodních věd. Proto je podle tyrolského kapucína Antonia Shyrlyho de Rheity (1604-1660)⁵⁹ cílem astronomie povznesení lidské mysli k rozjímání o Bohu, proto u již zmíněného Jana Caramuela najdeme rozpracovanou analogii mezi nebeským řádem a „matkou církvi“. Vše pak vrcholí u strahovského opata Hieronyma Hirnhaima a jeho skeptických názorů o nemožnosti popsat taje přírody.⁶⁰

K podstatě barokní katolické vzdělanosti se vyjadřuje rozsáhleji ve své knize Robert John W. Evans⁶¹, který hovoří o jejím úmyslně mlhavém a mnohoznačném vyjadřovacím stylu, práci se symboly, poetickou řečí a synkrezí obrazu a slova. Osvícenství však naproti tomu požadovalo ve vyjadřování jasnost a racionálnost.

⁵⁶ Z jeho děl lze jmenovat například *Rationalis et realis philosophia (Racionální a reální filosofie)* vydanou v Lovani roku 1642 či pozdější práci *Theologia rationalis (Racionální teologie)* vydanou roku 1654 ve Frankfurtu.

⁵⁷ Robert John W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003, s. 378 a 381.

⁵⁸ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 79.

⁵⁹ Například dílo *Novem stellae circa Jovem visae, circa Saturnum sex, circa Martem nonnullae* z roku 1643.

⁶⁰ Konkrétně v díle z roku 1676 *De typho genesis humani*. Srov. Stanislav SOUSEDÍK, *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 235-243. R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 373-375.

⁶¹ R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 361-401.

Pokud bychom měli veškeré výše uvedené informace shrnout do uceleného poznatku, dospějeme k závěru, že hlavním cílem barokní katolické učenosti je poznat Boha a ne si osvojit užitečné vědomosti. Ve výrazové formě se pak tato základní tendence projevuje užíváním symbolického jazyka a nejasných výrazů. V etice je zdůrazňována pokora před Bohem a na vrcholu hierarchického uspořádání vědění stojí teologie, které se vše podřizuje.

Na počátku 18. století si však i šlechtici počali uvědomovat praktický význam rozmanitých věd. Pro úspěšnou kariéru ve vysokých úřadech, kde se chtěly uplatnit, byly potřebné znalosti nových oborů pozitivního i přirozeného práva, potom také kameralistika a znalosti historie, zejména té současné, což barokní katolická vzdělanost nedokázala nabídnout. Barokní vzdělanost se svou mystickou a nepraktickou orientací již přestala současníkům vyhovovat. Prvními kritiky barokní katolické kultury ze šlechtického prostředí se stali František Antonín Sporck, Filip Josef František Hodický z Hodic a princ Evžen Savojský.⁶² Definitivní rozchod s barokní katolickou učeností však uskutečnila až pozdější generace šlechticů, která ukončila své vyšší vzdělávání ve druhém desetiletí 18. století.

S výše zmíněnou proměnou celkového myšlení dochází v barokním období i k proměně pojetí šlechty a její pozice ve společnosti. V období středověku platilo, že pojem nobility, tj. vrstvy šlechtické byl nesen především atributem rodového dědictví, rodové tradice – „*šlechtictví bylo cosi, co bylo ustanoveno Bohem od věčnosti, možno říci, a přecházelo tak jako jiná držení z generace na generaci ...*“⁶³ Pro 15. století a její renesanční myšlení byla šlechtická identita opřena především o atribut osobní zdatnosti, osobních vynikajících vlastností, případně činů jednotlivcových, které povznášeli šlechtice nad ostatní společnost, ty jej činily ušlechtilým a šlechticem ve vlastním slova smyslu. V rámci barokního myšlení dochází opět k proměně – šlechtic již nevyniká svými osobními kvalitami a ctnostmi, ale „*povznáší se opět svým rodem, pojímaným arci zároveň duchovně jakožto dědictví určitých významných kvalit, přecházejících z generace na generaci.*“⁶⁴ Konec baroka nastává v českých zemích ve 40. letech 18. století a nástup osvícenství s sebou přináší opět proměnu myšlení, s nímž na místo šlechtických příslušníků dříve povolávaných k řízení státu na základě staré rodové

⁶² Více k těmto osobnostem a jejich myšlení viz I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 81-89.

⁶³ Tamtéž, s. 25.

⁶⁴ Tamtéž, s. 27.

tradice, dochází nyní k výběru úředníků, kteří se mají podílet na byrokratizaci novodobé habsburské monarchie, především podle individuálních schopností jednotlivce.

2.2 Bohuslav Balbín a barokní ideál šlechty

Tragické události, které s sebou přineslo 17. století, znamenaly nejen obrat v myšlení lidí, který spočíval v naprostém příklonu k Bohu a snaze o jeho postižení, ale projevíly se i snahou o obnovu tradic, v jejímž rámci se lidé začali obracet do minulosti. V tomto ohledu sehrálo hlavní úlohu barokní dějepisectví druhé poloviny 17. a počátku 18. století, které soustředilo svou pozornost na hledání „starého světa“ a jeho tradic. *„Zemsky pojaté dějepisectví hledalo ve výkladu dějin pevné body historické paměti. Kromě víry byl jedním z nich genealogický obraz šlechty. V jeho bohatě zdobeném rámu se snoubila starobylost, bohatství a moc urozenců v dobách minulých. Přehnaný důraz na starožitnost a ctnosti tradiční zemské šlechty tak v barokních genealogiích utvářel žádoucí povědomí dějinné posloupnosti a nabízel zkušeností dějin prověřenou intelektuální oporu při rozhodování v nejistých časech pobělohorské doby.“*⁶⁵

Nejvýznamnějším žánrem v dějepisectví té doby se tak staly barokní genealogie, jež měly poukázat na tradice šlechtických rodů, zejména pak na to, jak se z generace na generaci, z předka na potomka dědí základní křesťanské ctnosti, kterými se šlechta vždy odlišovala od ostatních příslušníků společnosti.

Nejvýznamnější postavou českého barokního dějepisectví byl nepochybně jezuitský kněz, historik a pedagog, rodák z Hradce Králové, Bohuslav Balbín (1621-1688). Základní charakteristikou jeho osobnosti, která je u něj velmi podstatná, je střet víry (jako člen jezuitského řádu zcela souzněl s rekatolizačním úsilím své doby) a lásky k vlasti, kterou projevoval zejména lítostí nad jejím stavem pod vládou Habsburků a opěvováním její dřívější slavné minulosti.

Přestože jeho dějepisecká činnost je značně rozsáhlá, na tomto místě budeme věnovat pozornost zejména jeho mistrovskému dílu, jež vešlo ve známost pod jménem *Miscellanea historica regni Bohemiae* (Historické rozmanitosti Království českého).⁶⁶ Cílem tohoto rozsáhlého cyklu je pojednat o všech aspektech českého království, od

⁶⁵ V. BŮŽEK a kol., *Věk*, s. 11.

⁶⁶ Česky vyšel výbor Bohuslav BALBÍN (ed. Helena Businská), *Krásy a bohatství země české. Výbor u díla Rozmanitosti z historie Království českého*, Praha 1986.

přírodního prostředí a zeměpisné polohy, přes informace o obyvatelích, světcích, panovnících, až po spisy o české kultuře a literatuře. O zmíněných charakteristikách pojednávají jednotlivé knihy z první dekády *Rozmanitostí*.⁶⁷ Ideovým vrcholem této dekády byla kniha s názvem *Bohemia sancta (Svaté Čechy)*, kterou tvoří 134 životopisů svatých a blahoslavených z Čech, Moravy a Slezska. První dvě knihy druhé dekády⁶⁸ pak Balbín věnuje genealogii české šlechty. Na jeho zde nastíněné pojetí dějin české šlechty později navazovali další historikové a rodopisci, zejména pak Jan Tanner se svými šlechtickými genealogiemi, ve kterých věnoval svou pozornost rodu Valdštejnů a Šternberků.⁶⁹

Nejprve je však třeba pojednat o Balbínových samostatných šlechtických genealogiích a v nich rozvinutých tezích, které se staly základem pro jeho barokní vizi českých křesťanských Čech.

Pro Balbínovu koncepci české šlechty má značný význam mýtus o jejím pračeském původu z praotce Čecha, který zásadně nabouralo až dějepisectví osvícenské v čele s Gelasiem Dobnerem. U Balbína má však tento mýtus význam poněkud jiný než třeba u jeho předchůdce na poli genealogickém, kterým byl Bartoloměj Paprocký z Hlohola (1540-1614).⁷⁰ Právě pro Paprockého bylo spojení původu šlechty s postavou praotce Čecha jen jedním ze způsobů, jak „vylepšit“ starobylost šlechtických rodů, pro Balbína to byla metoda, s jejíž pomocí začlenil šlechtu do své koncepce svatých Čech.

Balbín již ve své genealogické práci o rodu Guttensteinů z roku 1665 rozvinul tezi o společném původu Čechů z praotce Čecha a jeho dobu označil za „zlatý věk“ nezkažených mravů. Spojení současných šlechtických rodů s dobou praotce Čecha tak

⁶⁷ Jednotlivé díly první dekády vycházely od roku 1679, nakonec jich místo zamýšlených deseti vyšlo jen osm. Devátý díl pod názvem *Bohemia docta (Učené Čechy)*, který se zabývá českými kulturními a literárními dějinami, vydali až čeští osvícenci roku 1777.

⁶⁸ Z druhé dekády byly realizovány pouze tři knihy – první dvě se týkaly právě genealogie české šlechty, třetí pak přinášela informace o soudnictví a českých úřadech.

⁶⁹ Jan Tanner (1623-1694) byl Balbínovým současníkem, též byl členem jezuitského řádu a kromě zmíněných šlechtických genealogií sepisoval i různé práce teologické a hagiografické, např. *Život svatého Václava* nebo *Život Alberta Chanovského*.

⁷⁰ Z jeho souborného díla, které tvoří jak polsky, tak i česky psané spisy, jsou nejznámějšími genealogická pojednání *Zrcadlo slavného Markrabství moravského* z roku 1593, *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského* roku 1602 a *Štambuch slezský* z roku 1609.

mělo v jeho koncepci dokázat, že i příslušníci soudobé šlechty se vyrovnají svým udatným předkům a jejich pokrevní spojení potvrzovalo onu „nezkaženost potomstva“. Některé české rody již vymřely, Balbín však připomínal, že mezi současnou šlechtou se stále zachovala řada významných rodů, jejichž předkové žili i před bitvou na Bílé hoře. Na závěr jmenného výčtu šlechticů pak připojil tvrzení o společném původu některých rodů z družiny praotce Čecha.⁷¹

Ve zmíněné historii Guttensteinů také přišel s tvrzením, které mělo pro jeho dějepisnou koncepci svatých Čech mnohem zásadnější význam. Jeho podstatou bylo údajné spříznění české šlechty se svatou Ludmilou. Rod Guttensteinů totiž podle Balbína pocházel od Slavibora z Mělníka⁷², otce kněžny Ludmily, která se stala babičkou dalšího českého světce svatého Václava. Příbuznost se svatou Ludmilou pak platila i pro další šlechtický rod, kterému věnoval Balbín svou pozornost, tj. pro rod Czerninů, kteří měli s Guttensteiny společný původ.⁷³

Kromě svaté Ludmily zdůraznil Balbín pro výše zmíněné rody i postavu blahoslaveného Hroznaty⁷⁴, který podle *Kroniky Václava Hájka z Libočan* prý v roce 1152 učinil pouť do Jeruzaléma.

V 60. letech 17. století sepsal Balbín i historii rodu Kollowratů. V případě tohoto rodu se snažil doložit, že jeho předci pocházejí nejspíše z hradu Kolowrat v Chorvatsku,

⁷¹ Pro podrobnější informace viz I. CERMÁN, *Šlechtická kultura*, s. 45.

⁷² Slavibor z Mělníka byl podle Kristiánovy legendy jedním z pšovských knížat (Pšované patří mezi bájně slovanské kmeny na českém území. Pšovské knížectví mělo mít centrum na hradišti Pšov (dnešní Mělník), jehož dcerou měla být právě Ludmila, manželka přemyslovského knížete Bořivoje. Jiné legendy však uvádějí odlišný původ svaté Ludmily.

⁷³ Později Balbín sepsal i barokní dějiny Czerninů, které však zůstaly v rukopise. Z genealogického hlediska se podrobněji věnoval i rodu Martiniců.

⁷⁴ Blahoslavený Hroznata byl český šlechtic, který se narodil kolem roku 1160. V roce 1193 výměnou za slib účasti na křížové výpravě do Svaté země, založil na svém panství v Teplé premonstrátský klášter a o pár let později klášter v Chotěšově. V Římě byl pak papežem Inocencem III. oblečen do bílé sutany a stal se tak řeholníkem kláštera v Teplé. Opat Jan jej později jmenoval svým zástupcem a správcem majetku, což se však nelíbilo jeho nepřítelům, kteří jej uvěznil, a protože jim odmítl zaplatit výkupné, nechali jej roku 1217 zemřít hladu. Již v polovině 13. století byl sepsán Hroznatův životopis: *Vita fratris Hroznatae*. Papež Lev XIII. potvrdil roku 1897 jeho uctívání jako blahoslaveného a o 100 let později byl papežem Janem Pavlem II. jmenován patronem nově vzniklé Plzeňské diecéze. Na počátku roku 2004 zahájil biskup František Radkowský kanonizační proces.

odkud měli přijít společně s praotcem Čechem. Doložil tak „pravdivost“ Hájkovy teorie o chorvatském původu Čechů.

Jak již bylo zmíněno výše, vrcholem Balbínovy koncepce dějin české šlechty se staly první dvě knihy druhé dekády velkého cyklu *Miscellanea historica regni Bohemiae* z let 1679 až 1687, které jsou jasnou oslavou panského stavu. V této práci pak Balbín věnoval samostatnou kapitolu své teorii o původu šlechty, v níž dokazoval, že všechny evropské panovnické rody i české šlechtické rody pocházejí od svaté Ludmily a knížete Bořivoje.

Dvěma základními tématy, která se nesou celým Balbínovým dílem, jsou tak jednak oslava svatých Čech, jednak oslava české historické šlechty. Výsledkem Balbínovy barokní vize je pak koncepce svatých Čech s mariánskými místy, zázraky, svatými a s vlasteneckou idealizací katolických šlechtických rodin. „*Šlechtické rody se většinou zobrazovaly jako obránci katolického náboženství ... To bylo také skutečným cílem Balbínovy „čechistické strategie“, kdy českou šlechtu zobrazoval jako posvátné společenství obránců víry, kteří mají svůj původ v družině praotce Čecha a jsou přízněni se svatou Ludmilou či dalšími českými světci. Tento rys šlechtické identity nalézáme i u knížecích rodů, které nehledaly své předky v Čechově družině, avšak hlásily se k jiným světcům, kteří se zasloužili o šíření či obranu křesťanství v Čechách.*“⁷⁵

V barokní době se tedy objevila silná tendence spojit původ řady šlechtických rodů s praotcem Čechem, stejně jak to činili již historikové v dobách dřívějších, nicméně nyní bylo hlavním cílem vytvořit jakousi křesťanskou koncepci českých dějin, která „*měla šlechtu pobízet k podpoře katolicismu.*“⁷⁶ Příslušníci šlechtických rodů tak zpravidla věřily, že jejich rod založil nějaký „*mytický a obtížně doložitelný prapředek, jenž se proslavil zásluhami za ochranu křesťanství.*“⁷⁷

Zmíněná sakrální koncepce dějin však vzala za své v době vrcholného osvícenství, kdy pod vlivem rozumu a kritického přístupu redukovala česká šlechta své

⁷⁵ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 603.

⁷⁶ Tamtéž, s. 55.

⁷⁷ Tamtéž.

rodokmeny jen na reálné předky, u nichž se snažila, v souznění s dobovým politickým myšlením, zdůraznit především jejich zásluhy o stát.⁷⁸

2.3 Obraz šlechty v barokní filozofii, literatuře a právu

Vedle barokního dějepisce, jež přineslo návrat k tradicím v podobě genealogických obrazů české šlechty, která hrála hlavní roli v koncepci křesťanských Čech, je třeba věnovat v rámci problematiky barokního šlechtického ideálu pozornost i dalším oblastem lidského konání. Proto budou v této podkapitole představeny tři další barokní pohledy na šlechtu, a to z prostředí politické filozofie, krásné literatury a také literatury právnické.

K otázce barokní filozofie se český filozof Stanislav Sousedík vyjadřuje těmito slovy: „*Zvláštnosti vývoje středoevropské oblasti se projeví i v oblasti filosofického myšlení. Zatímco ve Francii, Nizozemí a Anglii počínají v 17. století probleskovat tendence osvícenské, prožívá střední Evropa nové vzplanutí geocentricky orientovaného zájmu náboženského.*“⁷⁹

Významným představitelem politické filozofie českého baroka byl příslušník jezuitského řádu Karel Grobendoncq (1600-1672), který působil jako profesor na teologické fakultě pražské univerzity a také jako vychovatel ve šlechtických rodinách.⁸⁰ Zmínit je třeba zejména rodinu Martiniců, kde měl na starosti výchovu a vzdělání budoucího nejvyššího pražského purkrabí a královského místodržícího Bernarda Ignáce z Martinic.

Grobendoncq ve svém spise *De ortu et progressu spiritus politici ... decas prima (O vzniku a rozvoji politického ducha ...dekáda první)* z roku 1666 předkládá nejen kritiku myšlenek o politické moci Niccoly Machiavelliho, zároveň v něm lze nalézt i barokní vizi šlechtice a poučení pro šlechtu, která vládne. Tento spis věnoval svému bývalému žákovi hraběti Václavu Michnovi z Vacínova, aby jemu a dalším zájemcům o politiku z řad české šlechty pomohl orientovat se v otázkách soudobé politické filosofie.

⁷⁸ K celému tématu podrobněji viz I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 39-55. K postavě Bohuslava Balbína viz například příslušná kapitola v Haubeltově práci *České osvícenství*, s. 62-77. Dále Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.

⁷⁹ Stanislav SOUSEDÍK, *Filosofie českých zemí mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 97.

⁸⁰ Srov. S. SOUSEDÍK, *Filosofie*, s. 227-234. Dále Týž, *Karel Grobendoncq a "ratio status"*. *Příspěvek k politické filozofii českého baroku*, in: *Traditio et cultus*, Praha 1993, s. 177-185.

Jak již bylo řečeno, ve svém díle se Grobendoncq vymezuje proti myšlenkám Niccoly Machiavelliho, a to zejména proti těm, které obsahuje jeho spis *Discorsi sopra la prima deca de Tito Livio (Rozpravy o první dekádě Tita Livia)* z 20. let 16. století. Stejně jako Machiavelli chce i Grobendoncq ukázat, jak správně vládnout, chce „poskytnout šlechtě českých zemí dílo podobné formy a literární kvality, jako byly Machiavelliho *Discorsi*, naplněné však obsahem a duchem právě opačným.“⁸¹ Machiavelli ve zmíněném díle formuluje pravidla úspěšné politické činnosti a jejich platnost zároveň podepírá chronologicky seřazenými příklady z římských dějin, vybranými z prvních deseti knih díla *Ab Urbe condita (Od založení města)* Tita Livia.

Karel Grobendoncq se ve svém spise snaží na základě Písma svatého popsat vznik a neblahý rozvoj „politického ducha“ v lidských dějinách. Politickým duchem má pak na mysli sklon člověka vidět svůj nejvyšší cíl v dosažení a udržení moci. Za prapůvod tohoto politického ducha považuje Grobendoncq vzpouru pyšných andělů proti jejich Stvořiteli. Jeho spis zahrnuje deset knih, v nichž popisuje další vývoj zvrhlé touhy po moci, který podepírá příklady z knih Starého zákona - od Kaina přes dobu patriarchů k Davidovi, Šalamounovi, dále pak dokládá své myšlenky na událostech a osudech rozdělené říše až do časů proroka Eliáše. Při využití zmíněných biblických postav a dějů pak uplatňuje tři principy: v rámci prvního na biblických příbězích pouze ukazuje, že politické zásady stanovené Machiavellim nejsou obecně platné a nevedou vždy k předpokládanému cíli; druhý typ argumentace spočívá v kritice mravních východisek politického ducha machiavellismu – kdo se nechává vést politickým duchem, prohřešuje se vůči bohu i panovníkům, protože je nutí sloužit státnímu prospěchu; v rámci třetího způsobu kritiky pak „tam, kde totiž Machiavelli vykládá pravidla úspěšné politiky „sociologickými zákonitostmi“, staví proti nim náš autor pravidla odvozená ze zjevných záměrů boží prozřetelnosti.“⁸²

Podle Stanislava Sousedíka však cíl, který Grobendoncq ve svém díle sledoval, souvisí s Machiavelliho dílem zřejmě jen nepřímo. Záměrem byla pravděpodobně kritika dobových absolutistických tendencí, kterou Grobendoncq umě zahalil do hávu kritiky politického ducha machiavellismu.

Barokní představu šlechtice, potažmo vladaře lze nalézt i v dobové krásné literatuře. Roku 1689 vyšel v Praze v překladu Jana Beckovského původně latinsky

⁸¹ S. SOUSEDÍK, *Filosofie*, s. 232.

⁸² Tamtéž, s. 231.

psaný román jezuity Matěje Vieria (1634-1680) s názvem *Christoslaus aneb Život knížete Kristoslava*.⁸³ Vierius v tomto románě líčí životní osudy vzorového křesťanského panovníka, který zvítězí nad nekatolíky, dá zajmout i nekatolické kněze a obyvatele obrací ke katolické víře. Knížete Kristoslava pak konkrétně charakterizuje takto: „*Byl zajisté Krystoslav mládenec spanilý a velmi krásný: oči jeho jako světla, líce jako růže, rtové jako korálové, vlasy přížluté a kadeřavé, plné prstýnků, kníže vtipu velikého a paměti a, co v mladém věku řídké jest, rozumný a opatrný ve všech činech svých. A jakkoli byl dary přirozenými tak okrášlen, že z prvního vzezření bylo na něm nejlepšího knížete obraz viděti (nebo to obyčejně přirození na tváři maluje, co v mysli kryje), nicméně však samá přívětivost i k těm nejmenším činila ho vlasti rozkoší. Tu však míchala se vážnost, aby přívětivost nezpłodila potupy, poněvadž tím méně bývá uctivosti, čím více jest přívětivosti, a zřídka se kdy na jednom trůně trpí vespolek velebnost a láska.*“⁸⁴

Důležitou vlastností v charakteru knížete je tak podle Vieria přívětivost k poddaným. Dále také hovoří o vážnosti a uctivosti, které si musí u svého okolí vybudovat. Uvést lze i ukázkou o Kristoslavově bezmezné zbožnosti: „*Před odpočínutím, vzav do rukou krucifix, který vždy na sobě, však pod oděvem, nosil, padne na kolena a, pomodliv se před ním ...Vstav, opět na kolena padne a modlí se před svým krucifixem.*“⁸⁵ Zdůrazněna je i střídmost v jídle - „*když jiní snídali, řekl: aby mi tím více večere šmakovala, nebudu jísti.*“⁸⁶ Příznačné jsou pak také pasáže o bratrech kláštera, do něhož se Kristoslav během svého bloudění světem uchýlí, kteří odolávají pokušení a svodům ďábla v podobě sexuálního aktu se ženou.

Barokní vizi šlechtictví sleduje ve své latinsky psané dizertaci s názvem *Dissertationes ex jure publico de Jure nobilitatis* z roku 1725 i český právník Václav Neumann z Pucholce. Jeho cílem je představit aspekty šlechtické identity v českých zemích v době barokní. Hovoří tak o tom, že základní složky šlechtické identity tvořily vždy urozenost a čest. „*Ctnosti opravňovaly jednotlivce k nadřazenosti nad ostatními a*

⁸³ Matěj VIERIUS, *Christoslaus aneb Život knížete Kristoslava*, Praha 1689. Ukázkou vydal Zdeněk KALISTA (ed.), *České baroko*, Praha 1941, s. 140-145.

⁸⁴ Z. KALISTA, *České baroko*, s. 141.

⁸⁵ Tamtéž, s. 140.

⁸⁶ Tamtéž.

urozenost připomínala jemu i ostatním ctnosti jeho předků. Ctnosti předků vedly ke konkrétním zásluhám, a ty se staly základem urozenosti. ⁸⁷

Neumann se vyjadřuje k podstatě šlechtictví, kterou je podle něj vznešenost - tu pak člení na vznešenost vnitřní a od ní je pak odvozená vnější. Oba dva druhy vznešenosti pak ještě dále různě člení, podstatné je zejména jeho rozlišení na šlechtictví vrozené a šlechtictví získané. V právnických kruzích totiž v té době panovaly dva názory – jeden tvrdil, že šlechtictví je pocta, která je dané osobě udělována panovníkem, druhý proud pokládal šlechtictví za vrozenou vznešenost. Neumann tento rozpor vyřešil ve svém díle kompromisem. Jak šlechtictví vrozené, tak získané posuzuje vždy podle délky jeho trvání. Vrozené tak rozlišil na urozenost děděnou po několik generací a na tu zděděnou po otci či dědovi. Získané šlechtictví pak může být reálné, které dále přechází na potomky, nebo povznášející do šlechtického stavu jen jednu osobu.⁸⁸ Každopádně se Neumann přiklání spíše ke tvrzení, které upřednostňuje pokrevní šlechtictví, založené na dědičnosti. Poukazuje také na kontinuitu novodobé šlechty s římskou nobilitou, v čemž souzní s právnickým diskursem, který až do 18. století považoval novověkou šlechtu za dědice římské nobility ve smyslu vojenské a úřednické služby, která byla pro příslušníky aristokracie poctou. To je důležitý aspekt pro identitu novověké šlechty, na níž začínají být kladeny vyšší nároky v souvislosti s účastí na státní službě, *„neboť ukazuje, že státní služba neznamenal pro šlechtu nějakou zásadní ztrátu „šlechtické identity“, lze ji chápat jen jako dobovou obměnu dlouholeté praxe.* ⁸⁹

⁸⁷ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 28.

⁸⁸ Neumannovo členění je mnohem složitější, zde jen uveden jen nástin nejdůležitějších aspektů jeho myšlení. Více viz I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 29.

⁸⁹ Tamtéž, s. 30-31.

III. Šlechta a její svět v „osvíceném“ 18. století

3.1 Osvícenství a nástin myšlení této epochy

Osvícenství jako intelektuální hnutí, životní postoj a filozofický směr, který je typickým fenoménem zejména pro dobu 18. století, vzniklo jako reakce na barokní religiozitu, o jejíchž projevech bylo pojednáno v předchozích kapitolách. Toto hnutí namísto zbožnosti vytváří své vlastní, nové prostředky, kterými chce uchopit svět a jež vyplývají z možnosti člověka samého - racionalismus, logiku a humanismus.

Podle některých výkladů spadá počátek osvícenství již do 16. století, tj. období renesance, která v rámci svého programu „znovuzrození antiky“ opět odhalila díla antických literátů a zákony antického umění. Renesanci doprovázející reformace pak přispěla ke kritickému pohledu na církve a zbožnost. V zemích střední Evropy, tedy i v zemích českých, však následná protireformace tento proud odklonila směrem k náboženské zbožnosti a prožitku, zatímco v Evropě západní, zejména ve Francii a Anglii, se tento duchovní proud zachoval téměř nepřerušen až do konce 18. století. Právě v posledních dvou umíněných zemích dosáhlo osvícenství největšího rozmachu a nejvíce se rozšířilo. Ve střední Evropě se pak podle tradice osvícenství vyvinulo z hluboké krize náboženského vědomí na konci 17. století. Vyznačovalo se odklonem od zbožnosti, tedy od absolutní důvěry v Boha, a tradičních představ o hierarchii společnosti – panovník již nevládně z boží vůle, ale z vůle lidu, kterému je také odpovědný. Na přední pozice zájmu byly postaveny pojmy jako rozum, vzdělanost či právo.

V centru pozornosti osvícenské filosofie pak stanul člověk⁹⁰, respektive jeho morálka, ať už měla být garantována Bohem, sociálními vztahy, nebo přírodními zákony.

„Osvícenství tedy chápeme jako označení pro různé filozofické směry 18. století, které spojovala snaha najít nové filozofické zdůvodnění lidské morálky, když argument zjeveného náboženství již ztratil svou sílu.“⁹¹ Mýlným předsudkem však zůstává

⁹⁰ A to člověk obecně, ne jako příslušník nějaké sociální vrstvy, jak je v této souvislosti vždy zdůrazňováno. Srov. Ivo CERMAN, *Cesty za osvícením. Úloha cestování v osvícenské antropologii*, in: Jiří Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. Století*, Pardubice 2007, s. 221. Týž, *Šlechtická kultura v 18. století*, Praha 2011, s. 21.

⁹¹ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 72.

tvrzení, že epocha osvícenství se definitivně vypořádala s Bohem, že na jeho místo nastoupilo *ratio* (rozum), které je nyní všemocným činitelem, jehož prostřednictvím člověk dokáže vše. Hlavní cíle osvícenské filosofie totiž není možné spatřovat v boji proti náboženství. Náboženství zůstávalo zachováno, jen bylo třeba najít novou cestu, která nové myšlení spojit s vizí Boha. Touto cestou se pro mnohé osvícence stal deismus. Právě deismus jim posloužil jako prostředek vyrovnání se s Bohem, který je pro ně stvořitelem, prvním hybatelem, ale dále do dění ve světě nezasahuje. Svě další osudy si tak řídí lidé sami a tím i sami vytvářejí své dějiny. Jak dokládá přední historik osvícenské filozofie Ivo Cerman: „*Osvícenci ve svých morálních konceptech stále počítali s Bohem, zatímco k ateismu se hlásili jen někteří autoři. S hledáním nových konceptů morálky souviselo i hledání nových konceptů šlechtictví, neboť základem šlechtické identity byla ctnost a křesťanské pojetí ctnosti bylo nyní třeba nově obhájit nebo přehodnotit.*“⁹²

3.2 Osvícenský ideál šlechtice v habsburské monarchii

S nástupem 18. století započal vývoj k funkcionalistickému obrazu společnosti, jejíž jednotlivé složky začaly být posuzovány podle jejich užitečnosti pro stát.

Zatímco dva výše uvedené texty, které se v této práci staly předmětem mého zájmu, poukazují na přežívání barokních forem myšlení, v habsburské monarchii doby osvícenských reforem převažoval ideál šlechtictví, který byl přizpůsoben monarchistickému utilitarismu. Tuto skutečnost pak ilustrují zejména dva ve své době velmi vlivné spisy, jejichž autory se stali František Josef Kinský a Josef von Sonnenfels. Jedná se o texty, které jsou badatelské veřejnosti již známé, ale je třeba o nich krátce pojednat, neboť nám zde pomohou doplnit obraz myšlení o české šlechtě v 18. století.

I samotní šlechtici žijící v 18. století se značně podíleli na tvorbě osvícenské kultury, a to také v oblasti literární. Každý šlechtic musel psaní věnovat hodně času, ať ze soukromých nebo profesních důvodů. Znalec šlechtické literatury doby osvícenství Ivo Cerman rozlišuje dle komunikačních cílů tři hlavní druhy šlechtické literatury – utilitaristickou literaturu psanou ve prospěch státních úkolů, literaturu psanou pro

⁹² Tamtéž, s. 5-6. Ke konceptům morální výchovy ve šlechtických rodinách v době osvícenství více IVO CERMAN, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010, s. 1-17, 27-50.

salonní zábavu a meditativní literaturu psanou pro vlastní poučení, nebo pro úzkou odbornou veřejnost.⁹³ Literární texty pro praktické poučení psal také polní zbrojmistr František Josef Kinský (1793-1805). Ten se mimo jiné zabýval kritikou úrovně vzdělávacích institucí v Čechách a sám vypracoval plán na nápravu zaostalosti české šlechty prostřednictvím soukromého domácího vzdělání. Roku 1773 vydal v Praze dílo *Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhme*⁹⁴, ve kterém svůj plán na výchovu šlechtice představil. Kinský zde vychází z monarchistického utilitarismu, jehož cílem bylo vychovat užitečného občana. Proto také on sám chce vychovat „spravedlivého člověka, použitelného v tomto světě“ a dosáhne toho tím, že bude dítě vychovávat „v souladu s mravy, poměry a politickým zřízením jeho země.“ Popisuje pak průběh výchovy od dětství až k dospělosti (od sedmi do dvaceti let věku), a to v této následnosti: tělesná výchova – mravní výchova – výuka, po níž následuje ještě příprava na samostatný život. Základem morální výchovy je pak pro Kinského náboženství. Základní ctnost lidské morálky pak vidí v lásce k lidem nebo lásku k bližnímu, v etice pak v návaznosti na tuto ctnost upřednostňuje povinnost k druhému před povinnostmi k sobě. Kromě křesťanství má pak mravní výchova vycházet i ze zákonů a politického uspořádání země. Jelikož předpokládal, že šlechtic, kterého vyučuje, se připravuje na službu v armádě, věnoval se i vojenskému vzdělání. Hlavním cílem je pak pro něj vychovat šlechtice k řádné službě své vlasti. Roku 1776 vydal Kinský spis *Über die Hofmeister (O hofmistrech)*, v němž vyjádřil svou základní myšlenku, která se týká problematiky domácích vychovatelů, a tou je ta, že hofmistr by neměl být cizinec. Proto také kritizoval tehdejší módu francouzských vychovatelů. Kinský naopak doporučuje, aby hofmistři byli vybíráni z řad českých učenců, neboť ti připraví šlechtice na službu vlasti lépe než cizinci. Roku 1781 se stal František Josef Kinský ředitelem Vojenské akademie ve Vídni a hned vydal spis *Für die Weltrekruten*, kde si vytyčil hlavní cíl naučit mladé muže sebeovládání a připomenout jim základní aspekty morálky, jejímž základem je náboženství. „...jeho myšlení se vyvíjelo směrem k apologetice katolického náboženství a vymezovalo se stále více proti radikálnímu osvícenství. O tom svědčí také skutečnost, že Kinský prosadil již v roce 1780, aby se náboženství stalo na Vojenské akademii samostatným a povinným předmětem.“⁹⁵

⁹³ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 283.

⁹⁴ Franz Joseph KINSKÝ, *Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhme*, Praha 1773.

⁹⁵ Více viz I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 302-320.

K dané problematice se vyjádřil i právník Josef von Sonnenfels (1732-1817) ve svém spise, který vyšel roku 1767 a původně byl pronesen jako řeč na zahájení školního roku na Savojské akademii. Jeho název zní *Das Bild des Adels*⁹⁶ a přináší morální poučení, v němž autor vyzývá studenty zejména k pilnému studiu a službě vlasti. V následném zhodnocení šlechty pak vychází z porovnání dnešní osvícené šlechty se šlechtou středověkou a vyjadřuje se velmi pozitivně k charakteru soudobé šlechty, neboť podle jeho slov byla dříve šlechta sobecká a více dbala na svůj původ než na vzdělání, avšak nyní je tomu již jinak. Šlechtický ideál pak vidí v podobě „patriotické šlechty“ a podle jeho názoru byl již naplněn.⁹⁷

Dalším spisem, který pochází z přibližně stejné doby a o kterém bych se zde ráda zmínila, je text exjezuity a učitele francouzštiny Françoise Xaviera Boujarta. Boujart v letech 1773-1782 vyučoval na Theresianu, a právě k příležitosti svého nástupu na tuto instituci vydal roku 1773 spis s názvem *Le guide de la jeunesse (Průvodce mládeže)*⁹⁸, jehož obsahem jsou mravoučné rady mládeži podané formou instrukce, jež píše otec svému synovi. Boujart však v jejich rámci nepřináší nic nového, neboť podává jen klasický výklad křesťanské morálky, aniž by třeba citoval nějakého z osvícenských autorů.

Kolem poloviny 18. století hospodářský politik a teoretik kameralismu Johan Heinrich Gottlob von Justi (1717-1771) vytvořil ve svých spisech teorii státní ekonomiky založenou na prvenství trhu. V jejím rámci pak panovníkovi přisoudil roli pasivního dozorce nad dobře fungujícím státem, jehož cílem je zajistit bezpečnost jeho obyvatel. Síla státu se podle Justiho odvozuje od ekonomiky a počtu obyvatel, tj. je třeba velkého počtu obyvatel a produkce co největšího množství potravin k jejich uživení. V rámci struktury společnosti se proto musí množit jen užitečné složky, které tento stav zajistí a z nichž tak bude mít stát prospěch. V této souvislosti pak útočí právě na šlechtu, kterou označil za nadbytečný a neužitečný stav, který je třeba odstranit.

Tento radikální protišlechtický postoj však nebyl blízký všem myslitelům jeho doby. Většina z nich se nezamýšlela nad tím, že je třeba šlechtu odstranit, naopak

⁹⁶ Joseph von SONNENFELS, *Das Bild des Adels, eine Rede, womit in der k. k. savoyschen Ritterakademie am 4. November 1767. das Studium angefangen worden*, Wien 1767.

⁹⁷ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 35.

⁹⁸ François Xavier BOUJART, *Le Guide De La Jeunesse: A L'Usage Du College Royal Thérésien*, Vienne 1773.

promýšlela možnosti, jak tento stav reformovat, tj. jak šlechtu „*zdokonalit a navrátit jejímu původnímu poslání*.“⁹⁹ V tomto rámci se se svými myšlenkami pohyboval i Paul Henri Thierry baron d'Holbach, nejznámější „ateista“ epochy, o níž je řeč. Podle jeho názoru si šlechtic musí uvědomit podstatu své tradiční role, svého úkolu ve společnosti, kterým je být jednak služebníkem státu (v armádě, civilní službě a v zemědělství) a jednak ochráncem svých poddaných.¹⁰⁰

K užitečnosti šlechtického stavu se vyjádřil i Justiho nástupce na katedře kameralitních věd ve Vídni, již výše zmíněný Josef von Sonnenfels (1732-1817). V jeho spisech z roku 1777, které se této problematice věnují, se však Justiho protišlechtický radikalismus nevyskytuje. Sonnenfels člení společnost podle užitečnosti státu na čtyři třídy a na rozdíl od Justiho řadí šlechtu mezi užitečné složky společnosti. Je ovšem pravda, že odepřel šlechtě nárok na výsadní právo na místo ve sněmu a šlechtickou identitu redukoval na hospodářskou činnost.¹⁰¹

⁹⁹ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 32.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 34.

IV. Proměny obrazu ideálního šlechtice v době přechodu od baroka k osvícenství

V této části práce bude pozornost věnována dvěma morálně orientovaným spisům, které přinášejí vizi ideálního šlechtice. Oba spisy vznikly v průběhu 18. století a jsou určitým způsobem spjaty s prostředím českých zemí, v jehož rámci a ve své době jsou poněkud výjimečným zjevem. První z nich nese název *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par le propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et de meilleurs auteurs profane (Kníže podle Boha a lidí, doložený vlastními slovy Písma svatého a podepřený svědectvím církevních otců a nejlepších světských autorů)* a pochází z první čtvrtiny „osvíceného“ století. Presentace jeho obsahu se stala hlavním tématem mé bakalářské práce ¹⁰², tudíž na tomto místě bude uveden pouze výtah toho nejpodstatnějšího, který poslouží pro přehled v dané problematice a k případnému porovnání obsahu obou spisů. Druhým spisem je pak tisk s názvem *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur (Vědomosti, které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže)*. Ten je podstatně mladší, vznikl až ve druhé polovině 18. století a následující část práce se bude zaměřena na jeho podrobnější rozbor a seznámení se s jeho myšlenkami. V této chvíli je třeba ještě dodat, že obě díla jsou psána ve francouzském jazyce, byla vytvořena v prostředí učeneckého světa a byla věnována příslušníkům významných šlechtických rodů, v prvním případě se jedná o rod Schwarzenbergů, ve druhém o rod Kinských.

Konečným cílem práce pak bude na základě rozboru těchto dvou pramenů zjistit, zda v českém prostředí došlo během 18. století v rámci přechodu od baroka k epoše osvícenské k proměně obrazu ideálního šlechtice, nebo zda oba spisy dokládají přežívání barokních forem šlechtického ideálu. Jako základní vodítko k tomuto zhodnocení poslouží zejména způsob argumentace autorů obou spisů, neboť pro barokní diskurs jsou typickými argumenty náboženské, podložené citacemi a příběhy z Bible, naopak osvícenské myšlení přináší argumenty racionálně podložené a důležitým kritériem pro hodnocení člověka a jeho vlastností, schopností a dovedností je jejich užitečnost pro společnost.

¹⁰² Michaela TRNKOVÁ, *Le prince selon Dieu et les hommes. Ctnosti křesťanského knížete pro Adama Františka ze Schwarzenbergu*, Bakalářská práce Historického ústavu FF JU, České Budějovice 2011.

Co se týče samotné volby textů, které zde budou prezentovány, je třeba ještě zmínit, že v českých zemích nevzniklo v průběhu v 18. stol. podobných spisů mnoho. Texty Philiberta Josepha le Roux a Wolffa jsem pak zvolila jednak a zejména proto, že jim ze strany badatelské veřejnosti zatím nebyla věnována pozornost, zůstaly tak doposud nezpracovány, jednak proto, že je spojuje obdobná komunikační situace, neboť je napsali učenci ve službách šlechty pro šlechtice, a oba jsou navíc psány francouzsky.

4.1 Vize ideálního křesťanského knížete podle Philiberta Josepha le Roux

Roku 1725 dokončil učitel cizích jazyků na bádensko-bádenském dvoře v Rasattu jménem Philibert Joseph le Roux svůj francouzsky psaný rukopis s názvem *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par le propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et de meilleurs auteurs profane* (Kníže podle Boha a lidí, doložený vlastními slovy Písma svatého a podepřený svědectvím církevních otců a nejlepších světských autorů) a rozhodl se jej věnovat knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenbergu.¹⁰³ Roux se pak v jedné z úvodních pasáží tohoto spisu vyznává knížeti Adamovi z toho, že je velice poctěn příležitostí, které se mu dostalo - že může učit jeho laskavou a ctnostnou dceru francouzskému jazyku.¹⁰⁴ Onou dcerou pak má na mysli jedinou dceru knížete Adama Františka a jeho manželky Eleonory Amálie, rozené z Lobkovic, Marii Annu (1706–1755), která se roku 1721 provdala za Ludvíka Jiřího, markraběte bádenského. A právě na jeho dvoře se setkala s Philibertem Josephem le Roux, který se následně stal jejím učitelem. Bádenská markrabata byla již od konce 17. století do určité míry spjata s českými zeměmi, jelikož markrabě Ludvík Vilém (1677–1707) roku 1690 připojil ke svým zemím na základě sňatku s Franciskou Sibyllou Augustou (1675-1733), poslední princeznou Sasko – Lauenburskou, panství Ostrov v severních Čechách.¹⁰⁵

¹⁰³ K autorovi a okolnostem vzniku spisu více M. TRNKOVÁ, *Le prince*, s. 18-19.

¹⁰⁴ Philibert Joseph le ROUX, *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par les propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et des Meilleurs auteurs profanes* (SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Sbirka rukopisů Český Krumlov, ev. č. 338 /č. 30/).

¹⁰⁵ Srov. Anna Maria RENNEN, *Sibylla Augusta Markgräfin von Baden. Die Geschichte eines denkwürdigen Lebens*, Karlsruhe 1976.

4.1.1 Struktura a metody Rouxovy práce

Po titulní straně, která obsahuje celý název spisu, jméno autora a místo vzniku, následuje strana s věnováním knížeti ze Schwarzenbergu, které zní: „*Vaši nejjasnější výsosti, panu knížeti ze Schwarzenbergu, lankraběti ze Sulzu, státnímu radovi jeho výsosti císařské a katolické a jeho nejvyššímu štolbovi, rytíři zlatého rouna a vévodovi z Grumau.*“¹⁰⁶ Na toto věnování pak navazuje oslovení a několika stránkový úvod, ve kterém se autor obrací přímo na knížete Adama Františka a objasňuje, za jakým účelem traktát sepsal a podává stručné informace o jeho obsahu.

Po úvodu následuje obsah, který zahrnuje soupis všech zásad, které jsou v díle prezentovány, s označením příslušných stran.¹⁰⁷ Mezi úvodní stránky zařadil Roux i seznam autorů, a to jak světských, tak i těch z církevního prostředí, jejichž myšlenky ve svém díle cituje a komentuje a z jejichž děl čerpal argumenty pro zdůvodnění jednotlivých uvedených zásad a doporučení.¹⁰⁸

Před začátkem samotného textu autor předkládá tři latinsky psané výroky, které cituje přímo z Bible. Všechny se svým způsobem vyjadřují ke vztahu vládce k moudrosti – nabádají vládce k tomu, aby byl moudrý, následoval moudrost svých předků, čímž si zajistí dlouhé období své vlády.¹⁰⁹

Obsahová část Rouxova spisu je rozdělena do pěti hlavních částí, z nichž každá v sobě zahrnuje třináct ctností, neřestí, případně zásad a doporučení. Text, kterým je každá jednotlivá ctnost blíže specifikována, je koncipován do čtyř částí. V první z nich autor blíže objasňuje, v čem daná zásada spočívá, argumentuje, případně své teze podpírá uvedením myšlenek rozličných učenců, jež se daného tématu týkají. Po této teoretické části autor poskytuje vždy dva příklady – jeden pozitivní, druhý negativní, které se k dané problematice vztahují. Poslední část kapitoly pak tvoří závěrečná reflexe, v jejímž rámci autor upozorňuje na význam dodržování zásady, případně uvádí další příklady vládců, kteří se předkládaným pravidlem řídili.

¹⁰⁶ Viz Příloha č. 1. „*À Son Altesse Sérénissime Monseigneur Le Prince de Schwartzenberg Landgrave de Sulze Conseiller d'État de sa Majesté Imperator et Catholique et Son Grand Ecuyer Chevalier de la Toison d'or et Duc de Grumau.*“ ROUX, *Le prince*, 2. list.

¹⁰⁷ Viz Příloha č. 2 a č. 3.

¹⁰⁸ Viz Příloha č. 4.

¹⁰⁹ ROUX, *Le prince*, s. XIII.

Co se týče zmiňovaných příkladů, autor je čerpal jednak z antických dějin (zejména ze života makedonského krále a úspěšného vojevůdce Alexandra Velikého, případně římských císařů), jednak z evropských dějin dovedených do jeho současnosti (v tomto případě se jedná zejména o postavy španělských a francouzských králů). Ve značné části příkladů však jako hlavní hrdinové vystupují postavy biblického světa, zejména pak králové jednotného izraelského království Saul (1050-1010 př. n. l.), David (1013-973 př. n. l.) a Šalomoun (970-931 př. n. l.).

4.1.2 Křesťanský ideál podle Rouxe

Roux ve svém spise předkládá čtenáři syntézu ctností, kterými by měl řádný křesťanský šlechtic disponovat. Ve své hierarchii vychází z klasického aristotelského systému, který byl ve 13. století rozpracován a doplněn scholastikem Tomášem Akvinským. Tento systém Roux ještě dále rozpracoval a obohatil jej o další ctnosti a neřesti, případně upravil jejich postavení v rámci hodnot, jež byly preferovány v jeho době. Na přední pozice však stále staví od pozdního středověku proklamovanou moudrost, druhé místo pak v jeho hierarchii zaujímá zbožnost a následně z těchto dvou vyplývající ctnost, kterou je spravedlnost.

Pro bližší přehled následně uvedu zkrácený výčet všech ctností, vlastností, dovedností a postojů, které Roux považuje za nezbytné součásti šlechtické osobnosti.

První část Rouxova díla pojednává o oněch základních ctnostech, které tvoří vrchol celé hierarchie - moudrost, zbožnost, spravedlnost. Autor zde dále zmiňuje nezbytnou znalost Božího zákona a jeho dodržování a respektování lidských práv. Jako nezbytné pro ideálního knížete zdůrazňuje také takové vlastnosti jako je vznešenost, obezřetnost, laskavost, skromnost, umírněnost a nedůvěřivost k ostatním lidem.¹¹⁰

Ve druhé části Roux nabádá čtenáře k neustálé bdělosti a k důkladnému zvažování každé situace. Kníže musí být rozhodným mužem a musí pevně stát za svými názory a rozhodnutími. Zmíněna je zde i důležitá schopnost předvídat problémy státu a také dovednost potlačovat hněv. Šlechtic by měl být také štědrý, velkorysý, vždy by měl usilovat jen o poznání pravdy, mít se na pozoru před pochlebovači a lichotníky. Roux

¹¹⁰ Joseph Philibert le ROUX, *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par les propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et des Meilleurs auteurs profanes* (SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Sbírká rukopisů Český Krumlov, ev. č. 338 /č. 30/), s. 1-76.

na tomto místě také zdůrazňuje nezbytnost umění poznat charakter lidí, ale i umění poznat sám sebe.¹¹¹

Ve třetí část je pozornost věnována dalším důležitým vlastnostem a dovednostem, mezi něž patří uměřenost, shovívavost, umění řečnictví, umět se v pravou chvíli odmlčet. Pro šlechtice je též nezbytná křesťanská láska k poddaným, s níž souvisí nutnost vyvarovat se jakékoliv krutosti a špatnému zacházení s druhými a pomoc potřebným. Kníže musí být vždy vzorem pro své poddané, zejména v počestnosti a střídmosti a musí si zachovávat vlídný a přístupný postoj k poddaným. Šlechtic nesmí v žádném případě propadat zahálce, neboť jednou z jeho ctností je i pracovitost. Měl by také vždy trestat nositele falešných zpráv a pomluv, neměl by však být příliš důvěřivý a pověřčivý.¹¹²

Ve čtvrté části nabádá autor čtenáře k tomu, aby svou moc, které se mu dostalo, držel pevně v rukách, nepodléhal závisti a žárlivosti, dodržoval zákony, projevoval svou zbožnost a věnoval se ochraně církve. Roux jej také upozorňuje na skutečnost, že je třeba, aby ze svého okolí odstranil všechny novátory, protože jen to, co je staré, je osvědčené a tudíž dobré. Pro knížete je též důležitý vstřícný přístup k vědám a vědění – měl by tak podporovat učence v jejich práci, zároveň musí sám získat poznatky v oblasti historie a také schopnost se z ní poučit. Měl by si osvojit také umění odpočinku, umění vycítit vhodnou příležitost k uskutečnění záměrů a umění využít své znalosti v praxi. Důležitou šlechtickou ctností je též statečnost, v jejímž rámci by měl kníže studovat skutky svých předků a dobré z nich pak následovat, těch špatných se naopak vyvarovat.¹¹³

Několik počátečních kapitol páté, poslední části rukopisu tvoří po obsahové stránce více méně ucelenou jednotku. Zabývají se převážně problematikou rádců, kteří se na královském či knížecím dvoře pohybují a se kterými musí být kníže schopen a také ochoten se poradit a konzultovat s nimi své záměry. Hlavním úkolem vládce je v tomto případě obklopit se věrnými a upřímnými přáteli, jejichž dobré rady jej budou vždy chránit. Kníže musí umět také naslouchat a o každé záležitosti a události se dostatečně informovat. Též by měl dávat přednost diplomacii před válkou, dodržovat své závazky a dané sliby a dávat si pozor na podvodníky. Důležité je též umění

¹¹¹ ROUX, *Le prince*, s. 77-150.

¹¹² Tamtéž, s. 151-228.

¹¹³ Tamtéž, s. 229-306.

profitovat ze svých zkušeností ve vhodnou chvíli. Opět je zde zmiňována umírněnost vůči poddaným, kníže se musí vyvarovat ukvapenosti, je třeba, aby jednal bez předsudků. V neposlední řadě musí neustále usilovat o svou dobrou pověst a o nesmrtelnost svého jména, samozřejmě jen v dobrém slova smyslu.¹¹⁴

Z hlediska antického modelu „*fortitudo – sapientia*“, jež byl hojně propagován téměř po celý středověk, je v Rouxově představě již dovršen od pozdního středověku postupně probíhající proces ústupu statečnosti do pozadí a její následné kompenzace preferováním duševních hodnot, intelektuálních kvalit a vzdělání, kdy je vládce opěvován především jako „*rex litteratus*“. Velký důraz je v tomto spise kladen na vztah knížete k poddaným: kníže má být již od raného věku veden k vlídnému a mírnému jednání vůči svým poddaným. Roux zde vychází z teze „*tel le suveran, tels les sujets*“, tj. jaký vládce, tací poddaní. Přestože spis vznikl v době vrcholného baroka, které do středu svého zájmu stavělo Boha, najdeme v jeho myšlenkovém obsahu tvrzení, která lze do určité míry považovat za náznaky osvícenského myšlení - je tomu tak v případě, kdy nabádá knížete, aby se věnoval studiu věd a podporoval vědce a učence, kterými se má na svém dvoře obklopit, v jejich bádání a poskytovat jim náležitou pomoc a prostředky k jejich práci.

Philibert Joseph le Roux v rámci svého spisu přináší mravní a morální poučení a svými myšlenkami neustále vede čtenáře, tj. knížete a vládce k lásce a k pokoře vůči Bohu, jelikož pouze Bůh je garantem jeho moci. Je tedy zjevné, že Rouxova morálka je založena jen na bázi před Bohem a na křesťanské pokoře. V době barokní religiozity bylo možné tento koncept morálky uplatnit, nicméně s postupným pronikáním osvícenského myšlení založeného na rozumu a logice bylo třeba hledat jiné cesty.

Závěrem lze tedy shrnout, že autor tohoto textu vychází z frankofonní tradice obdobných spisů, které svá tvrzení zakládají na biblických argumentech. Nejedná se tedy o klasické spisy o dvořanech, s nimiž je možné setkat se například u renesančních autorů, mezi nimiž je nutné jmenovat zejména Baldassara Castiglione či Erasma Rotterdamského, a jejich děl.¹¹⁵ Právě ony výše zmíněné argumenty založené na

¹¹⁴ Tamtéž, s. 307-383.

¹¹⁵ Italský dvořan, diplomat, voják a spisovatel Baldassare Castiglione (1478-1529) vydal v roce 1528 v Benátkách své nejslavnější dílo, rozsáhlý spis *Il libro del Cortegiano* (*Dvořan*), v němž formou dialogu popisuje svou představu o ideálním renesančním dvořanovi a ideální šlechtické dámě. Jeho o něco starší

příkladech z Písma svatého jsou v tomto případě rozhodujícím rysem, díky kterému spadá Rouxovo dílo, ač vzniklo v době, kdy v jiných zemích Evropy baroko již odeznívalo, do barokního proudu a zcela souzní s jeho diskursem. Rouxův rukopis je tak dokladem přežívání konzervativních forem šlechtického ideálu v epoše nastupujícího osvícenství.

4.2 „Vědomosti, které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže“ podle Wolffa

Druhým spisem, který ilustruje představu učence 18. století o ideálním šlechtici a jemuž bude v této práci věnována pozornost především, je naučení s názvem *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur*, neboli „Vědomosti (znalosti), které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže.“

4.2.1 Sporné autorství a doba vzniku

Naučení *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur* byl sepsán ve francouzském jazyce a čítá 192 stran vlastního tištěného textu, několik dalších stran je věnováno formálním náležitostem, jako jsou titulní strana s dedikací¹¹⁶, oslovení, úvod, obsah a seznam předplatitelů.

V současné době je tisk umístěn ve Vědecké knihovně v Olomouci.¹¹⁷ V katalogu knihovny je u této položky v kolonce autor uvedeno jméno Philipp de Kinsky a časově je dokument zařazen do 16. – 18. století, u tohoto údaje je pak ještě uveden otazník. Žádné bližší informace k danému spisu knihovna nemůže poskytnout. Jejím pracovníkům není známo, odkud tisk pochází ani jakou cestou se dostal právě do jejich knihovny. Již z titulní strany však vyplývá, že označovat za autora Filipa Kinského je zřejmě holý nesmysl, neboť samotné dílo bylo autorem věnováno právě hraběti Filipu Kinskému, takže pokud si jej hrabě nenapsal sám a sám sobě také

současník, holandský myslitel a představitel zaalpské renesance a humanismu Erasmus Rotterdamský (1469-1536) vydal již roku 1516 knihu *Institutio principis christiani (O výchově křesťanského vladaře)*, kterou věnoval jako radu mladému králi Karlu V. K osobnosti a dílu Erasma Rotterdamského viz Michal SVATOŠ – Martin SVATOŠ, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985.

¹¹⁶ Viz Příloha č. 5.

¹¹⁷ Nalézt jej je možné pod signaturou 25.945, zpřístupněn je také jako digitalizovaný dokument.

nevěnoval, je jeho autorství velmi nepravděpodobné. Jméno autora je možné nalézt již po několika prvních stránkách, na nichž se právě sám autor v úvodním slově obrací na Filipa Kinského. Na závěru tohoto oslovení se pak podepisuje jako Wolff.¹¹⁸ Autor nám tak do určité míry odhalil svou totožnost, nicméně příjmení Wolff bylo v 18. století celkem běžné, tudíž nám zanechal pouze malou indicii k dohledání jeho konkrétní osoby.

Pokud vyjdeme z původního předpokladu, kterým byla hypotéza, že spis vznikl kolem poloviny 18. století v prostředí olomoucké univerzity, nabízí se řešení v podobě nějakého studenta či pravděpodobněji spíše vyučujícího, který v té době na univerzitě působil. Při nahlédnutí do seznamu vyučujících z 18. století¹¹⁹ je možné nalézt jméno Franciscus Wolf. Situaci ovšem komplikuje fakt, že pod tímto jménem vystupovaly jako vyučující či jako osoby na vedoucích postech ve druhé polovině 18. století dvě různé postavy. První Franciscus Wolf se narodil roku 1728 v Praze a na olomoucké univerzitě působil v letech 1760-1773 jako vyučující - roku 1760 vyučoval logiku, následující rok fyziku a metafyziku, v letech 1762-1763 morálku, v letech 1764-1768 hermeneutiku a v letech 1796-1773 dogmatiku. Druhý muž tohoto jména pocházel z Moravy, narodil se roku 1729 v Pavlově a v letech 1770-1772 a poté také 1774-1776 stanul na pozici děkana teologické fakulty.

Dalším vodítkem, které kromě autorova příjmení lze z tisku vyčíst, je právě místo jeho vytištění. Tím se stala pražská tiskárna Gottlieba Haaseho,¹²⁰ která zahájila

¹¹⁸ „*Le très humble et très obeissant serviteur Wolff.*“ (Velmi ponížený a velmi poslušný služebník Wolff.). Viz Příloha č. 7. WOLFF, *Connoissances*, s. VI.

¹¹⁹ Viz Jan NAVRÁTIL (ed.), *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573-1973*, Přerov 1973, s. 285, 298, 302.

¹²⁰ Bohumil (Gottlieb) Haase (1763-1824) byl český tiskař německého původu. Do Prahy přišel roku 1795 a začal pracovat jako sazeč v tiskárně Františka Jeřábka U půl zlatého kola. O rok později si zde najal lis, na němž tiskl novoročenky a gratulace. Tyto své tisky zdobil barevnými obrázky, což bylo v té době velkou novinkou. Roku 1798 si pak koupil tiskárnu vlastní a působil jako spolusoudce ve sporech tiskařského sboru. Od roku 1802 až do jeho smrti byla tiskárna a později i další Haaseho podniky umístěny na dnešním Staroměstském náměstí v domě U půl zlaté hvězdy. Mimo to, že získal titul „český stavovský tiskař,“ začal také obchodovat s papírem, v roce 1806 založil knihkupectví, 1811 půjčovnu knih a roku 1815 vlastní slévárnu písma. Roku 1820 pak založil první kamenotiskárnu v Čechách. O dva roky později se stal Bohumil Haase dvorním tiskařem, ale nedlouho poté zemřel. Úspěšný podnik pak převzali jeho synové Ludvík a Ondřej, kteří ho pod názvem Synové B. Haase dále rozvíjeli. Srov. Petr

svou činnost roku 1798. To je druhý a zároveň poslední jasný údaj, který samotný spis poskytuje a který nám může pomoci alespoň orientačně určit datum vzniku spisu, případně poukázat na hledaného autora. Je tak možné, že spis nemusel vzniknout na Moravě, ale přímo v srdci Království českého, tedy v Praze. V době, o které mluvíme, tj. ve druhé polovině 18. století, totiž působil v Praze ještě jiný muž s příjmením Wolff. Byl jím exjezuita Jindřich Wolff, gymnaziální učitel, uznávaný autor učebnic dějepisu a od roku 1783 učitel „*universálního a literárního dějepisu na Pražské universitě*“.¹²¹

V neposlední řadě je třeba připustit ještě možnost existence jiného Wolffa, neboť, jak již bylo výše zmíněno, existence tohoto příjmení nebyla v 18. století žádnou výjimkou.

Věnování, kterým je spis opatřen, také nepřináší na první pohled zcela jednoznačné informace. Wolff sice dedikoval své dílo hraběti Filipu Kinskému, avšak stejně jako v případě olomouckého Wolffa, žili v 18. století opět dva muži tohoto šlechtického rodu, kteří nosili jméno Filip. Původní hypotéza uvažovala jednoznačně o velmi známém a vysoce postaveném příslušníku rodu Kinských té doby, kterým byl nejvyšší dvorský kancléř Filip Josef Kinský (1700-1749). Nicméně bylo třeba zohlednit i existenci příslušníka chlumecké větve rodu Filipa Kinského (1742-1827). Dalším krokem tedy bylo porovnání titulatury obou mužů s titulaturou na titulní straně spisu, která po pečlivém přezkoumání nakonec ukazuje na hraběte Filipa Kinského.¹²² Na základě těchto poznatků tak vznik Wolffova díla spadá do druhé poloviny 18. století.

VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 333-334.

¹²¹ O postavě Jindřicha Wolfa se zmiňuje například syn jednoho ze zakladatelů české moderní politiky Františka Ladislava Riegera právní historik Bohuslav Rieger (1857-1907). „*Než na císaře Josefa dle dvorského dekretu z 11. Července 1783 byl dán do tisku, a předepsán za učebnici „český vlastenecký dějepis ku potřebě studující mládeže v c. k. státech“ od exjezuity Jindřicha Wolfa, učitele v poetice na gymnasiu Malostranském; za odměnu, že sepsal několik školních kněh, „velice chválených cizozemskými učiteli“ a dějepis Čech pro gymnasia, který byl dobře sepsán a zasluhoval pochvaly zvláště pro svou „pragmaticnost“, byl páter Wolf také jmenován učitelem universálního a literárního dějepisu na Pražské univerzitě (dvorským dekretem 8. Března 1783).*“ Bohuslav RIEGGER, *Z germanizačního úsilí 18. věku*, Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice XVII., 1887, s. 504.

¹²² „... *dedié à monsieur Monsieur le comte Philippe de Kinsky de Chenitz et Tettau, Grand-croix de l'ordre de l'aigle blanc, et St. Stanislas de Pologne, Chambellan actuel de Sa Majeste l'empereur et roi apostolique, et seigneur de Richenbourg, Chraustovitz Burgstein en Boheme et de Matzen D'Anger en Autriche.*“ (...věnováno panu hraběti Filipu Kinskému z Kamenice a Tetova, držitel řádu bílého orla a

Je však třeba pokusit se hledat další indicie a náznaky, které by mohly tuto tezi podpořit a zároveň napomohly více upřesnit dobu a okolnosti vzniku textu. Jedním z dalších možných vodítek, které poukazuje na vznik spisu právě až ve druhé polovině 18. století, spíše pak v jeho pozdější etapě, je seznam předplatitelů, na němž se objevují jména osob žijících na přelomu 18. a 19. století. Nicméně pokud byl spis v této době vytištěn, není to nic překvapivého, a touto stopou tedy nelze podepřít tvrzení vzniku rukopisu až ve druhé polovině sledovaného století.

Argumenty podporující výše zmíněná tvrzení je nutné hledat i v samotném obsahu textu. Naši hypotézu podporují pasáže o plavání v poslední kapitole spisu, kterou autor věnuje cvičením a sportům, jež jsou vhodné pro příslušníky šlechtického rodu. Plavání je totiž opravdu velmi moderní záležitostí a jako sport oblíbený u šlechty se prosazuje právě až na přelomu 18. a 19. století.¹²³ Zavrhnout lze však zřejmě myšlenku, že Wolff sepsal své pojednání v posledním desetiletí 18. století, protože proti ní stojí fakt, že autor v průběhu celého spisu neuvádí byť jen sebemenší narážku na francouzskou revoluci, která byla ve své době fenoménem, ke kterému se autoři nutně vyjadřovali. Toto zjištění tak omezuje dobu vzniku spisu na léta před rokem 1789. Jako odpověď na bližší určení doby sepsání původního rukopisu se nakonec jeví zmínka v titulatuře v rámci dedikace, kdy je hrabě Filip označován jako „...*nynější služebník Jeho výsosti císaře a krále apoštolského* ...“. Na základě této informace lze

Svatého Stanislava Polského, nynější služebník Jeho výsosti císaře a krále apoštolského, a pán na Rychmburku a v Chroustovicích a Sloupu v Čechách a Matzenu a Angeru v Rakousku). WOLFF, *Connoissances*, s. I. Byl to právě Filip Kinský z chlumecké větve rodu, který po svém otci zdědil rakouské statky Matzen a Angern, vlastnil dále panství Rychmburk a Chroustovice a byl mu udělen polský řád svatého Stanislava (viz Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 135, 143).

¹²³ První historické záznamy dovednosti člověka plavat pocházejí již ze starověkého Egypta. Svého vrcholu pak dosáhl tento sport v starověkém Řecku a Římě, kde jeho osvojení tvořilo součást vzdělání mladého muže. S nástupem křesťanství však bylo umění plavat potlačováno a vrátili se k němu až humanisté, kteří studovali antická díla, v nichž se dočetli o způsobech plavání. Této problematice pak autoři věnovali různá pojednání a v roce 1538 sepsal švýcarský profesor Wynmann první učebnici plavání. Tento sport získával čím dál více na oblibě, později začaly vznikat plavecké školy nebo byl zařazen do vyučování v běžných vzdělávacích institucích. Závodní plavání však začalo být v Evropě populární až kolem roku 1800 a to pouze ve stylu zvaném prsa. V této době také začalo více pronikat do šlechtických vrstev.

předpokládat, že spis tak zřejmě vznikl až za samostatné vlády císaře Josefa II., tedy v letech 1780-1790.

Výsledkem bádání jsou tedy tři hypotézy o možném autorství, z nichž ani jednu bohužel nelze potvrdit jako platnou. Nicméně lze konstatovat, že autor spisu se pohyboval v učeneckých kruzích. Co se týče doby vzniku spisu, na základě výše zmíněných indicií lze jednoznačně stanovit zřejmě spodní hranici, kterou je narození hraběte Filipa Kinského v roce 1742. Horní hranici by mohl tvořit rok 1789, tedy rok vypuknutí francouzské revoluce, o které není v díle žádná zmínka. Na základě titulatury Filipa Kinského, kterou Wolff uvádí na titulní straně, pak lze s největší pravděpodobností předpokládat, že spis vznikl během 80. let 18. století.

4.2.2 Rod Kinských a jeho význam v českých dějinách

Wolff věnoval své naučení pro mladé šlechtice hraběti Filipovi, který pocházel ze starobylého českého rodu, jehož příslušníci byli od 16. století významnými činiteli na politickém poli Království českého. Proto je zcela na místě věnovat tomuto rodu a jeho cestě českými dějinami pár slov, zejména pak představit osobnost zmíněného hraběte Filipa Kinského.

*„Rod Kinských je zcela zvláštní. Ať jej sledujeme na kterémkoli poli, nikde nenalézáme prostřednost, a i potom, když stávajícímu pořádku odpírali, nalézají pro svou zmužilost a ráznost – když ne zrovna vždy naše uznání – tedy přece náš obdiv.“*¹²⁴

Tímto zhodnocením šlechtického rodu Kinských, které bylo převzato z Biographisches Lexicon, zahájil své povídání o velkých postavách tohoto rodu Ivan Brož a je třeba uznat, že je opravdu velice výstižné.

Jak už bylo uvedeno výše, rod Kinských¹²⁵ patří mezi starobylé rody českého původu. První zmínky o jeho příslušnících lze zaznamenat již na počátku 13. století, kdy žil údajný prapředek rodu Martin z Medvědiče. Od konce zmíněného století pak lze sledovat souvislou rodovou linii, konkrétně pak od osobnosti Bohuslava ze Žernosek. O

¹²⁴ Ivan BROŽ, *Velké postavy rodu Kinských*, Praha 2001.

¹²⁵ K rodu Kinských více zejména Aleš VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004. Dále také Jan ŽUPANIČ – František STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*, Praha 2001, s. 119-125. Případně Petr MAŠEK, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003, s. 129-133.

roku 1307 lze v pramenech zachytit trvale užívané rodové jméno, jehož původní podoba zněla Vchynský. Přídomek z Vchynic nebo Chynic byl odvozen od původního sídla rodu, kterým byl hrad Vchynice nebo Chynice na Litoměřicku v severních Čechách. Až během 17. století se tato podoba jména změnila na dnes známý tvar Kinský. Erbovním znamením rodu jsou tři stříbrné vlčí tesáky na rudém štítě.¹²⁶

Původně se jednalo o rod vladyků, nicméně z tohoto postavení se jeho příslušníci dokázali během několika staletí vypracovat až na posty nejvyšší. Ve středověku a na počátku novověku se rod Vchynských řadil mezi rytířské rody, jejichž členové nezastávali žádné významnější úřady. Až ve druhé polovině 15. století se objevuje první příslušník ve funkci krajského hejtmana a až po roce 1550 pronikají jeho potomci do nejvyšších zemských úřadů. Počátkem 17. století dosáhli Vchynští povýšení do panského stavu a postupně získávají i více majetku.¹²⁷ Výraznějšího mocenského i finančního vzestupu se však tento rod dočkal až po třicetileté válce, odkdy je jeho historie, na rozdíl od trochu zamlžených počátků, již dobře známa. 1628 byl Vilém Vchynský povýšen do stavu říšských hrabat¹²⁸, ve 40. letech 18. století pak jedna z větví dosáhla i na stav knížecí, čímž se rod posunul na ty nejpřednější pozice v rámci české aristokracie.

Struktura rodu Kinských je velice komplikovaná, neboť se již ve 14. století rod rozdělil do několika odnoží, některé větve odešly i do zahraničí např. do Nizozemí, po stavovském povstání emigrovala řada příslušníků do Dánska či Švédska. Později došlo k dalšímu členění na jednotlivé větve, z nichž lze zmínit větev knížecí, choceňskou, kosteleckou, peruckou, chlumeckou. Nejdůležitější je rozdělení rodu na hraběcí a knížecí větev. Roku 1676 byl potvrzen hraběcí titul Janu Oktaviánovi Kinskému, který měl čtyři dcery a dva syny - Františka Oldřich a Václava Norberta Oktavián. Z potomků posledně zmíněného pak vzešly tři rodové linie, mezi něž rozdělil svůj veliký majetek. Syn Štěpán Vilém získal knížecí titul, jeho syn však zemřel, aniž by po sobě zanechal mužské potomky, proto dědičnost tohoto titulu přešla na Štěpánova bratra Filipa Josefa, který se tak stal zakladatelem knížecí větev Kinských. Jeho bratr František Ferdinand Kinský (1668 – 1741) pak založil chlumeckou větev hraběcí.

¹²⁶ J. ŽUPANIČ – F. STELLNER, *Encyklopedie*, s. 119.

¹²⁷ A. VALENTA, *Dějiny*, s. 9.

¹²⁸ J. ŽUPANIČ – F. STELLNER, *Encyklopedie*, s. 120.

Podrobnější informace o jednotlivých větvích a jejich členech nejsou pro potřeby této práce důležité, proto nyní obrátím svou pozornost na příslušníky rodu žijící v 17. a 18. století, neboť právě tato dvě století byla pro rod Kinských ta nejslavnější. V tomto období totiž celá řada Kinských zastávala v habsburské monarchii ty nejvyšší dvorské a zemské úřady. Postem nejvyššího kancléře Království českého se mohli ve chronologickém sledu pyšnit František Oldřich Kinský 1683-1699, Václav Norbert Oktavián Kinský 1705-1711, František Ferdinand Kinský 1723-1736 a Filip Josef Kinský 1738-1745. Do úřadu nejvyššího zemského hofmistra pronikl Štěpán Vilém Kinský (1740-1746), od 1743 byl tento úřad Kinským propůjčen dědičně. Zmíněný Štěpán Vilém ještě před tímto postem zastával v letech 1734-1740 úřad nejvyššího zemského maršálka. Jako nejvyšší zemský sudí působil v letech 1690-1696 Václav Norbert Oktavián Kinský 1690-1696, který předtím vykonával po dobu dvou let funkci apelačního prezidenta. Tento úřad zastával o několik let dříve, konkrétně v letech 1667-1683 i František Oldřich Kinský. V 18. století je třeba neopominout ani dva příslušníky rodu na postu nejvyššího lovcího Království českého, kterými byli Leopold Kinský v letech 1751-1760 a Josef Jan Maxmilián Kinský 1767-1780.¹²⁹

Po tomto stručném nástinu vzestupu rodu Kinských v českých dějinách je třeba představit osobnost, která je pro nás v souvislosti s Wolffovým spisem nejvíce důležitá, a tou je hrabě Filip Kinský.

Filip Kinský (1742-1827)¹³⁰ z chlumecké větve rodu je nejpravděpodobnější osobou, které Wolff věnoval své *Connoissances*. Tento příslušník námi sledovaného rodu měl „*pověst problematického, infantilního, ba dokonce šíleného člověka*“. Jeho život se hemžil aférami, ať už se jednalo o definitivní rozvod s manželkou Terezií z Dietrichsteina¹³¹, ke kterému došlo zřejmě kvůli jeho cholerické povaze, nebo o pohoršlivý incident, jehož byl hlavním aktérem a ke kterému došlo u vídeňského dvora roku 1790.¹³² Jednoznačné historické záznamy o této události chybí, nicméně se zachovala pověst, která kolovala o hraběti na Rychmbursku a Hlinecku ve východních Čechách, a která i přes jeho excesy vyjadřuje sympatie poddaných k tomuto šlechtici. Podle této pověsti měl hrabě Kinský pojmout podezření, že je mu jeho žena nevěrná.

¹²⁹ A. VALENTA, *Dějiny*, s. 298-299.

¹³⁰ Viz Příloha č. 12.

¹³¹ Viz Příloha č. 13.

¹³² A. VALENTA, *Dějiny*, s. 138-140.

Proto když ji na dvorním plese ve Vídni spatřil při podle něj příliš důvěrné konverzaci s hrabětem Savčinským, neváhal bez varování uštvout svému domnělému sokovi řádný políček. Vědom si faktu, že takový skandál nezůstane z císařské strany bez trestu, rychle ples opustil a další měsíc se ukrýval v rychmburských lesích ve vilce Lusthauz, kam mu obyvatelé nedaleké obce Čachnov nosili jídlo a pití. Příběh končí tím, že mu hrabě Savčinski díky přimluvě Terezie odpustil a on se mohl vrátit domů. Takto popsaný průběh onoho incidentu však není nikde věrohodně podložen, ač zřejmě vychází ze skutečné události, byl značně upraven a také převeden do doby Marie Terezie. Co se přesně na dvorním plese ve Vídni stalo, žádný pramen neuvádí, nicméně dva zdroje informací tuto skutečnost alespoň trochu přibližují. Prvním z nich je deníkový zápis hraběte Karla Zinzendorfa z 10. března 1790, v němž se však jeho autor zmiňuje pouze o ohlasu, který daná událost vyvolala. O skutečnosti, co se vlastně stalo, však mlčí. Hovoří o ni jen jako o „strašné výtržnosti“. Druhým zdrojem je úřední přípis z října inkriminovaného roku 1790, který opět neuvádí, co se stalo, obsahuje jen informace o potrestání hraběte Filipa Kinského, jehož čin hodnotí jako čin šilence. Hrabě byl ponechán ve Vídni v domácím vězení a pod neustálým lékařským dohledem s vidinou, že až se jeho stav zlepší, může odejít na své statky, kde se musí zdržovat tři roky a teprve poté může požádat o povolení vstoupit do Vídně a ke dvoru.

Filip Kinský byl druhorozeným synem Leopolda Kinského (1713-1760) z chlumecké větve rodu a právě jako druhorozený se rozhodl pro vojenskou kariéru. Vystudoval tereziánskou rytířskou akademii a dosáhl až na post generála rakouské armády. O jeho osobním životě se však mnoho neví. Z rodového dědictví získal pouze rakouské statky Matzen a Angern a polovinu nevelkého chroustovického panství východně od Chrudimi, druhou polovinu musel odkoupit od svého bratra Františka Kinského. Po své umírající snoubence zdědil panství Rychmburk na Českomoravské vysočině jižně od Chroustovic. Jeho majetek se pak významně rozrostl na konci 18. století, kdy po svém strýci zdědil šumavské statky Prášily a Dobrá Voda. Ty však následně velmi výhodně prodal knížeti Josefu Schwarzenbergovi. Zdědil také panství Sloup, kde podporoval rozvinutou manufakturní a řemeslnou výrobu. Toto panství si jako jediné české ponechal až do své smrti. Rychmburk a Chroustovice prodal roku 1823 knížeti Thurn-Taxisovi.¹³³

¹³³ Tamtéž, s. 135.

Zatímco u dvora se díky své prudké povaze netěšil Filip Kinský příliš valné pověsti, u jeho poddaných tomu bylo zřejmě naopak, a to zejména díky jeho údajným nižším nárokům na poddané co se týče roboty a také vstřícnému vztahu k nekatolíkům na panstvích Rychmburk a Chroustovice.¹³⁴ Filip Kinský sám však zůstal, jako většina české šlechty v té době, věrným katolíkem.

Na závěr je hodno ještě zmínit, že v titulatuře Filipa Kinského se vyskytuje také hodnost komořího království Polského a řád velkého kříže rytířského svatého Stanislava. Důvodem této skutečnosti je vztah rodu Kinských k polským zemím díky sňatku Filipovy sestry Marie Terezie s bratrem budoucího posledního polského krále Stanislava Augusta Adamem Ondřejem Poniatowským.¹³⁵

4.2.3 Struktura Wolffova spisu a jeho úvodní pasáže

Wolffovy *Connoissances* zahrnují, jak už bylo výše zmíněno, 192 stran tištěného vlastního textu a další přídatné formální části. Vedle titulní strany, na níž je uvedena dedikace hraběti Filipu Kinskému, opatřil autor svůj text ještě kratším věnováním. Za ním následuje úvod, v němž jsou vysvětleny důvody sepsání. Před stránku s obsahem pak tiskař umístil seznam předplatitelů včetně počtu exemplářů, které si u něj objednali.¹³⁶ Vlastní naučení je rozděleno do celkem jedenácti kapitol, v nichž autor postupně pojednává o rozličných tématech, která jsou podle jeho názoru nezbytnou součástí výchovy mladého šlechtice.

Představení obsahu tohoto spisu tvoří hlavní náplň této práce, proto její následující pasáže budou věnovány podrobnějšímu rozboru jednotlivých částí Wolffova díla.

Věnování, ve kterém se Wolff obrací na hraběte Filipa Kinského, jemuž své dílo věnoval, obsahuje obvyklé fráze, zejména pak vyjádření autorovy naděje, že samotné dílo a myšlenky v něm obsažené budou hrabětem pozitivně přijaty, a to i přesto, že hrabě bude zřejmě udiven, že právě Wolff píše spis takového ražení, když obvykle

¹³⁴ Tato zmíněná a další přílehlá panství byla v té době střediskem tajného nekatolictví, převahu zde měli kalvinisté. Z hlediska Filipa se jednalo hlavně o praktický přístup, neboť si uvědomil, že když umožní kalvinistům duchovního a místo, kde se budou moci modlit, budou lépe plnit své poddanské povinnosti.

¹³⁵ A. VALENTA, *Dějiny*, s. 143.

¹³⁶ Viz Příloha č. 8, 9 a 10.

člověk, který zažil takové neštěstí jako on¹³⁷, se ve svých spisech věnuje spíše smutným a pochmurným tématům. Následně Wolff děkuje za přízeň, kterou mu hrabě prokazoval po celou dobu od jeho příchodu do města¹³⁸ a za niž mu právě věnuje toto dílo. Poukazuje také na skutečnost, že dle jeho názoru musí mít tento spis úspěch už jen z toho důvodu, že je věnován příkladu osobnosti hraběte Kinského, a je přesvědčen, že tato skutečnost pomůže tomu, že mladí lidé budou principů v něm obsažených bohatě čerpat na své následující cestě životem.¹³⁹ Na závěr dedikace používá Wolff obvyklá dobová klišé a vyznává hraběti hlubokou úctu.¹⁴⁰

V následujícím úvodu autor vytyčuje hlavní cíl svého počínání, kterým je poskytnout službu mladé šlechtě. Na vysvětlenou uvádí: „*Vskutku, která třída lidí si zaslouží více pozornosti autora, plní-li členové tvořící tento celek, stejně starobylý jako úctyhodný, úkoly, které jim vážnost a postavení šlechtice ukládá.*“¹⁴¹ Zároveň si je autor vědom, že by mohl být snad někým nařčen z přílišné pýchy a přetvářky, když chce vzdělávat osoby, „*kteří již svým narozením se zdají více vhodné sloužit jako příklad než přijímat nějaké rady.*“¹⁴² Na svou obhajobu argumentuje tím, že existují nejrůznější překážky, kterými musí urození rodiče během výchovy svého potomka čelit, zejména pak upozorňuje na to, že ne vždy zvolí tu správnou osobu, která je nadána vhodnými schopnostmi, které vyžaduje vzdělávání šlechtice, jež usiluje o působení u dvora a o dosažení významné hodnosti. Existuje totiž velký rozdíl mezi šlechticem určeným ke službě a tím, který tráví svůj život na venkově. Ještě větší je pak rozdíl v případě

¹³⁷ „... , že zrovna já, který strávil patnáct let v neštěstí, kterého tak dlouho štěstěna trýznila, se rozhodl napsat dílo na toto téma“. WOLFF, *Connoissances*, s. III. Bohužel ani slůvkem nenaznačuje, jaké neštěstí jej postihlo.

¹³⁸ O jakém městě je řeč však zůstává otázkou, neboť se opět ani náznakem nezmiňuje, do jakého města se to uchýlil a kde se mu dostalo oné hraběcí přízně.

¹³⁹ Otázkou je, zda by za vzor ctností považoval napůl šíleného a skandály opředěného Filipa Kinského, nicméně je jasné, že i kdyby si o něm myslel cokoliv, už jen díky vděku, který k hraběti cítil, by o něm nemohl dozajista napsat nic hanlivého.

¹⁴⁰ Pro celé znění viz Příloha č. 6 a č. 7.

¹⁴¹ WOLFF, *Connoissances*, s. VII-VIII.

¹⁴² Tamtéž, s. VIII. Dotýká se zde tak problematiky vrozených ctností u šlechtice, která ještě v 18. století nebyla mezi učenci uspokojivě vyřešena, neboť stále tu byli tací, kteří věřili, že ctnosti jsou mladému šlechtici vrozeny na základě jeho příslušnosti k aristokratické vrstvě společnosti a dědí se z generace na generaci. Druhý proud myslitelů pak obhajoval názor, že ctnosti jsou individuální záležitostí, nejsou vrozené, člověka je k nim třeba vést a šlechtic si musí získat zásluhy svými osobními činy.

šlechtice, který chce sloužit přímo panovníkovi, tj. být součástí jeho nejbližších a radit mu či pomáhat ve státních záležitostech. V takovém případě se proces výchovy a vzdělání šlechtice neobejde bez mentora, který sám má s působením u dvora zkušenosti, jelikož na dvoře žil a těšil se úctě ostatních dvořanů, zejména pro svou „poctivost.“¹⁴³ Úkolem mentora je pak podněcovat ve svém žákovi nedůvěru k lidskému pokolení, aby byl pro život na dvoře, který je plný intrik, dobře připraven.¹⁴⁴ Ještě než však přistoupí k tomuto úkolu, je nezbytné, aby svého šlechtického svěřence seznámil s příklady ctnostných mužů, s příkladnými osobnostmi, které se staly nesmrtelnými díky svým dobrým činům, které poslouží jako vhodné příklady k výkladu všech dobrých kvalit, které si má žák osvojit a o jejichž nápodobu by se měl chtít ve svém budoucím životě pokoušet. Je důležité, aby mentor šel právě touto cestou a dodržel dané pořadí aktivit, tj. nejdříve ukázat to dobré, probouzet ve svém žákovi pozitivní a kladné vlastnosti a citění, „*neboť vždy se najde čas, aby žák poznal i zvrhlosti tohoto světa.*“¹⁴⁵ Autor upozorňuje také na rizika, jež vyplývají z opačného postupu, který je však běžně praktikován - místo toho, aby byly mladým šlechticům předkládány k následování příklady ctnostných a dobrých mužů, „*jsou seznamováni s těmi licoměrnými a špatné povahy.*“¹⁴⁶ Wolff se pak táže, co potom může vzejít z takové výchovy, než že mladý muž, který velice intenzivně vnímá veškeré podněty, si nejprve osvojí nežádoucí vlastnosti a nebude schopný velkých činů. „*Jak může usilovat o dosažení velkých cílů, když nezná nic jiného než nedůvěru k lidem, jak bude jednat s muži, o nichž bude dopředu přesvědčen, že jej chtějí oklamat?*“¹⁴⁷ V poznámce pod čarou zde autor upozorňuje na příklad vojevůdce Alexandra Makedonského: „*Čím by se byl stal*

¹⁴³ Sémantický význam slova poctivost je zde třeba chápat nikoli v dnešním slova smyslu, ale v soudobém diskursu: „*nikoliv spolehlivost, svědomitost, mravní bezúhonnost, upřímnost, řádnost a čestnost v jednání, nýbrž spíše respekt, reputace, úcta, vážnost, prestiž, autorita, dobrá pověst a dobré jméno,*“ charakterizují význam tohoto slova v tehdejší době. Více viz P. MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, s. 22-29.

¹⁴⁴ Autor situaci na panovníčím dvoře podrobněji reflektuje v jedné z hlavních kapitol svého díla – více viz kapitola této práce 4.2.4.2..

¹⁴⁵ WOLFF, *Connoissances*, s. IX.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. X.

¹⁴⁷ Tamtéž.

Alexandr Veliký, poté, co přešel Eufkrat, kdyby býval měl stejnou nedůvěru ke svému lékaři?“¹⁴⁸

Výtisk Wolffova spisu, z něhož zde vycházíme, obsahuje i seznam předplatitelů a počet exemplářů, které si jednotlivá osoba u tiskaře objednala. Tento seznam čítá na 115 jmen příslušníků šlechtických rodů i nejrůznějších učenců a dalších zájemců, kteří si u Gottlieba Haase objednali celkem 163 exemplářů. Wolffovy *Connoissances* jsou žádány většinou po jednom výtisku, nicméně mezi zmíněnými osobnostmi se najdou i tací, kteří požadují výtisků více. Například hrabě Clam Martinitz, hrabě Josef Nostitz, kníže Antonín z Lobkowitz či „*Jeho nejjasnější výsost*“ kníže L. de Rohan požadují výtisky tři. O čtyři exempláře žádá hraběnka ze Sternbergu, rozená ze Schönbornu, šest výtisků putuje k „*Její nejjasnější výsosti*“ ovdovělé kněžně Kinské. V případě „*Jeho Excellence*“ pana hraběte Michela de Spaur, děkana ze Salzburgu, se jedná o žádost na 12 exemplářů. Mezi předplatiteli pak lze nalézt i další známá jména českých šlechticů a šlechtičen z významných rodů.¹⁴⁹

4.2.4 Wolffovy rady a doporučení

Obsahem hlavní části Wolffova díla jsou různé myšlenky, postřehy, rady a doporučení, které autor uspořádal do jednotlivých okruhů, v nichž se vyjadřuje samozřejmě v první řadě k ctnostem, vlastnostem a schopnostem, které je třeba u mladého muže rozvíjet a pěstovat. Následně upozorňuje na rizika a temná zákoutí života u dvora. Největší část své práce věnuje autor problematice „umění psát“ (*art d'écrire*) a dalším aspektům s tím souvisejících. Seznamuje čtenáře též s hierarchií soudobé společnosti a se specifiky jednotlivých sociálních tříd. Poskytuje praktické rady jak s příslušníky té a té vrstvy jednat, jak se chovat v jejich přítomnosti apod. Další kapitola je věnována i víceméně osvícenskému fenoménu libertinů, volnomyšlenkářů, před jejichž způsobem života je šlechtic důrazně varován. Nechybí ani zmínka o chování a způsobech při stolování a na závěr pojednání o různých typech cvičení a pohybu, které jsou vhodné pro mladého šlechtice, aby se těšil dobrému zdraví a udržoval se v dobré kondici.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Viz Příloha č. 8, 9 a 10.

¹⁵⁰ Viz obsah v Příloze č. 11.

Nyní je proto třeba představit autorovy hlavní myšlenky, které mladému šlechtici předkládá v rámci jednotlivých částí.

4.2.4.1 „Vědomosti, které musí mít mladý pán“

První kapitola seznamuje čtenáře se základními charakterovými vlastnostmi a dalšími dovednostmi, kterými musí mladý šlechtic disponovat. V hierarchii nezbytných ctností, kterou autor nastiňuje, staví na první místo úctu k Bohu a dodržování božích zákonů, druhé místo zaujímá čest člověka.¹⁵¹ Nestačí však jen, aby byl šlechtic ctnostný, musí být dále „*pocitivý, snažit se být dobrý občanem, mužem dobrého slova a neustále hledat cesty, jak být prospěšný všem.*“¹⁵²

A jak by si tedy mladý muž měl v rámci svého chování a jednání správně počínat? V první řadě se musí vyvarovat „*sprostému pochlebování*“, které je pouhou „*překroucenou slávou.*“¹⁵³ Šlechtic musí vždy a za každou cenu hájit své společenské postavení a obklopovat se pouze odpovídající společností. Je také třeba, aby byl rozumný a moudrý a zároveň disponoval šlechtickou odvahou. Není snad nutné připomínat, že šlechtic by měl být vždy vzorem svému okolí, svým poddaným, a to zejména co se týče „*křesťanské lásky*“ - tu by měl projevovat všem, nejen svým přátelům, ale i nepřítelům.

Autor zde hovoří i o přístupu mladých pánů ke hříchu. Hříchů je nutné se obávat a samozřejmě je třeba snažit se jich vyvarovat. Z neřestí je zde zdůrazněna zejména lež a také opilství, neboť pokud si mladý muž nebude hlídat míru požitého alkoholu, „*dámy jej nebudou chtít*“¹⁵⁴ a navíc alkohol samozřejmě negativně ovlivňuje rozum člověka, díky čemuž se „*člověk dostane do špatné společnosti a bude konat špatné činy.*“¹⁵⁵

¹⁵¹ Stejně jako „pocitivost“ je třeba pojem „čest“ vnímat v soudobém významovém rámci. Být čestný neznamenalo být přesvědčen o své cti a chovat se v souladu s vyžadovaným mravním kánonem, ale dosáhnout uznání vlastní cti ze strany šlechtické veřejnosti. Čest je tak totožná s reputací, pověstí a dobrým jménem, a udržet si ji lze prostřednictvím činů namířených ke šlechtické veřejnosti. Jednalo se o tedy prestiž a ne o svědomí. Čest pak byla podrobována neustálé sociální kontrole. Je třeba také vnímat rozdíl mezi pojmy čest a ctnost - ta závisí na morálních postojích a je nezcizitelná. Více viz P. MAŤA, *Svět*, s. 22-29.

¹⁵² WOLFF, *Connoissances*, s. 3.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 8.

¹⁵⁵ Tamtéž.

Nejhorším důsledkem opilství je však možnost vyzrazení nějakého tajemství, které může být šlechtici svěřeno, zejména pokud se jedná o vojenské tajemství či tajemství týkající se panovnického dvora a osob s ním spjatých. Pro muže, který chce dosáhnout vysokých pozic u dvora, je opravdu nezbytné, aby se při konzumaci alkoholu kontroloval a nemohl tak pod vlivem alkoholu prozradit nějaké tajné informace. Jako příklad zhoubného vlivu alkoholu na mysl člověka je zde zmíněn maršál Ranzau, který „*kvůli pití ztratil Ostende*.“¹⁵⁶

Mladý člověk nesmí zanedbávat také rozvoj činností a dovedností, které jej reprezentují navenek. V případě šlechtice se jedná o soubor dovedností označovaný jako tzv. rytířská či šlechtická cvičení, mezi něž patří tanec, zpěv, hra na hudební nástroj, jehož druh samozřejmě musí odpovídat společenskému postavení¹⁵⁷, ale také „*umění vyhoupnout se s veškerou elegancí na koně či příkladně tasit zbraň*.“¹⁵⁸ Vedle těchto aktivit musí mladý pán též „*kultivovat svého ducha*“¹⁵⁹. Autor však nemá na mysli celodenní nepřetržité učení se abstraktním vědám, to není šlechticovým posláním, nicméně šlechtic by neměl tyto vědy zcela ignorovat. Vedle ducha je třeba kultivovat i svou mluvu a způsob vyjadřování. Ani v tomto ohledu se však nesmí nic přehánět, tudíž není na místě vyjadřovat se příliš strojeně, naopak je zde doporučeno mluvit zcela přirozeně.

Mezi negativní činnosti, kterých by se měl šlechtic vyvarovat, patří v první řadě šíření pomluv, které je „*nejvíce nebezpečnou a nejohavnější ze všech neřestí*.“¹⁶⁰ Neměl by také projevovat přílišnou závist k osobám ve svém okolí, neboť závist je pojímána jako „*projev nízkosti ducha člověka*.“¹⁶¹

Co se týče přátel a důvěry k nim, je zde upozorňováno na fakt, že je velmi obtížné najít osobu, které je možné svěřit se bez obav s každou záležitostí, a to zejména mezi příslušníky dvorského prostředí, kde „*... je každý špiónem každého*.“¹⁶² K tomu, aby mohl člověk někomu opravdu důvěřovat, nestačí vědomí, že jej jeho blízcí a přátelé mají rádi. Člověk si musí být naprosto jist, že jsou s to udržet tajemství, „*což je*

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 9.

¹⁵⁷ Nejčastějším nástrojem byla loutna.

¹⁵⁸ WOLFF, *Connoissances*, s. 9.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 9-10.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 12.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž, s. 18.

*schopnost, kterou bůh nedal každému.*¹⁶³ Proto autor čtenáři doporučuje podrobit nejprve věrnost svého přítele řádné zkoušce, než se mu svěří s nějakou důležitou záležitostí. S tím souvisí do určité míry i doporučení neřídít se vždy jen vlastní hlavou, ale nechat si od vhodné osoby poradit. Pokud však člověk nemá dostatek přátel, na něž se může s naprostou důvěrou obrátit s prosbou o radu, vždy je tu podle Wolffa ještě možnost zeptat se historie, která je cenným zdrojem rad a tento nedostatek blízkých rádců může velmi dobře suplovat.

O křesťanské lásce k bližnímu svému se autor zmínil již v jedné z předchozích partií, nicméně zde se neopominul vyjádřit ani k mladistvé lásce šlechtice k druhému pohlaví. Hovoří v této souvislosti o tom, že láska je věc rozporná – je jí potřeba, přesto je velmi důležité, aby člověk nedovolil této vášni, aby jej vedla k zanedbávání povinností. V tomto ohledu je možné poučit se z historie na příkladu římského vojevůdce Marca Antonia (83 – 30 př. n. l.), který kvůli své lásce k egyptské královně Kleopatře ztratil nejen štěstí v boji a prohrál válku s budoucím římským císařem Octaviánem, především však ztratil to nejcennější - svou čest. Přesto musí mít každý galantní muž dámy v úctě, protože jejich společnost je samozřejmě příjemná a dobrý vztah s určitými ženami se také může projevit jako užitečná pomoc při dosahování šlechticových cílů.

Na závěr kapitoly autor zdůrazňuje nutnost pohlížet na svět kolem sebe příznivě a pozitivně, vše příznivě posuzovat a nestavit se k různým záležitostem a událostem příliš kriticky. Pro mladého pána má na tomto místě pak ještě jedno doporučení, kterým je *„pozorně sledovat veškeré dění kolem, ze všeho se snažit profitovat, a raději zbytečně nic neříkat.*¹⁶⁴

4.2.4.2 „Mínění o dvoru“

Ve druhé kapitole autor poskytuje náhled do prostředí panovnického dvora, představuje osoby, které se v tomto prostředí pohybují, popisuje atmosféru, která zde panuje, upozorňuje na temné stránky života na dvoře a předkládá rady, kterak by se měl mladý šlechtic v tomto prostředí obratně pohybovat, aby dosáhl svých cílů a nezpůsobil si nějakou újmu.

¹⁶³ Tamtéž, s. 19.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 25.

Přes všechna rizika, která jsou s působením na dvoře spojená, je pro šlechtice nezbytné přimknout se ke dvoru, neboť „*to je to místo, kde se rozdává přízeň*“¹⁶⁵, kde může člověk něčeho dosáhnout. Na druhou stranu Wolff charakterizuje panovnický dvůr jako „*rozbouřené moře plné útesů*.“¹⁶⁶ Pokud však člověk dobře rozpozná odlišné zájmy osob, které se na dvoře pohybují, a dokáže se v nich orientovat, navíc, pokud se bude řídit určitými obecnými pravidly, má šanci, že v tomto prostředí „přežije“ bez úhony.

V prostředí dvora nestačí šlechtici, že bude opatrný, férový, ochotný a bude všem lichotit. Tyto vlastnosti jsou samozřejmě velmi důležité, ale jsou k ničemu, pokud je člověk neumí v dané situaci vhodně uplatnit. Důležité je tedy naučit se vycílit svůj čas, vhodnou příležitost k jejich využití. Naopak nejhorší vlastnosti, které mohou člověku u dvora nejvíce uškodit, jsou projevy nevole (zlosti) vůči někomu či jako reakce na nějakou událost či příkoří, a dále netrpělivost. Mladý šlechtic se také musí smířit se skutečností, že „*dvůr není vždy spravedlivý při rozdělování odměn*“.¹⁶⁷ Proto je třeba zachovat vždy chladnou hlavu, být trpělivý a chovat se ke všem a za každých okolností přátelsky. Jen tak lze v tomto prostředí dosáhnout vytyčených cílů. K tomu by se měl mladý pán mít neustále na pozoru, měl by také „*být úlisný a přizpůsobivý a stanovit se cíl, kterým zvýší svou prestiž a slávu*.“¹⁶⁸ Pro jeho dosažení je pak nutné uskutečňovat věci, o něž je požádán, s přesností plnit zadané úkoly, čímž „*ukáže pánovi, komu má, až se bude rozhodovat, udělit své milosti*.“¹⁶⁹

Při úsilí o dosažení vytyčených cílů je velmi výhodné a určující získat ochranu ze strany ministrů a neustále ji udržovat a pěstovat a střežit se toho odsuzovat někdy jejich jednání. Wolff velmi zdůrazňuje mravní zásadu, která je podle jeho mínění platná ve všech dobách: nestavit se, nebojovat proti ministrům, protože mohou využít tisíce způsobů, jak uškodit člověku, pokud získají dojem, že nestojí na jejich straně. Proto by měl šlechtic usilovat o to, aby je získal pro své záměry, využít při tom trochu podlézavosti, nesmí se však kvůli tomu neustále ponížovat a poškozovat tak svou čest.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 27.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 29.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 30.

¹⁶⁹ Tamtéž.

Povaha pána - to je velmi závažná problematika, kterou by se měl šlechtic zabývat v první řadě. A to zejména z toho důvodu, aby se nikdy nesnažil usilovat o to samé, čeho se snaží docílit právě jeho pán. Žárlivost je totiž „jed, který se snadno aplikuje“¹⁷⁰, ale velmi rychle napáchá dalekosáhlé a dlouhotrvající škody.

U dvora je potřeba být bystrý, získat „osvícení“, tj. vědomosti, z nichž je možné profitovat a díky nimž zároveň nebude mladý pán vypadat jako naivka. Nicméně pokud se člověk dívá pozorně kolem sebe, musí tak činit takovým způsobem, aby to nebylo pro jeho okolí zjevné, aby dané osoby neměly příležitost nabýt dojmu, že je někdo sleduje a něco o nich ví, protože „přirozeně nikdo nemá rád, když je někdo zasvěcen do jeho tajemství, aniž by to on chtěl.“¹⁷¹

Jedním z velmi důležitých aspektů u dvora je též jednání a chování v přítomnosti dam. Většinou se právě z nich stávají naši největší nepřátelé. Nelze před nimi mluvit o důležitých záležitostech, natož pak o těch opravdu důvěrného charakteru, nebo snad dokonce před nimi někoho pomlouvat, neboť většina z nich není schopna udržet tajemství.

Nejméně důležitou ctností každého šlechtice by měla být štedrost. V této souvislosti pranýřuje autor všechny lakomce a uvažuje nad tím, že všichni, kdož byli kdy zruinováni, byli lakomí. Zdůrazňuje tak skutečnost, že „štedrost ještě nikdy nikoho nezničila.“¹⁷² Neznamená to však, že by zde obhajoval druhý extrém, kterým jsou sklony k rozhazovačnosti. Naopak říká, že je bláznovství dávat více, než je v možnostech daného člověka, a je třeba dokázat si odřeknout věci nadbytečné i ty, co nejsou zcela nezbytné.

Co se týče financí, doporučuje dále vyhnout se hazardu, kterému šlechtici, a zejména ti mladí, často propadají, a peníze raději věnovat na různé akce, „které podpoří věrnost služebnictva a přátel, kteří často mohou přispět k většímu pocitu štěstí.“¹⁷³

Úvahou na závěr této kapitoly je pak tvrzení, že lékem na všechno zlo je spojit v sobě ctnosti křesťanské a ctnosti morální – „ty se zachovaly, protože je mezi nimi spojení, které zajišťuje, že se navzájem neustále podporují, tzn. kdo je rozumný, je i spravedlivý, kdo je spravedlivý, ten je čestný, a kdo je čestný, má i důkladné

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 32.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 33.

¹⁷² Tamtéž, s. 34.

¹⁷³ Tamtéž, s. 36.

svědomí.“¹⁷⁴ Autor dále zmiňuje, že lidé si často myslí, že k tomu, aby byli vážení a ctění ve svém okolí, stačí jen, aby byli příjemní a rozdávali kolem dokola hodně peněz, že čest a svědomí jsou k ničemu. Avšak skutečnými kvalitami člověka jsou zdravý úsudek, poctivost a čest. Podle Wolffa je 18. století „příliš osvícené na to, aby se nechalo dlouho klamat zevnějškem člověka a dříve nebo později vyjde najevo, kdo se za onou vnější schránkou skutečně skrývá.“¹⁷⁵ Člověk by měl proto jednat ve všech záležitostech života na základě naslouchání hlasu ve svém nejhlubším svědomí (duši) a nikdy se nestavit do opozice proti němu, protože mu stejně není možné uniknout.

4.2.4.3 „Umění psát“

Jediný rozdíl mezi tím, zda člověk někomu píše dopis nebo s danou osobou mluví z očí do očí, vidí Wolff v odloučenosti mluvčího a adresáta. V dopisech sice vládne větší úprava a pořádek než při konverzaci, nicméně stále jde o komunikaci mezi lidmi.

V písemné komunikaci jsou zde rozlišeny dva typy produktů: dopisy a lístky (*billet*). Lístky jsou však praktické jen pro osoby, které si chtějí něco sdělit v rámci jednoho města, jen málokdy bývají podepsané a jsou zakončeny pouze formulí „*je suis tout à vous*“ (*jsem celý váš*). Následně Wolff poučuje o formálních náležitostech dopisů a uvádí, že většina lidí píše raději lístky, aby se těmto složitostem, které jsou s formální stránkou dopisů spojeny, vyhnuli.

Člověk může psát dopis svému nadřízenému, podřízenému nebo sobě rovnému, mezi čímž se musí dělat rozdíly a dodržovat příslušná pravidla. Zejména úctu k podřízeným je třeba vyjadřovat více přesně při psaní, než při konverzaci, protože „*slova odletí a lístky zůstávají*.“¹⁷⁶ Proto je zde uvedeno několik formulí, které je třeba vhodně používat při podpisu, aby tak adresátovi byla vyjádřena dostatečná úcta. Tyto formule jsou buď jednoduché: „*váš velmi ponížený*“, *váš velmi poslušný*, *váš oddaný*, *váš milující*“, nebo zdvojené: „*váš velmi ponížený a poslušný služebník*.“¹⁷⁷

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 37-38.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 39.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 42.

¹⁷⁷ Tamtéž. V originálním znění – jednoduché formule: „*votre très humble, votre très obeissant, votre devoué, votre affectioné, votre plus affectioné*“, zdvojené: „*votre très humble et très obeissant serviteur*“.

Pokud se jedná o dopis úředním osobám, vždy je třeba umístit datum do spodní části listu. Je také třeba věnovat péči formulím, které vyjadřují vhodné „kvality“, a to jak na začátku, tak i na konci dopisu, a nikdy neskládat komplimenty nějaké třetí osobě, když je dopis určen těm, k nimž je třeba mít úctu.

Autor následně seznamuje mladého pána s pěti druhy dopisů, mezi něž řadí dopisy týkající se veřejných záležitostí, důvěrné dopisy, dopisy milostné, „*sladké, přívětivé listky*“ (*les billets doux*) a blahopřání.¹⁷⁸

Pokud se jedná o dopis, který se týká nějaké veřejné záležitosti, je třeba používat vhodnou terminologii a dané výrazy, které jsou pro danou věc, daný obor charakteristické. Je nutné vyjadřovat se jasně a přesně, a pokud se jedná o více záležitostí, je vhodné členit text na odstavce.

Soukromé dopisy by naopak měly být oproštěny od obřadnosti a okázalosti. Nicméně i v takovém dopise by použité výrazy měly být výstižné a „*dopis by si měl uchovat určité kvality hodné vzdělaného pisatele*.“¹⁷⁹

Milostné dopisy mají speciální charakter. Na vhodných místech je v nich třeba používat hravé a laškovné výrazy, „*styl psaní musí být jemný a plynulý, chvály křehké a vybrané, žertování lichotivé a vmlouvavé*.“¹⁸⁰ Jednotlivé úseky by měly být krátké, v obsahu by autor neměl uvádět „*nic chladného či smutného*“¹⁸¹, protože tyto dopisy nejsou určeny pro nic jiného než pro potěšení. Je také třeba dávat pozor, aby někoho neobtěžovaly.

Co se týče „*sladkých lístků*“, - „*protože je to dílo srdce, je třeba, aby sejevily více něžné než duchaplné, aby v nich vládla určitá chvályhodná dojemná skleslost, která si zaslouží soucit osoby, které je to psáno*.“¹⁸² Tyto lístky nesmějí být příliš dlouhé a je nutné věnovat péči tomu, aby nic v nich obsažené nevyznělo jako přetvářka (předstírání). Obecnou radou je pak nechat se vést při psaní takového druhu dopisu srdcem a „*vyjádřit řeč své lásky písmem*.“¹⁸³

Účelem blahopřání je „*jakási povinnost, kterou si slušná společnost (la société civile) dohodla prokazovat jeden druhému při různých příležitostech. ... Nazývají se*

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 43.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 44.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž, s. 45.

„*blahopřání*“ (*lettres de compliment*), protože *neopomíjejí opravdový výraz přátelství, které dává najevo, že ten, kdo je píše, je citelně zasažen tím, co dobrého nebo zlého nás postihlo.*“¹⁸⁴ Takovéto dopisy musejí být soukromého rázu a nesmí být delší než přání pronesená při osobním setkání. Wolff zde mladého šlechtice upozorňuje též na fakt, že i blahopřání mohou být někdy nebezpečná, a to v takovém případě, když se v nich člověk zmýlí. Proto chytrí lidé využívají ustálených modelů, které jsou vytvořeny na základě společenských zvyklostí.

Na tomto místě je věnováno i pár postřehů týkajících se poezie. Autor v tomto ohledu zdůrazňuje myšlenku, že je nezbytné mít určité nadání. Pokud jej člověk nemá, má mít soudnost a psaní básní se nevěnovat. I v případě, kdy mladý šlechtic potřebným nadáním disponuje, autor přesto nedoporučuje, aby se pouštěl do tvorby velkých děl: „*Je škoda, aby muž dobrých kvalit ztrácel spoustu času podobnými věcmi. Je možné složit příležitostně píseň či nějakou skladbu, ale skládat verše pro prvotní povznesení nebo jako mladá hrdlička, když je člověk zamilován, se nehodí pro galantního muže.*“¹⁸⁵ Obzvláště není vhodné psát satirické posměšné verše, protože jejich prostřednictvím si člověk nadělá akorát nepřátele a „*nic není tak nízkého, než někoho bezdůvodně napadat.*“¹⁸⁶

Obecně platí, že při psaní jakéhokoliv žánru by měl být člověk sám sebou, neměl by se stylizovat do žádné jiné role, protože právě na písemném projevu se dá jakákoliv stylizace nejlépe poznat. Je zde uveden příklad melancholika, který bude-li chtít napodobit styl veselé mysli, jeho osobnostní a povahové založení mu prostě nedovolí, aby v tomto stylu uspěl.

Wolff zde také doporučuje vyvarovat se všem činnostem, kvůli kterým by se šlechtic stal pro své okolí směšným. Zejména je třeba dávat pozor, aby se jeho „*síla neobrátila špatným užíváním ve slabost.*“¹⁸⁷ K takové situaci dochází většinou v případě, kdy se člověk chce před ostatními lidmi předvést. Je samozřejmě dobré znát historii, psát verše, dobře zpívat, tančit s půvabem a umět poutavě vyprávět povídky. Ale pokud ten, kdo zná historii o ní hovoří, aniž by to bylo v dané situaci vhodné, stejně

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 46.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 47.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 48.

tak pokud sebelepší vypravěč příběhů neustále vypráví, aby okázale předvedl všem své umění, „jeho nadání se obrátí ve směšnost.“¹⁸⁸

V následující části této kapitoly autor pojednává o mysli člověka (*esprit*). Nejlepším způsobem, jak proniknout do „duší“ lidí, je navodit takovou situaci, která jim bude příjemná, protože kromě toho, že se budou cítit v silné pozici, dostane je mladý pán do takového stavu, který poslouží i jemu samotnému, neboť s ním budou spokojeni a připustí všechny jeho zásluhy.

„*Opravdový duch je ten, který se spokojí se vším, musí umět vzít na sebe takovou podobu, kterou od něj čas a okolnosti vyžadují.*“¹⁸⁹

Duch „*velkého muže*“ nesmí setrvávat na jednom místě a musí neustále toužit po poznání. Nicméně by jeho motivací neměla být pouze zvědavost. Každý „*rozumný*“ muž si musí stanovit hlavní cíl, ke kterému bude směřovat veškeré své snažení.

Wolff dále upozorňuje, že schopností poznat „*duchy*“, tj. charakter a duše lidí nebyl obdařen každý. Je to však „*nejvíce užitečná dovednost, skrze niž se potvrzujeme ve světě*“ a je nezbytnou k tomu, aby si člověk „*prošlapal cestu velkými záležitostmi.*“¹⁹⁰ Tato moc, kterou by se měl mladý muž snažit získat, aby mohl své okolí „*ovládat*“, však musí být „*jemná a nepostižitelná.*“¹⁹¹ Dále Wolff hovoří o dvou typech lidí – lidech velmi aktivních „*živých*“ a o lidech umírněnějšího charakteru. Ti první vůbec neskrývají své pocity, jednají přímo a snadno k nim člověk pronikne. Naopak citlivost a opatrnost druhého typu lidí jsou autorem preferovány. „*Opatrní duchové promýšlejí věci bystře a veškeré jejich jednání odpovídá bystrosti jejich myšlenek. Oheň, který je pohání, je řízený a nikdy je nevede dále než tam, kam sami chtějí dojít.*“¹⁹² Proto, aby člověk takových vlastností dosáhl, je důležité svého „*ducha*“ (mysl) rozvíjet, což lze nejlépe dokázat tak, že se bude stýkat s lidmi, kteří takové kvality mají, a bude s nimi rozmlouvat. Zároveň však autor připouští: „*Netrvám na tom, abyste žili nepohodlným způsobem života, ani aby se vaše moudrost zvrhla v melancholickou tíseň. Sama moudrost není slučitelná s určitou svobodou ducha, která vyžaduje dobro pro všechny ...*“¹⁹³ Dodává, že lidé, kteří neumějí žít a správně užívat života, pak tím více hřeší a

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 49.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 50.

¹⁹⁰ Tamtéž, 51.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž, s. 51-52.

¹⁹³ Tamtéž, s. 53.

chybují. „Protože duch se netvoří než ve svobodě ...“ je těžké usilovat o něj v prostředí neustálé tísně, ve kterém jsou lidé naopak tak zmatení, že i ti „s dobrým duchem se často podobají dobytku.“¹⁹⁴

Pozornost zde autor věnuje i častým obavám mladých lidí ze světa a společnosti, které vyplývají z výše zmíněného. Mladí lidé, kteří ještě nemají dostatečné zkušenosti, se obávají, že se budou dopouštět v životě všemožných chyb. Tuto bázlivost považuje Wolff do určitého věku za přirozenou a omluvitelnou, ale „nesmíme dopustit, aby zapustila kořeny v našem srdci, protože to povede k odporu a nenávisti vůči světu a našemu následnému pádu.“¹⁹⁵ Příčinami těchto obav jsou nevdělanost a neznalost - „když nemáme znalosti, jsme nuceni mlčet, což z nás dělá mrzuté lidi.“¹⁹⁶ Nejlepším lékem, jak čelit této neznalosti, je četba. Je zde ale zdůrazněno, že však nejde jen o to číst a pasivně přijímat informace, ale je třeba přemýšlet o tom, co člověk čte a co dobrého si z toho může vzít. „Četba musí zaměstnávat spíše rozum, než paměť. ... Nejlepší věci se stávají neužitečnými díky špatnému užívání a četba, jakkoli skvělá sama o sobě, nemá příliš dobrých účinků, pokud se nepoužívá tak jak se musí.“¹⁹⁷ Nejlepší metodou, jak se naučit používat četbu ke svému užítku, tedy učit se porozumět čtenému, je pro mladého šlechtice rozprávění o čteném s dalšími lidmi.

Wolff zde také řeší vztah nevdělanosti a domýšlivosti, tedy vlastností, které se podle jeho názoru často setkávají v jedné osobě. Obě tyto vlastnosti jsou pro něj zavrženímhodné. „Není hanbou nic nevědět, ale je ostudné nechtít se ničemu naučit.“¹⁹⁸ Na tomto místě hovoří o řeckém filozofovi Pythagorovi ze Samu (570-510 př. n. l.), který údajně uložil svým žákům úkol mlčet po dobu pěti let. To shledává Wolff jako příliš přísný postoj, nicméně souhlasí s tvrzením, že mladí lidé se musí naučit, že je třeba nejdříve pozorně poslouchat, než začnou o něčem hovořit, a vše si řádně promyslet, než se rozhodnout vyjádřit své pocity a mínění o záležitostech, kterým nerozumí, pokud k tomu nejsou přímo vyzváni. Chápe však, že je to velmi těžké, zejména právě pro mladé lidi, kteří jen stěží dokážou mlčet, neboť mají obavy, že pokud se nevyjádří, budou v očích druhých posuzováni ne zrovna pozitivně. V tomto ohledu je

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 54.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 54-55.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 55.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 55-56.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 57.

rozdíl v tom, zda mladý pán bude hovořit s lidmi svého věku – během konverzace s nimi není nucen se nějakým způsobem omezovat a svůj projev kontrolovat, nebo zda se bude nacházet ve společnosti osob, které díky věku či jejich zkušenostem vyžadují určité ohledy. Nicméně je třeba si uvědomit, že od člověka ve věku šestnácti či osmnácti let se obecně neočekávají nějaké hlubokomyslné úvahy, výše zmíněné obavy jsou tak bezpředmětné „*Stačí, když budete vystupovat s laskavostí, budete uctivě odpovídat na otázky, které vám budou pokládány a budete co nejvíce zdvořilý k dámám.*“¹⁹⁹ V této souvislosti je pak mladý šlechtic upozorňován, že „*nic není tak směšného jako mladý muž, který se dělá důležitým.*“²⁰⁰ Avšak takových lidí je podle Wolffa přesto velmi mnoho. Mnoho mladých mužů, kteří nemají ještě potřebné vzdělání, rozhodují o záležitostech u dvora i v armádě, namísto těch, kteří již nabyli vzdělání i dostatečných zkušeností.

V další části kapitoly Wolff varuje mladého pána před podvody, což je „*neřest, která v dnešní době vládne.*“²⁰¹ Dříve tomu bylo jinak – pokud byl muž přistižen při podvodu, byl před všemi tímto činem zneuctěn a zavržen. Dnes se tak neděje. Nicméně k podvodníkům, kteří jsou beztak dříve nebo později vždy odhaleni, nemá nikdo důvěru, proto je třeba, aby se šlechtic veškerému podvodnému jednání raději vyhnul.

Varování přichází i co se týče vášně pro hru. Ve hře vládne nejistota, hraní proměňuje jednak náladu, jednak postupně i celou mysl člověka, a působí tak různé odchylky a nepřístojnosti v jeho chování a jednání. Hra vyvolává hádky a „*odporné přísahy*“²⁰² a také inspiruje hráče k hanebným způsobům, kterak získat zpět prohrané peníze. Každý hráč je tak vystaven nebezpečí, že díky hraní přivede svůj rod k bankrotu. Hráč je „*neklidný, rozrušený, marně doufá: místo bohatství nachází bídu. Strašné zoufalství pak trestá jeho vášeň.*“²⁰³ Proto je třeba být silný a odolávat této vášni. Pokud se jí bude chtít mladý muž opravdu vyhnout, má následovat radu římského filozofa Lucia Annaea Senecy (4 př. n. l.- 65 n. l.), aby vášeň pro hru nahradil jiným zájmem, nejlépe aby se nechal „*pohánět slávou.*“, která je „*lékem proti hře, ale také proti všem hříchům a neřestem. ... V momentě, kdy vstoupí do vašeho srdce, inspiruje*

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 60.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž, s. 63.

²⁰² Tamtéž, s. 64.

²⁰³ Tamtéž, s. 65.

jej k přání být dokonalé a vyhnout se všem nepřístojnostem a slabostem.“²⁰⁴ Ne vždy však záleží na člověku samotném, zda dosáhne tak vysoké úrovně, díky které dospěje ke slávě. Je také nebezpečné vydat se na nějakou „obtížnou cestu“, když si člověk není jistý, zda z ní vyvázne se ctí. Proto by se měl mladý pán naučit poznat sám sebe a své možnosti: „Pozorujte sami sebe, protože nakonec neexistuje lepší schopnost, než poznání sebe sama.“²⁰⁵ Je třeba se naučit dokázat sladit svá přání se svými silami a možnostmi je realizovat. „Pokud se necítíme být zrozeni k velkým činům, je třeba postupovat krok za krokem a spoléhat se na čest.“²⁰⁶

Wolff zde uvažuje i o takovém klišé, jako je dobrota srdce: „Důkazem dobroty srdce je dojmání se nad dobrými činy a zuřit nad líčením těch špatných. Ušlechtilá srdce nenávidí bezpráví, a díky skrytému zájmu, který rodí náklonnost k dobru, a odpor ke zlu, rádi vidí potrestaný hřích a odměněnou ctnost.“²⁰⁷

Další důležitou vlastností, kterou by měl mladý šlechtic disponovat, je přesnost, neboť ta je známkou člověka, který má rád pořádek. Pokud tuto vlastnost člověk nemá, zanedbává své povinnosti, což jej postupně dovede až ke ztrátě jeho cti. V této souvislosti by se tak měl vyhnout závazkům, u kterých si není jist, zda je v jeho silách je dodržet. Porušení daného slibu nejen že působí ztrátu cti, ale může přinést i další neblahé následky.

V rámci této kapitoly přináší Wolff i rady a poučení, která se týkají výběru manželky a manželského života obecně. Nejhorší chybou, kterou může mladý muž učinit pod vlivem svých vášní, je vstoupit do špatného manželství. Mladí lidé se často nechají oslepit láskou a věří, že jejich vášeň a také krása jejich milenky nikdy nepominou. „Avšak tělesná potřeba ničí tyto krásné svazky.“²⁰⁸ Wolff zdůrazňuje, že „manželství je ten nejdůležitější počín v životě, zejména pro ty, kteří musí hájit své dobré jméno. Tento skutek rozhoduje nejen o jeho štěstí, ale také o jeho úctě a váženosti u ostatních.“²⁰⁹ Při výběru manželky se proto mladý šlechtic nesmí řídit jen svým

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 66.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 67.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 70.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 71

rozumem, ale měl by se nechat vést radou rodičů a vzdělaných přátel „*a prosit Boha, aby jim vnuknul takové rady, kterým budete nakloněni.*“²¹⁰

Dále se Wolff vyjadřuje k vlastnostem vhodné manželky: „*Zatímco je potřeba mnoho kvalit pro to být čestný muž, není jich třeba mnoho pro to být poctivou ženou.*“²¹¹ Tím, že bude žena cudná a počestná naplní všechny své úkoly. Nicméně je třeba dát si pozor, protože existují ženy, které jsou sice cudné, ale zároveň také pyšné a svárlivé, ve kterých není ani špetka laskavosti a přívětivosti. Taková žena není pro galantního muže žádoucí. Naopak žena, která oplývá ctností, učí této povaze i svého manžela. Navíc „*je tolerantní k jeho slabostem a vášním, najde si čas říci mu svůj názor, miluje jej a vychvaluje, a přestože muž kolikrát neudělá nic užitečného či slavného, vyjadřuje mu stále svou úctu.*“²¹² Pokud bude mít muž štěstí a takovou ženu najde, musí jí stejnou měrou oplácet její dobrotu.

Co se týče otázky žárlivosti, autor chce věřit tomu, že opravdu čestný muž není schopen nevěry, stejně tak jako poctivá žena. Nespravedlivá obvinění mezi manželi pak považuje za urážlivá a odsouzeníhodná. Pokud však bude mít mladý pán v budoucnosti podezření, že je mu žena nevěrná, bude zcela přirozené, že jej to rozčílí. Nicméně je třeba, aby se předešlo skandálu, „*tajit po určitý čas toto rozhořčení a krok za krokem podnikat opatření, která Vám zajistí klid.*“²¹³

Dále autor upozorňuje svého čtenáře, že manželství v sobě skrývá celou řadu úkolů, které člověk nemůže řádně plnit, pokud není správným křesťanem - „*kde není víra, není ani dobrý manžel, ani dobrý otec, ani dobrý občan, ani dobrý přítel.*“²¹⁴ Aby mohl mladý šlechtic všem těmto rolím řádně dostát, musí být spravedlivý a věrný, což jsou dvě vlastnosti, které nelze u nevěřících nalézt. Wolff zde následně hovoří o ateistech, kteří „*v nic nevěří, jsou zatvrzelí ve svém hříchu, mají rádi jen sami sebe ...*“²¹⁵, a dále je pak pranýřuje.

Mladý šlechtic musí být duševně vyrovnaný a udržovat své srdce a mysl v klidu. „*Lidé nevyrovnaní se podobají ošklivému podnebí, kde nenastanou dva dny bez deště či*

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ Tamtéž, s. 72.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž, s. 73.

²¹⁴ Tamtéž, s. 74.

²¹⁵ Tamtéž.

*bouře. Dnes Vás zahrnou svou laskavostí, zítra Vás odradí svých chladem.*²¹⁶ S takovou povahou by byl mladý pán svému okolí i sám sobě jen na obtíž. Obdobně jsou na tom lidé nerozhodní, kteří neustále o něčem pochybují. Jsou ovládáni neustálou nejistotou, která jim brání využít správné příležitosti k činu. Samotná historie ukazuje celou řadu příkladů šlechtických mužů, kteří kvůli přílišnému otálení promarnili svou příležitost k velkým skutkům. Nadání chopit se své příležitosti opět nebylo dáno do vínku každému. Jako příklad muže, kterému se takového talentu dostalo, uvádí Wolff francouzského krále Jindřicha IV., který *„nám dal poznat, jak se vyhrávají bitvy, obsazují území a jak se dosahuje velkých cílů.“*²¹⁷ Pokud se však člověk neocitne v naléhavé situaci, která by jej náhle nutila se rozhodnout, je lepší si každý počin důkladně promyslet. Avšak v momentě rozhodnutí je pak již nutné jednat rázně.

Každý šlechtic by se měl každý den svého života zdokonalovat: *„Je třeba, aby den za dnem získal nějakou novou ctnost. Nemít ani hříchy ani ctnosti, je takový druh neřesti, kterou je mnohem obtížnější napravovat než ostatní.“*²¹⁸ Proto mladý pán nesmí *„usnout na vavřínech“* a spokojit se s tím, jaký je. Jeho cílem totiž není být průměrný, ale vyniknout nad ostatními. V tomto ohledu radí Wolff řídit se svou vůlí: *„Dávejte vždy přednost svému srdci před myslí. Srdce je sídlem vůle, a je to tato vůle, dobrá či špatná, z níž se rodí ctnosti i hříchy.“*²¹⁹

Další vlastností, které zde autor věnuje pozornost, je velkorysost. Tu musí šlechtic projevovat při každé příležitosti. *„Tato vlastnost má v sobě něco božského, co přináší uspokojení srdci ... Existuje snad něco jiného, co člověka přibližuje božství, než oplácet špatné dobrým, mít soucit s nešťastnými a zapomínat na křivdy?“*²²⁰ Mladý pán se v tomto ohledu nesmí bát toho, že se bude touto vlastností od ostatních odlišovat, neboť velkorysost má své místo v každé době a vždy si zasluhuje úctu. Šlechtic je také nabádán, aby se nikdy příliš nevychloubal, a pokud bude chválit své přátele, musí to dělat vyváženě, aby některého z nich neranil nebo neurazil.

V dalších pasážích doporučuje Wolff čtenáři cestovat. *„Protože nic jiného tak neformuje ducha mladého muže ani nepřináší takové vědomosti, jako právě*

²¹⁶ Tamtéž, s. 76.

²¹⁷ Tamtéž, s. 77.

²¹⁸ Tamtéž, s. 78.

²¹⁹ Tamtéž, s. 80.

²²⁰ Tamtéž, s. 81.

cestování.“²²¹ Poznáni jednotlivých zemí, jejich mravů, různých náboženství, politiky, způsobů vedení války a odlišných zvyků jej povedou k přemýšlení, které „čistí úsudek a přináší osvícení, které se časem neobyčejně projeví.“²²² Cestování však v mladých lidech často probouzí zájem o válku. Může se tak stát, že i čtenář si po své cestě zvolí vojenské povolání, aby dosáhl zásluh hodných čestného muže. Pro úspěch v této profesi je však třeba „mít ušlechtilou duši, ušlechtilé srdce a ušlechtilou mysl. Pokud se tyto kvality nesejdou dohromady, není možné stát se velkým mužem.“²²³ Pokud chce mladý pán působit v armádě, k úspěchu mu nebude stačit jen statečnost. Při tomto povolání je také třeba dobrého úsudku, schopnosti mít rád muže z jednotky, které člověk velí a v jejímž rámci musí umět udržovat ovzduší plné radosti, chuti do boje a neustálé předtuchy vítězství. „Řemeslo války“ války také vyžaduje, kromě cvičení se v boji, i určité faktické znalosti. Proto je třeba věnovat se zejména studiu geografie a matematiky, dále pak četbě děl, které o válečných záležitostech pojednávají, zejména pak komentáře Gaia Julia Caesara, život Alexandra Velikého, ale také dějiny Francie a dějiny římské říše. Na základě poznatků získaných z těchto děl by se pak, mimo jiné, měl mladý šlechtic naučit zejména rozeznat situace, které stojí za to, aby se jim vystavil a riskoval tak život svůj i životy vojáků své jednotky. V takových případech je třeba, aby byl šlechtic statečný, ale ne zbrklý. Mladý pán také nesmí být zbabělec, těch je na světě již příliš. „Statečnost musí být tou nejdůležitější vlastností muže, který nosí meč.“²²⁴

Wolff následně věnuje pozornost sporům, do nichž se může šlechtic dostat. „Než se pustíme na rozbouřené moře, je třeba zjistit, zda není možné se mu vyhnout.“²²⁵ Mladý pán by se tak neměl pouštět do soudních sporů, ani pokud je v právu, protože spravedlnost ne vždy vítězí, a může být nenadále připraven o čest. Poté uděluje ještě několik rad, jak postupovat, pokud k soudní při dojde.

Tuto kapitolu pak autor završuje slovy: „Tyto dva články zahrnují všechny úkoly čestného muže, ty, které budou následovat ve zbytku tohoto díla, je nebudou popírat.“²²⁶

²²¹ Tamtéž, s. 86.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž, s. 88.

²²⁴ Tamtéž, s. 91.

²²⁵ Tamtéž, s. 93.

²²⁶ Tamtéž, s. 95.

4.2.4.4 „O velkých pánech“

Velikost člověka spočívá v pocitech, v citění, které se nachází v jeho duši. „*Ani bohatství ani vysoké hodnosti člověku nic nedají, protože lze stejně tak být velikým, ušlechtilým v chudobě i v otroctví.*“²²⁷ V rámci příkladu šlechtých mužů se Wolff obrací do hluboké minulosti antického Říma: „*Takoví byli šlechtí Římané, například Valerianus Maximus, kteří si nehleděli toho, jak se co nejvíce obohatit, ale usilovali o blaho své země, preferovali být chudými v bohaté republice než bohatými v chudé zemi.*“²²⁸ Jako další příklad ušlechtilého muže uvádí indického krále Pora a kartaginského vojevůdce Hannibala. Jako protiklad a také doklad svého výše uvedeného tvrzení zmiňuje dva jiné muže římské historie, které, ač nahromadili ohromné bohatství, jako v případě římského politika a vojevůdce Marca Licinia Crassa, či „*byli jistým způsobem pány všech*“, jako římský císař Nero, nám přesto „*antika nelíčí jako velikány.*“²²⁹

„*Velikost pramení buď z pohrdání bohatstvím a poctami nebo z dobrého užívání jednoho i druhého.*“²³⁰ Přesto převládá obecné tvrzení, že velikost a šlechtnost všech osobností je dána jejich významnými hodnotami, mezi něž se řadí králové, princové, vysocí důstojníci, ministři a vysocí úředníci.

Po této úvodní pasáži o původu velikosti a ušlechtilosti člověka přináší Wolff svému čtenáři rady, kterak se chovat v přítomnosti vysoce postavené osoby, a pokouší se o jistou „psychologizaci“ této skupiny osob. V první řadě je třeba mít k nim respekt. V jejich přítomnosti není vhodné říkat něco jen tak mimochodem, vždy je nutné vyjadřovat se jasně a přesně, vyvarovat se různým řečem okolo a vyjadřování různých domněnek. Mladý šlechtic před těmito osobnostmi nesmí vystupovat ani příliš směle, ani příliš rozpačitě či dokonce zmateně. „*Nikdy nesmíte vyjadřovat přílišnou ochotu a horlivost pro nové způsoby, ani nepřivolávat zpět ty staré.*“²³¹ Šlechtic musí vystupovat a chovat se skromně a „*s ušlechtilou jednoduchostí.*“²³²

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž, s. 96.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, s. 97.

²³² Tamtéž, s. 98.

Při rozmluvě s velkými pány není vhodné opakovat něco dvakrát, neboť je to nezdvořilé a berou to jako urážku a nic jim nezpůsobí horší náladu. Mladému šlechtici je doporučeno sledovat tón jejich hlasu, výraz obličeje, sílu slov, způsoby formulace, navazování projevu, díky čemuž může snadno rozpoznat jejich pocity. Wolff v tomto ohledu doporučuje vzít si příklad z pozorování, které ve svých pamětech provádí kardinál de Rez.²³³

Autor také upozorňuje svého čtenáře na možnost, že bude ze strany „*velkých pánů chladně pokořen*.“²³⁴ V takové chvíli je třeba skrýt svůj hněv a nedat nic najevo, protože jakákoliv prudká reakce by mohla ohrozit „*cestu k dobrým odměnám*.“²³⁵ Pokud se mladý šlechtic v takové situaci ocitne, musí tomu dát čas a s křivdou se pomalu ale jistě vyrovnat, i když jeho hrdost a pýcha utrpěly značné škody - „*hrdost je v tomto případě nebezpečným průvodcem*.“²³⁶

Osoby, o nichž je v této kapitole řeč, mají také ve zvyku skrývat své pravé pocity, aby oklamaly okolí. Pokud je ale člověk pozorný a všímá si jejich očí, gest, změn v tónu hlasu a dalších podobných projevů, je schopen jejich skutečné pocity a myšlenky rozpoznat. Existuje totiž „*velká souvislost mezi myšlenkami duše a pohyby těla*“²³⁷, a díky ní se pak v tělesných projevech člověka zračí jeho obavy, přání, averze, radost, vztek i závist - „*Všechny vášně se projeví ve změnách na našem vzhledu, v řeči a vystupování. Zvykněte si pozorovat tyto změny*.“²³⁸ Pokud člověk zanedbá toto poznávání řeči lidského těla, riskuje, že v důležitých chvílích udělá chybu, nehledě na to, že „*tato nedbalost nás neustále vede k iluzi a žene nás k tomu, že se jednou šeredně přepočítáme*.“²³⁹

²³³ Jean-François Paul de Gondí de Retz (1613-1679) byl francouzský římskokatolický kněz a v letech 1654-1662 arcibiskup pařížský. V roce 1652 byl jmenován kardinálem. Proslul zejména svými paměti, které vyšly až po jeho smrti v roce 1717 a ve kterých líčí svůj život na politickém pozadí Francie za vlády Ludvíka XIV.

²³⁴ WOLFF, *Connoissances*, s. 101.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Tamtéž, s. 102.

²³⁸ Tamtéž, s. 102-103.

²³⁹ Tamtéž, s. 103.

Osobám, které zastávají ty nejvyšší úřady, přísluší výsada „přidávat víru ke všemu, co říkají.“²⁴⁰ Jejich zdvořilost tak velmi často není ničím jiným, než pouhou pózou, „zatímco naše láska má většinou opravdovou hodnotu.“²⁴¹

Velcí páni vyžadují, aby byli milováni, aby si všechny kolem sebe k sobě zcela připoutali. Autor radí tyto jejich potřeby naprosto uspokojit, „neboť k nim máte určité závazky a nesmíte zapomenout udělat nic, abyste je naplnili.“²⁴² Podle Wolffa je velkou hanebností a také nerozvážností opustit velkého pána pro jiného kvůli osobnímu prospěchu. Páni bývají většinou velmi žárliví a nechtějí se s nikým a o nic dělit. Mladý šlechtic tak musí vždy jednat takovým způsobem, aby mu nikdy nemohli podobný úmysl vytýkat.

Páni si také přejí, aby je někdo permanentně obsluhoval, vyžadují, aby nikdo nepřecházel jejich nařízení, aby byla dopředu předvídána některá jejich přání, aby jejich okolí ignorovalo, že mají nějaké tajné zájmy, aby bylo respektováno to, co mají rádi, aby byly omezeny všechny styky s osobami, které nemají v oblibě - „pokud budete toto všechno dodržovat, budete si pěstovat jejich přízeň.“²⁴³ Za zasloužilé muže pak považují ty, kteří se ukážou jako užiteční a navíc se jim i zalíbí. Pánům se nesmí odporovat - „pokud naleznete pána, který si nezaslouží, aby mu člověk odporoval, bude to člověk spravedlivý a bude jej snadno uspokojit.“²⁴⁴

Wolff doporučuje neutvrzovat pány v jejich chybách prostým přitakáním, ani se je nikdy nesnažit opravit otevřenou námitkou - „v podobných případech opatrnost velí, abyste neprojevovali svůj zápal pro pravdu, ale svou moudrost a rozumné mlčení.“²⁴⁵

Šlechtic musí bedlivě prozkoumat charakter dané osoby, které máte sloužit: „Pokud je to člověk, který často mění svou přízeň k těm, kteří jsou mu oddáni, neztrácejte čas tím, že se mu budete dvořit. Pokud je to nevděčník, domýšlivec, který vyžaduje mnoho a který jako odměnu dává jen hezké prostředí, toto ovzduší nestojí za obětí vašeho času a vaší svobody. Pokud je to vztekloun, který při sebemenším pochybení hned sahá k násilí, nezavazujte se mu svými službami - tomu se říká stavět na

²⁴⁰ Tamtéž, s. 105.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž, s. 106.

²⁴³ Tamtéž, s. 107.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 108.

*písku, kdyby mělo vaše štěstí záviset na člověku takového charakteru.*²⁴⁶ Naopak „*Velký pán, hodný toho být velký, je spravedlivý, humánní, dobrosrdečný ... Umí se omluvit za chyby, které udělá ze slabosti nebo nedopatřením, nebo kvůli určité souhře nešťastných a nevyhnutelných okolností nebo bezděčnou nerozumností a jejichž spolupachatelem nebylo srdce ... Rozpozná hodnotu srdečné oddanosti, pamatuje si služby vámi jemu poskytnuté a nenechává je bez odměny.*“²⁴⁷ V případě, že mladý šlechtic najde takového pána, musí dělat všechno proto, abyste si jej udržel.

Mladý muž je nabádán, aby své činy řídil jen spravedlivými motivy, udržoval se hoden lásky a úcty pomocí projevů svých dobrých vlastností a tím, že bude dbát o své zájmy a úkoly, které mu byly svěřeny. Ke každému by se měl chovat, jak nejlépe dovede, měl by se snažit každému se zalíbit a nikoho neurážet.

Wolff uvažuje i o případě, že se objeví nějaký jiný šlechtic, který by mohl ohrozit čtenářovu pozici v jeho úřadě: „*Pokud vás někdo na vašem postu předčí, ať už je tato preference spravedlivá či ne (a pokud ano, proč byste si na to měli stěžovat?) netrapte se tím. Naopak se radujte, že máte před očima vzor, který podněcuje vaši soutěživost, a snažte se jej napodobit. Tím získáte jeho úctu a přátelství a to bude nová opora, abyste se udrželi.*“²⁴⁸ S touto problematikou souvisí nutnost nepodléhat příliš lásce k sobě samému. „*Pokud nejste na prvním místě, spokojte se s druhým, protože by to bylo nespravedlivé zamýšlet se být prvním.*“²⁴⁹ Pokud přednost daná jinému člověku vychází ze špatných předpokladů, dříve nebo později se to prokáže. Proto pokud bude člověk trpělivý a uměřený, snáze získá svůj post zpět a ještě více si jej upevní.

Zcela nejdůležitější schopností, kterou si musí mladý šlechtic osvojit, zejména pokud chce působit na vysokých pozicích u dvora, je umění udržet tajemství. Wolff zde proto poskytuje cenné rady, jak střežit svěřené tajemství: „*Pokud vám bude svěřeno nějaké tajemství, nejlepším způsobem, jak odpovědět na tuto důvěru je nedotknutelně jej střežit.*“²⁵⁰ Člověk musí dávat řádný pozor, na to, co říká, na své pohledy, kontrolovat svůj tón hlasu, aby nikdo nepoznal, že nějaké tajemství ukrývá. Existují lidé vychytralí a lstiví, kteří se snaží od ostatních jejich tajemství získat, s takovými není radno vůbec

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 108-109.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 110.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 111.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 112.

vstupovat do diskuze. Mravní zásadou každého čestného muže musí být „*vnímat tajemství jako svatou věc.*“²⁵¹ Svěřené tajemství může být odhaleno jen v případě, pokud jde o život pána nebo o záchranu státu. „*Tedy se věrnost stává zločinem*“²⁵² a kdo v případě takového ohrožení tajemství stále uchovává, stává se vinen stejně tak jako ten, kdo má v úmyslu zločin spáchat. V jiných případech, které neohrožují ani život pána ani stát, nesmí mladý pán vyzradit tajemství, ani kdyby jej o tom přesvědčovala osoba vyššího postavení, než je ta, která tajemství svěřila, jinak by poškodil svou čest. Zachovat mlčenlivost je však velmi těžké a člověk se často mýlí, když si myslí, že to dokáže. Člověk, který „*má něco za lubem*“, používá všech možných prostředků k tomu, aby tajemství vyzjistil: „*pokouší se oslepit sliby, dodat důvěru přísahou, obměkčit ubezpečením o přátelství.*“²⁵³ Proto je třeba sebrat všechny své síly a odolat, nenechat se přelstít a omámit lichotkami.

Páni mají také sklony k žertování, a to velmi často na úkor někoho z jejich dvora. Wolff uvádí v této souvislosti příklad z doby vlády francouzského krále Jindřicha IV. Hrdinou příběhu je „*čestný muž*“ provensálský plukovník Grillon, který byl králem poslán do Marseille na pomoc mladému vévodovi de Guise. Po příjezdu si vévoda na plukovníka vymyslel žertík – v noci nechal vyhlásit poplach a rozespalému Grillonovi běžel oznámit, že nepřátelé obsadili město, že je vše ztraceno a že má připravené dva koně, aby mohli společně uprchnout. Grillon tuto nabídku odmítl, popadl svou zbraň se slovy, že raději zemře v boji. Guise se jej snažil od tohoto záměru odradit, ale nedařilo se mu to. Když opouštěli pokoj, neubráníl se Guise posměšnému úšklebku, čehož si Grillon všiml a rázem si uvědomil, že jde o žert. Chytil vévodu za ruku, zatvářil se velmi přísně a přísahal, že jestli si ještě někdy bude zahrávat s tím, že „*bude pokoušet srdce dobrého muže smrtí, vlastnoručně mu vloží svou dýku do srdce.*“²⁵⁴ Pokud se mladý pán stane obětí pánova žertu, je třeba přetrpět vše s laskavostí a v žádném případě nedat najevo nějaké rozhořčení. Pokud onen žert zraní jeho čest, svou nespokojenost může projevit pouze zarmouceným, ale ne rozčileným výrazem. Pokud se budou podobné žerty opakovat příliš často, nezbyvá šlechtici nic jiného, než požádat o svolení odejít.

²⁵¹ Tamtéž, s. 113.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ Tamtéž, s. 114.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 117.

Na závěr svého pojednání o pánech přidává Wolff zmínku o skutečnosti, že velcí páni někdy vyžadují od svých podřízených určitý druh důvěrnosti – „většinou jde o rozmar, vzácně o ušlechtilost duše. ... Tato důvěrnost je nebezpečným úskalím pro jedny i druhé.“²⁵⁵ Podřízení ji připisují své vlastní zásluze, páni ji naopak považují za velkou milost, kterou jim projevují. Tato „přízeň“ je však velmi ošidnou záležitostí, a pokud se pánům něco nelíbí, „velice rychle odejmou svou úctu těm, kterým se jevili nabídnout své přátelství.“²⁵⁶

4.2.4.5 „O osobách, jež mají právo nosit meč“

V následující partii svého spisu přenáší Wolff svou pozornost k další tradiční skupině společnosti, jež zaujímá ty nejvyšší příčky společenské hierarchie – jedná se o „osoby, které mají právo nosit meč“, tj. o šlechtu. Do této společenské vrstvy zahrnuje autor tři skupiny – šlechtice, kteří slouží v armádě, držitele úřadu u dvora nebo v provinciích a „venkovany“, kteří žijí na svých panstvích - „dohromady tvoří šlechtickou společnost, která je nejvíce vznešeným, nejlepším a nejvíce potřebným stavem v monarchii.“²⁵⁷

Šlechtic je již svým narozením zavázán usilovat o ty nejvyšší zásluhy. Jakým činností by se tedy podle Wolffova mínění měl vznešený šlechtic věnovat? Musí se v první řadě učit cizím jazykům, dále by se měl orientovat jak ve starověké, tak i v „moderní“ historii. Měl by si osvojit určité vlastnosti a dovednosti, učit se zákonům, dobrým mravům, zvykům své země i sousedních národů. Nezbytné je též cvičení se ve správné a citlivé mluvě a ve způsobu psaní. Šlechtic se také musí naučit krotit své vášně, neustále se snažit získat si úctu u společnosti, lidu a celé země, podněcovat všechny svým příkladem ke ctnosti a každým svým činem dokazovat, že je hoden postavení, které zaujímá v občanské společnosti. Wolff však na tomto místě podotýká, že realita je zcela jiná, neboť mladí šlechtici propadají všemožným neřestem a velmi často „hovoří řečí tržiště. ... Často se strojí jako ženy, péče o tělo je zaměstnává více, než rozvoj vlastního ducha.“²⁵⁸ Velmi pečlivě střeží své tituly, které jim zanechali jejich předci, ale nedbají na to, aby si je svým jednáním a svými činy sami zasloužili. Autor

²⁵⁵ Tamtéž, s. 118.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 119.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 120.

podotýká, že popsané tendence se někdy objevují i u dospělých příslušníků tohoto stavu, kteří mají starosti jen o to, aby byli včas informováni o nových módních záležitostech co se týče oblečení, nábytku, prostírání stolu atd. Takoví lidé tráví většinu svého dne debatami s krejčími, čalouníky, sedláři nebo prodejci vína, ve zbývajícím čase hrají hry, pořádají hostiny, sledují divadelní představení, naslouchají pochlebníkům. Vyvíjejí tedy takové aktivity, které je připravují o čest, ničí jejich zdraví, jejich dobrou pověst a velmi často tak i jejich štěstí, tedy „*činí je nejvíce opovrženíhodnými.*“²⁵⁹ Šlechtic se však stává hodným úcty praktikováním ctnosti, usilováním o spravedlnost, studiem věd a umění, odoláváním vášním a úzkostlivou povinností ke svým úkolům.

Autor následně hovoří postupně o jednotlivých výše zmíněných skupinách. Osoby, které dosáhly prvních pozic v armádě, jsou obvykle muži velmi záslužní a „*a není tak mrzuté, že jejich horlivost bývá mnohdy nejhlavnější příčinou jejich povýšení, i když takové zneužití může být jistě i zdrojem nepořádku.*“²⁶⁰

Co se týče držitelů nejvyšších úřadů u dvora, je velké štěstí pro stát, pokud jsou to osobnosti, jež se těší velké autoritě díky svému moudrému jednání, bezúhonnosti, hlubokému úsudku, dokonalé obratnosti v řešení záležitostí, díky své spravedlnosti, pořádnosti, dobročinnosti, zbožnosti a neúplatnosti. „*Jaké to štěstí pro panovníka, zvláště pokud je ještě mladý, mít kolem sebe takové muže, aby mohl těžit z jejich moudrých rad při řešení důležitých záležitostí.*“²⁶¹ Dvůr tvořen lidmi, kteří jsou ceněni pro své nadání, a stejně tak i lidmi, kteří mají vysoce urozený původ, je hoden obdivu a zároveň i postrachu všech okolních států.

Šlechtici, kteří nedisponují žádným úřadem u dvora ani v armádě a věnují se hospodaření na svých statcích, ať už mají titul či ne, se jen velmi vzácně věnují studiu věd a krásných umění. Veškerý svůj volný čas tráví lovem či hrou a holdují dobrému jídlu. Obecně lze říci, že se málo stýkají s lidmi žijícími u dvora či ve velkých městech, čemuž odpovídá i míra jejich osvojení si zdvořilosti, pravidel slušnosti a způsobného chování. „*O to více jsou upřímní, méně úskoční, více spravedliví, zbožní a mravní.*“²⁶²

²⁵⁹ Tamtéž, s. 121.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 122.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Tamtéž, s. 123.

Zvláštní skupinu tvoří šlechtici, kteří mají své sídlo u dvora, avšak díky svému vysoce urozenému původu nemuseli nikdy do služby. V přítomnosti těchto osob je třeba být velmi obezřetný, protože „jejich projevy jsou jen vzácně obrazem jejich myšlenek“²⁶³, tzn. že jen vzácně říkají to, co si ve skutečnosti myslí. Často také mnohé slibují, avšak bez jakéhokoliv úmyslu své slovo dodržet a jejich „velká obratnost“ spočívá zejména v dovednosti okouzlit a přesvědčit své okolí tak, že získají potřebný čas k uskutečnění svých záměrů a vždy tak dosáhnou toho, oč usilují. Wolff vypráví příběh svého přítele, který udržoval poměr s jednou velmi oblíbenou dámou, která jej během dvaceti let jejich společného soužití neustále přesvědčovala, že má ty nejlepší úmysly prokázat mu svou péčí službu, že jeho štěstí jí leží na srdci mnohem více než štěstí její rodiny a nejbližších příbuzných. Nicméně onen přítel se necítil být šťastný a čas od času jí to také dával najevo, ale cítil, že jeho naděje na lepší zítřky slábnou. A ona stále velmi obratně hospodařila se svými sliby o brzké příjemné změně a on se styděl za svou malou důvěru a nechal se stále přesvědčovat. Až teprve nehoda ukončila jeho trápení. Tento příklad budiž důkazem, že člověk nikdy „nesmí ztratit oči. ...Není nic zhoubnějšího než se dlouhodobě „krmit“ planou nadějí.“²⁶⁴

Mladý pán je následně nabádán k trpělivosti, zejména ve vztahu k panovníkovi či ministrovi – musí jim poskytnout dostatek potřebného času, pokud chce dosáhnout jejich přízně a respektu pro svá přání a záměry. Šlechtic musí upřednostňovat jejich chvíle nad svou nedočkavostí, protože mají na starosti mnoho záležitostí, které jsou mnohem důležitější.

Zcela specifickou skupinu tvoří šlechtici žijící na venkově. Pokud se čtenář ocitne v jejich společnosti, musí se přizpůsobit jejich mentalitě, jejich vkusu a způsobům, což ve své podstatě znamená hovořit s nimi o lovu, chválit zvěř v jejich lesích a obdivuhodné schopnosti jejich psů. Zvláště na své psy jsou šlechtici hrdí a vyprávějí všem o jejich předcích z matčiny i otcovy strany. Člověku to připadá až směšné, nicméně je třeba vyvarovat se tomu dávat podobné pocity najevo, neboť „o čem chcete, aby hovořili než o tom, co znají a čemu rozumí. Snad o tom, o čem nic neví?“²⁶⁵ V tomto ohledu by si z nich měli vzít příklad ti, kteří se vměšují do záležitostí, o nichž nic neví, a přesto o nich třeba i rozhodují. „Mějte laskavost a pochopení pro ty,

²⁶³ Tamtéž, s. 124.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 125.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 129.

od nichž požaduje, aby jej měli oni pro vás.“²⁶⁶ Proto je třeba nechat „venkovany“ hovořit o jejich zájmech, chválit jejich psí smečky, koně, zajíce a koroptve.

Urození šlechtici jsou také často zaujati svými rodokmeny. Velmi ochotně hovoří o ctnostech a zásluhách svých předků, ačkoliv oni sami často takových kvalit nedosahují. Wolff se nad takovýmto jednáním hluboce pohoršuje: *„Jak se mohou odvážít, vyslovit jméno těchto slavných mužů a mít v úmyslu přiživit se na jejich slávě, kterou získali svými činy, když je hanobí svou osobou?“*²⁶⁷ Za vzor zde uvádí vojevůdce Alexandra Makedonského, který jednou řekl svému vojákovi, který nosil stejné jméno, aby se buď přejmenoval, nebo změnil způsob života, aby se stal hodným toho jména. Slavný římský vojevůdce Scipio Africanus Mladší²⁶⁸ se naopak, podle vlastních slov, nechal inspirovat obrazy svých předků ke konání velkých činů, které přinesly prospěch a slávu jeho vlasti. Proto je podle Wolffa dobré najít si mezi předky nějakou slavnou osobnost - *„jejíž příklad bude jako osten, který pobídne potomky k tomu, aby šly stejnou cestou.“* Konstatuje však, že oni potomci často dělají pravý opak, a přesto *„se chtějí zdobit leskem jejich slávy.“*²⁶⁹

V závěru této kapitoly je čtenáři doporučeno nechat svět takový, jaký je, neboť jej stejně nemůže napravit a nějakými snahami by si přidělal akorát nepřátele.

*„Veškeré vaše znalosti povedou ke zvýšení vaší úcty k domům opravdu slavným, ve kterých čest, ctnost, statečnost, láska k vlasti, jsou svým způsobem od nepaměti dědičnými, a úctu pro každého muže, který nezískal své povýšení jinak než vlastní ctností.“*²⁷⁰

4.2.4.6 „ O osobách v úřednickém plášti“

Těmito osobami má autor na mysli *„všechny úřední osoby, které působí na dvorech vládců a osoby podřízené pro administrativní práci soudu“*.²⁷¹

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 130.

²⁶⁸ Jedná se zde o toho Scipiona, který velel římskému vojsku, jež v roce 146 př. n. l. dobylo a vypálilo Kartágo.

²⁶⁹ WOLFF, *Connoissances*, s. 131.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 132.

²⁷¹ Tamtéž, s. 133.

„Tento stav zavazuje k řádnému životu a vždy upravenému zevnějšku.“ *Proto se lze mezi těmito lidmi jen velmi vzácně setkat s „narušeným či zvráceným chováním jako třeba u lidí, kteří jsou ve službách vojenských.“*²⁷² Náročné úřady drží tyto muže na uzdě, neboť jsou zodpovědní za všechny momenty svého vystupování na veřejnosti a nemohou si dovolit riskovat, že si způsobí újmu na cti. Navíc sotva mají čas splnit všechny své povinnosti, nemají téměř žádné přestávky a jen málo volného času jim zbývá pro odpočinek a potěšení. Jsou tak zaneprázdněni svými povinnostmi, že o neřestech ani nepřemýšlí, tudíž se jím nepoddávají a není proto pro ně těžké těšit se velké úctě. Časem se z nich tak stávají vzorní muži, kteří jsou hodni vstoupit do rady panovníka a být zasvěceni do nejdůležitějších záležitostí a také jsou často pověřeni úřadem velvyslance (pokud pro to mají od přírody nadání). „*Muži o nichž vyprávím, nejsou jiné podstaty než ostatní, mají stejný sklon ke špatnosti, stejné vášně, stejná životní úskalí, ale jejich úzus jim stanovuje vyhnout se všem pokleskům.*“²⁷³ Jsou si vědomi toho, že jejich štěstí a případné povýšení záleží zcela na jejich „*dobrému užívání*“²⁷⁴ – proto mají odpor k nepořádku, chuť do práce a dávají „*uzdu svým vášním a pokud ji kdy popustí, dělají to s velkými ohledy a obezřetností*“²⁷⁵ a vyhýbají se přitom očím případných pozorovatelů. Za těchto okolností tak nad nimi vášně jen těžko mohou získat absolutní moc.

Mladý šlechtic by si z těchto mužů měl vzít příklad - „*Nebud'te nečinní, ale věnujte se neustále dobrým věcem, aby vaše činy byly vždy takové, abyste se nemuseli stydět za své pohnutky.*“²⁷⁶

Panovníci vyžadují od šlechticů stejnou řádnost v chování jako od úředníků, z čehož vyplývá, že úředníky řadí mezi muže „*vzácných zásluh.*“

Wolff obrací pozornost opět do období antiky a pokládá čtenáři otázku: „*Proč myslíte, že v Římě bylo tolik významných mužů?*“ Následně sám odpovídá: „*Protože senát nedal svůj úřad nikomu, kdo by neměl zápal pro práci, příslušné schopnosti a způsobilost.*“ Následně opěvuje římského vojevůdce a politika Gaia Julia Caesara, zejména jeho schopnost projevu v senátu a zároveň i jeho zručnost v boji. O starověkém

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž, s. 135.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 137.

Římě dále pokračuje: „*Tím, že Řím měl mravy, udržel světovou říši. Úplatnost tam nebyla příliš kluzká, aby ztratila svou dobrou pověst a oslabila svou moc.*“²⁷⁷

Přestože jsou úředníci považováni za velmi vážené muže, najdou se ve společnosti tací, kteří jimi opovrhují. Zejména vojáci o nich hovoří velmi horlivě s opovržením. „*To je nespravedlivé a nepochází to odjinud, než od špatně utvořeného ducha bez vzdělání a rozvážnosti.*“²⁷⁸ Autor zdůrazňuje, že nelze opovrhovat žádnou profesí, neboť každá má své upotřebení, každá je ve své podstatě užitečná, ať slouží k udržení občanské společnosti nebo třeba jen „*na ozdobu.*“ Hájí proto opodstatnění úředníků vůči názorům vojáků. Zatímco muži s mečem brání stát vůči vnějšímu nepříteli, muži v taláru jsou úředníky spravedlnosti, kteří zajišťují mír a pořádek uvnitř státu – k čemu by byly zákony, kdyby tu nebyly osoby, které budou dohlížet na jejich dodržování. Navíc vojenské úřady jsou během míru rušeny, ale úřady úředníků mají své místo po celý čas. „*Jeden z velkých králů Francie Ludvík XI. neopovrhoval nepochybným jménem spravedlnosti a titul spravedlivý je pro vládce více slavný než tituly dobyvatele a nepřemožitelného.*“²⁷⁹ I pro blaho lidí je dobré, aby se vládcova sláva zakládala zejména na jeho spravedlivém jednání. Spravedlnost je tedy ve Wolffově pojetí chápána jako větší ctnost než statečnost. Proto vyzývá k velebení povolání, pro něž je spravedlnost základem, „*bez které by lidská společnost upadla do nepořádku a zmatku.*“²⁸⁰ Je třeba mít úctu k těm, kteří řádně plní své povinnosti. „*Bezúhonný úředník je darem z nebes, zejména pokud tuto bezúhonnost spojí s hlubokými znalostmi a hrdinskou kuráží, kterou ochraňuje hlavní zákony státu.*“²⁸¹

Mladý pán by se měl snažit dosáhnout úcty a přátelství nějaké takové osoby znalé v právních vědách a zákonech země, aby mu sloužila jako průvodce v jednáních o jeho záležitostech a neměl by podnikat nic bez její rady.

Wolff poučuje mladého pána o tom, že lze vyzorovat, že různá povolání mají často vliv na prostředí, na způsoby a vystupování dané osoby – páni obvykle dělají všechno s důstojností a slušností. Vojenské prostředí se vyznačuje charakterem bezprostřednosti a upřímnosti. Kněží se snaží dodat svému chování a svým projevům

²⁷⁷ Tamtéž, s. 137-138.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 138.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 139.

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ Tamtéž.

dostatečné množství umírněnosti, moudrosti a zbožnosti. Většina úředníků používá i při příležitostech, které nejsou spojeny s jejich povoláním, rozhodného tónu. Člověk by se neměl vysmívat tomuto vlivu, který chtějí uplatnit i mimo sféru jejich profese, a neměl by jim to mít za zlé. Je to nedostatek spojený s touto profesí a jen málokterý úředník se od toho dokáže oprostít. „*Budete snad špatné vůle vůči správci sboru puntičkářského vzhledu, či k lékaři, který svých chováním ohlašuje, že je lékař?*“²⁸²

Ohledně profesí a povolání přidává Wolff radu na závěr – „*kterékoliv profese, kteréhokoliv původu a jakýchkoli zásluh osoby jsou, pozorujte nejdříve jejich charakter, nebuďte zaujatí, neposlouchejte nic než rozum a často myslete na to, že pokud se zmýlíte, můžete toho trpce litovat celý život.*“²⁸³

4.2.4.7 „O duchovních“

Nedílnou součástí hierarchie lidského společenství tvořila i v 18. století církev a její představitelé. Proto v rámci této kapitoly seznamuje Wolff své čtenáře s „*gens d'église*“, tedy duchovními, kteří „*tvoří významnou část v Evropě svým počtem, svými znalostmi, svými hodnostmi a velkým bohatstvím, které kdysi vlastnili.*“²⁸⁴ Každý správný křesťan musí být skromný, pokorný, přívětivý, dobrý, cudný, střídmy v jídle a v pití, dobrotivý a soucitný s ostatními lidmi – tyto vlastnosti Wolff přirovnává k „*pečetím*“, které označují opravdové křesťany a odlišují je od těch falešných. A právě tyto vlastnosti se kloubí v osobnostech duchovních – „*duchovní činí vše v míru, bez neshod s ostatními, odloučen od bohatství a poct, umí porozumět druhým lidem a i s málem dokáže hodně vykonat.*“²⁸⁵

Šlechtici je doporučeno vyhledávat „*se zápaem*“ společnost těchto lidí a rozmlouvat s jedinečnými osobnostmi, které jsou plně oddány Bohu a bližním a jejichž život plně odpovídá posvátnosti jejich úřadu. „*Duchovní jsou strážci doktrín a poskytnou Vám důležité rady užitečné pro Vaši spásu.*“²⁸⁶

²⁸² Tamtéž, s. 142.

²⁸³ Tamtéž, s. 143.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 144.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 145.

Mladý muž nikdy nesmí diskutovat o záležitostech víry a musí řídit své mravy podle „jednoduchých a rozumných přikázání evangelia“²⁸⁷, tj. měl by být dobrotivý, zdrženlivý, střídavý, zbožný, poslušný svým nadřízeným, věrný ve svých závazcích a musí přesně dodržovat zákon boží.

Wolff se zde odvolává na myšlenku anglického filozofa Johna Locka (1632-1704), který říká že „oběti, které Bůh žádá, jsou čistá duše, dobré svědomí a upřímná důvěra“²⁸⁸, tzn. člověk má Bohu obětovat život v ctnosti bez páchání špatných skutků.

Dále je zde uvedena analogie politické hierarchie s hierarchií církevní. Wolff říká, že stejně jako v každém politickém systému, tak i v církvi je nutná určitá podřízenost a nadřízenost. Je třeba, aby na vrcholu byla „hlava“, tj. nějaký vládce a pod ním fungovali jemu podřízení nižší úředníci (ministři), kteří jsou zároveň podřízeni sobě navzájem, a každý je zaměstnán podle svých schopností a svého nadání. Stejně je to i ve „vládě duchovních“, kde je stále třeba „udržovat základní linie, které vznikly již během, jejího ustanovení, kdy Ježíš Kristus byl hlavou a pod sebou měl apoštoly a další své žáky.“²⁸⁹

K duchovním je třeba chovat respekt, který člověk vyjadřuje poctami, které jim prokazuje, způsobem, kterým s nimi hovoří, úctou a respektem k jejich dobrým názorům a radám, a též pravidelností plateb, kterými je jim zavázán. Úctu je nutné mít jak k duchovním ve městě, tak i k těm, kteří působí na venkově. Člověk nesmí nikdy soudit jejich chování – pokud není dobré, můžete jej leda politovat, ale je nutné zachovat hlubokou mlčenlivost o jejich případných nezřízenostech a věřit, že „všude jsou jen bezúhonní pastýři.“²⁹⁰

Pokud se mladý šlechtic na svých cestách setká s vírou v určitých aspektech odlišnou od té jeho, je třeba, aby se vyjadřoval s respektem o vysokých úřednících této církve, neboť jeho „laskavost a shovívavost jej k tomu zavazuje“²⁹¹, a nesnažil se vnutit jim svou víru, protože je stejně o jejich omylu nepřesvědčí, neboť jsou v něm od malička vychováni.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 146.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 146-147.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 148.

²⁹¹ Tamtéž.

4.2.4.8 „Třetí stav“

K završení společenské hierarchie chybí už jen pojednání o lidech, kteří nepatří ani mezi šlechtice, ani mezi duchovní a ani mezi úředníky. Takoví lidé jsou příslušníky stavu, který je označován jako „*le tiers état*“, tedy třetí stav. Wolff do tohoto stavu zahrnuje dvě skupiny lidí. Do té první řadí měšťany, umělce, obchodníky, a také prokurátory, notáře a komisaře. Druhou skupinu pak tvoří řemeslníci a sluhové.

Autor mladého šlechtice upozorňuje na skutečnost, že i přesto, že se tito lidé nacházejí na nejnižší příčce společenského postavení, nelze je všechny zavrhnout, neboť i mezi nimi se najdou tací, kteří jsou hodni úcty „*pro svou poctivost a zručnost v jejich profesi*.“²⁹² Proto je třeba posuzovat lidi ne podle jejich společenského postavení, ale podle jejich vlastností, poctivosti a schopností.

Od příslušníků „třetího stavu“ se může člověk velmi poučit a leccemu se i přiučit. Kdo jiný může v daných oborech poskytnout lepší informace, než ten, který se jimi zabývá. Od malířů se tak může naučit vnímat krásu umění, které „*hrou světla a stínu předvádí naším očím nejobnaženější pocity duše*.“²⁹³ Od sochařů se může člověku dostat poučení o správných proporcích, které by socha měla mít, o způsobech, kterak správně tvořit ohyby látky, v neposlední řadě pak poznat známá řecká a římská díla, jejichž styl je stále obdivován. Architekt může zprostředkovat znalost staveb, zejména pak těch antických, a také potvrdit, že nic na světě není trvalé, že ani žádná budova není navždy stabilní. Proto „*nestačí postavit nějakou monumentální stavbu, aby člověk navždy učinil nesmrtelným své jméno*“²⁹⁴, tak, jak to některé významné osobnosti, především antického období, činily, „*protože každá stavba jednou spadne*.“²⁹⁵ Pravá sláva jedince spočívá v dodržování božího zákona, v lidské dobrotivosti, spravedlnosti a zbožnosti. Zručný obchodník šlechtice seznámí s výhodami, které obchod přináší státu, s nelepšimi zdroji, s potravinami, které lze pěstovat i v tom nejnepríznivějším klimatu na nejzapadlejších místech. „*Ti, kteří řídí stát, musejí být poučeni o základních pravidlech obchodu, zejména obchodu mezinárodního, aby mohl stát úspěšně vzkvétat a oplývat hojností a nadbytkem, a to i v případě, že se jedná o zemi, jejíž klima a prostředí*

²⁹² Tamtéž, s. 149.

²⁹³ Tamtéž, s. 150.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 152.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 153.

nejsou příliš úrodné.²⁹⁶ Bez řádně vedeného obchodu se i ta nejúrodnější země brzy stane závislou na zemích okolních.

Každá profese, ať je vnímána jako sebenížší, má svá specifika, která jsou pro společnost přínosem, každé povolání má své opodstatnění. Proto je čtenář nabádán, aby nehanil žádnou profesi, naopak ke každé musí přistupovat s úctou a respektem.

Mladý šlechtic by neměl být naivní a domnívat se, že vlastnosti jako je podlost, nízkost apod. jsou spjaté pouze s lidmi nižšího společenského postavení. Je třeba mít neustále na paměti, že všichni lidé pocházejí z jednoho stejného rodu a že rozdíly, které mezi lidmi existují, nejsou původní, přirozené, ale jsou pouhými lidskými konvencemi, které nejsou nezbytnými. Ostatně, jak autor dokládá řadou příkladů, celá řada panovníků, králů, císařů, neměla pocit, že by se stykem s příslušníky nižších společenských vrstev – s malíři, sochaři, architekty a dalšími řemeslníky nějak ponížili. Je zde zmíněn římský císař a zároveň španělský král z rodu Habsburků Karel V. a jeho úcta k italskému renesančnímu malíři Tizianovi (1488/90-1576), dále je uveden i jeho protivník v boji o území severní Itálie francouzský král František I. (1515-1547), který si oblíbil Andrého Del Sarta²⁹⁷. Z druhé knihy *Dějiny Tita Livie*²⁹⁸ přejímá Wolff i příběh o královně Semiramis, na němž dokazuje, jak i „vládce odvrhává purpur, aby zakusil nevinných radostí prostého života.“²⁹⁹ V neposlední řadě je věnována pozornost i příkladu francouzského krále Ludvíka XIV. (1643-1715), který proslul tím, že si na svém dvoře vydržoval architekty, zahradníky a další dělníky a řemeslníky, „a přesto se jeho památka těší a navždy bude těšit velké úctě.“³⁰⁰ Není tedy nic více přirozeného, než si v každé záležitosti nechat poradit od odborníka, který se dané oblasti věnuje.

Přestože by měl mladý šlechtic brát ohledy na příslušníky „třetího stavu“ a jak bylo dokázáno, plyne ze styků s nimi řada výhod, nelze jim zase věnovat slepě plnou důvěru, zejména pokud by mladý pán chtěl jejich znalostí a dovedností využít při

²⁹⁶ Tamtéž, s. 153-154.

²⁹⁷ Andrea del Sarto, vlastním jménem Andrea d'Agnolo (1486 -1530) pocházel z Florencie a byl jedním z předních italských malířů vrcholné renesance a raného manýrismu. Maloval především díla s náboženskou tematikou, ale i portréty. Roku 1518 obdržel pozvání ke dvoru od francouzského krále Františka I., kterému se Andreovy práce zalíbily. Andrea odjel do Francie, kde až do r. 1519 působil jako Františkův dvorní malíř.

²⁹⁸ Titus LIVIUS, *Ab urbe condita*, 2. kniha, 4. kapitola.

²⁹⁹ WOLFF, *Connoissances*, s. 155.

³⁰⁰ Tamtéž.

realizaci svých zájmů. Člověk nesmí lehkomyšlně věřit ani lidem, kteří se mu jeví jako dobří, protože i v případě, že je to pravda, může se to rázem změnit. Wolff sám poznal řadu mužů a žen, kteří se navenek chovali velmi způsobně a přívětivě, díky čemuž byli velmi oblíbení, ale při sebemenším odporu ze strany jejich okolí propadli záchvatu vzteku. Tato faleš se podle autora projevuje zejména u osob ženského pohlaví. Jak už bylo několikrát zdůrazněno, člověk nesmí věřit nikomu než lidem, které dobře zná a které podrobil dlouhodobým zkouškám věrnosti. Nicméně *„Vaše nedůvěra nesmí vycházet z názoru, že prostě druhým nelze důvěřovat, ale z vědomí těžkosti poznat opravdové dobro.“*³⁰¹

4.2.4.9 „O libertinech“

Poslední skupinou společnosti, o které má Wolff potřebu mladého muže informovat, jsou libertini.³⁰² Již z úvodní, velmi rozsáhlé charakteristiky příslušníků tohoto životního postoje je zřejmé, že autorův postoj k nim není ani v nejmenším kladného rázu.

Jak jsou tedy libertini nazíráni Wolffovou optikou? Volnomyšlenkáři jsou osoby, které *„nemají na starosti nic jiného, než užívání všemožných radostí a slastí života“*³⁰³ – lákají je rozmanité hry, oddávají se radovánkám se ženami, holdují dobrému jídlu a pití, navštěvují různá představení atd. *„jedním slovem vše, co lichotí lidským smyslům.“*³⁰⁴ Tito lidé nikdy neplní své povinnosti a nikdy nedrží slovo, protože pro samou zábavu již nenacházejí čas na plnění svých závazků. Žijí tak *„v permanentním nepořádku“*, jejich život naprosto postrádá řád – *„z noci si dělají den a naopak.“*³⁰⁵ Nedokážou odolat vášni, která jimi prudce zmítá, nejsou schopni odpustit si své požitky, a pokud jsou k tomu donuceni, upadají do malátnosti a skleslosti, a jelikož nemají jiné zájmy, nezůstává jim způsob, jak tento smutek a ochablost rozehnat.

³⁰¹ Tamtéž, s. 158.

³⁰² Libertinismus neboli volnomyšlenkářství je životní postoj typický zejména v době osvícenství, který odmítá dogmata a tradice a jež je spjatý s určitým uvolněním mravů. Za jeho nejvýznamnějšího představitele je považován francouzský šlechtic a spisovatel Donatien Alphonse François, markýz de Sade (1740-1814), který je znám díky svým pornografickým spisům.

³⁰³ WOLFF, *Connoissances*, s. 158.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 159.

Jejich duše je zvyklá žít a přijímat jen příjemné pocity a vjemy smyslů, proto „*jejich nitro nařiká ve stavu, který ji dává pocítit bolest.*“³⁰⁶ S jejich duší pak zároveň trpí i tělo.

Pokud jsou libertini nabádáni, aby se věnovali víře, odpovídají, že každá věc má svůj čas. Argumentují tím, že lidský život je rozdělen do řady období a je směšné prožít ta nejlepší léta „*v pochmurném a neužitečném rozjímání.*“³⁰⁷ Svá tvrzení pak podporují řadou přísloví: že je potřeba „*trhat květiny dokud jsou svěží*“³⁰⁸, že během krásných letních dní nikoho nenapadne obléknout si plášť, který je určen pro období deště a zimy, že neustále se kontrolovat a jednat podle toho, co se smí a co se nesmí, je „*jako předběhnout stáří*“³⁰⁹, a že v tomto ohledu je nejlepším rádcem a průvodcem na cestě života příroda, která sama „*upozorní, kdy je ten pravý čas opustit radosti.*“³¹⁰ Podle Wolffa není nic tak lehkovážného jako takovéto názory, mezi nimiž „*nelze nalézt ani jediný, který by dokázal ospravedlnit užitečnost neuměřených radovánek.*“³¹¹ Uznává, že každá věc má svůj čas, a právě proto „*je třeba si pospíšet a využívat všech momentů kvetoucího věku života k získání dobrých zážitků, k nabytí potřebných vědomostí podle své profese, pro vytvoření pevného plánu do budoucna ...*“³¹² Proto je třeba již v mládí pracovat na osvojení si dobrých zvyků a ne s tím čekat až poté, co se v člověku zformují zvyky špatné. Autor zde konstatuje, že každý člověk se rodí se sklonem ke špatnosti a pokud mladý muž dopustí, aby v něm tento sklon převážil, je nutné očekávat, „*že jej dovede do záhuby.*“³¹³

Je velkým omylem věřit, právě jako libertini, že jediným způsobem, jak vystřízlivět ze všech radovánek, je oddávat se jim bez jakéhokoliv řádu a míry. Wolff se odvolává na skutečnost, že existuje celá řada mladých mužů, kteří „*nejsou omámeni slastmi života, kteří nepopustili uzdu svým vášním.*“³¹⁴ Většina z nich je vystavena dozoru rodičů nebo guvernánků. Také nejprve „*bloudili v zákoutích rozmanitých*

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 160.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² Tamtéž, s. 161.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž, s. 162.

*rozkoší*³¹⁵ a všechny se jim navenek jevily jako příjemné a půvabné. V jejich případě je to však omluvitelné, neboť nakonec rozpoznali jejich zhoubnou podstatu a nepropadli jim. Wolff sám věří, že nejjistějším způsobem, jak se stát pánem svých vášní, je „*dostat je zavčasu pod jařmo svého rozumu*“³¹⁶. Naopak největší chybou je dle něj víra ve skutečnost, že „*duše oslabená potěšením smyslů potlačí základ těchto pocitů a stane se více schopnou obrátit se k bohu, dát se správnou cestou a získat absolutní nadvládu nad svými vášněmi.*“³¹⁷

Díky tomu, že jsou libertini zaslepeni starostmi o své blaho, jsou velmi nepozorní, a proto si většinou nevšimnou, že jim chce někdo ublížit nebo je nějakým způsobem pošpinit. Mladý šlechtic je však nabádán, aby se vyvaroval dopustit se vůči libertinům nějaké neslušnosti. Pokud k nim bude slušný, nebude jim v ničem odporovat, pokud se chopí příležitosti ukázat zájem o jejich záměry, nebudou naopak odmítat prokazovat mu úctu a své přátelství, ale přesto by si měl raději najít nějakou vhodnou výmluvu či záminku, která by mu umožnila se setkání s nimi raději vyhnout.

Co tedy podle Wolffa dovede mladého šlechtice opravdu ke štěstí? Schopnost pociťovat a vnímat vnitřní uspokojení, těšit se ze svého dobrého zdraví, mít úctu a uznání ke všemu, v případě konfliktu zachovat klid a zbytečně se nerozčilovat, být oddaný svým povinnostem toliko se zřetelem k bohu, se zřetelem k ostatním lidem, s ohledem sám na sebe se vyvarovat zbytečným rizikům a nebezpečím, mít rád svou práci a nic si neodpouštět, neboť sebemenší shovívavost k vlastním nedostatkům je nebezpečná a je třeba si ji uschovat až na stáří, v mládí je naopak třeba posuzovat sebe sama s nejvyšší přísností a ke svému okolí být neustále bdělý a ostražitý.

V souvislosti s ovládnutím lidských vášní je zde uvedena analogie s národy žijícími u moře, které staví hráze proti mořskému živlu a neustále bdí nad jejich pevností „*a sebemenší trhлина je vyleká.*“³¹⁸ Stejně tak pozorně by si měl počínat člověk vůči útokům svých vášní. Ač se to tak může jevit, není to nic těžkého, pokud mladý šlechtic „*nebude bloudit v postranních uličkách a půjde stále přímou (tj. dobrou) cestou.*“³¹⁹

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Tamtéž, s. 163.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž, s. 166

³¹⁹ Tamtéž.

*„Není to nic jiného než nedůslednost našeho chování, která je příčinou veškerých zármutků tohoto života. Není to nic jiného než opomenutí našich úkolů, co způsobuje naše časté pády. A není to nic jiného než naše příliš časté pády a degenerace ve zvycích, které nás vrací k nemožné ctnosti.“*³²⁰

Autor se dále sám sebe táže, proč jen nemůže mladý muž zůstat ve své nevinnosti, jež spočívá v lásce ke ctnosti, bezúhonnosti, v dobré víře, soucitu s chudými, odporu k chaosu a nepořádku, tj. pocitech, vlastnostech a dovednostech, které *„každý dobrý otec neustále předává svým dětem již od jejich nejzažšího věku.“*³²¹ Wolff proto doufá, že mladý pán, přesvědčený o neocenitelné hodnotě těchto vlastností, se pečlivě vyhne každé příležitosti, která by jej mohla o ně připravit a, *„pokud budete mít to neštěstí, že je ztratíte, nepřestanete pracovat na tom, abyste je zase získal ...“.*³²²

Následně se pozornost obrací zpět k problematice libertinů a šlechtic je ujišťován, že během života bude mít určitě sám příležitost zpozorovat, že většina libertinů *„umírá stejně jako květ jejich života“*³²³ a že všechny jejich plány na spořádaný život, ke kterým dospějí v pokročilém věku, jim už nic nepřinesou. Člověk nemá žádnou moc nad svou budoucností, ale často si to neuvědomuje a zcela ignoruje záměry boží prozřetelnosti. *„Je to velká smělost a troufalost upírat zraky k budoucím časům, když nikdo z nás nemá jistý ani následující den.“* Každý člověk *„může být uprostřed zářivého mládí a pevného zdraví odstraněn“*³²⁴, jak je to možné vidět každý den kolem. Wolff se tak ptá, kde bere člověk tu jistotu, že zrovna jeho takové neštěstí nepotká - *„Jak žalostná je tato slepota počítat s vlastním zdravím, které může být kdykoliv zničeno nadměrným užíváním radovánek.“*³²⁵ Ostatně právě libertini jsou tolik ponořeni do potěšení svých smyslů, že vše ostatní jim připadá všední a nudné a je pro ně naprosto nemyslitelné, aby se oněch radovánek zřekli a *„našli zalíbení ve ctnostném životě.“*³²⁶ Pokud se libertini dožijí vyššího věku, pociťují mnohem více než ostatní tělesné projevy stáří, a když dospějí do stařeckého věku, *„jejich tělo je jedna velká bolest, a nedělají nic jiného, než že pranýřují vlastní život v nevázanosti a bezuzdném*

³²⁰ Tamtéž, s. 167.

³²¹ Tamtéž.

³²² Tamtéž.

³²³ Tamtéž, s. 168.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Tamtéž.

užívání.“³²⁷ Libertini jsou tedy naprostými otroky svých vášní a jsou tak nejlepší ukázkou toho, že pro mladého muže je třeba učit se ovládat své vášně co možná nejdříve.

Wolff po tak obširné charakteristice vlastností a života libertinů na závěr vyjadřuje naději, že čtenář sám nerozšíří řady této skupiny lidí, že se raději bude snažit, aby se vůbec neocitl v jejich společnosti, a pokud bude nucen mít s nimi co do činění, „*nenechá se zlákat jejich zhoubnými mravy a že si zachová své ctnosti.*“³²⁸ Dále doufá, že se mladý pán bude snažit udržovat kontakty jen s dobrými lidmi, nebude číst nic jiného, než vhodné knihy, které „*obohacují ducha a upravují lidské mravy*“³²⁹, že se vyhne zahálce a přemíře zábavy, neboť přílišné užívání si životních radovánek vede k oslabení lásky k řádu a pořádku, že nebude nikdy činit nic, co by poškodilo jeho čest a poctivost, že bude vždy prosazovat pravdu a opovrhovat lží a klamem, pohrdat lichocením, a pokud naneštěstí učiní nějakou závažnou chybu, pospíší si ji co nejdříve napravit a zacelit tak „*trhlinu ve své ušlechtilosti.*“³³⁰

4.2.4.10 „O stolování“

Šlechtic musí vždy a za každé okolnosti dbát na aspekty dvorní etikety a dodržovat pravidla slušnosti, a to zejména při stolování. Proto Wolff na tomto místě své práce seznamuje čtenáře s pravidly chování u stolu při třech různých příležitostech, které mohou v budoucím životě mladého pána nastat.

V první řadě sleduje situaci, kdy je šlechtic pozván na hostinu osobou jemu nadřazenou. Zde je třeba dodržovat zejména pravidla zasedacího pořádku, která určují každé osobě příslušné místo podle hodností a úřadů, které zastává, a podle výše společenského postavení. Proto je nezbytné posadit se na místo, které je člověku přiděleno. Mladý pán je dále nabádán, aby pil i jedl s umírněností, aby bral ohledy na potřeby svých spolustolovníků – v případě, že jej někdo požádá o podání nějakého pokrmu, musí jej podat v klidu, ne zbrkle, a dávat pozor, aby omáčkou nepolil někoho z kolem sedících či ubrus na stole. Co se týče konverzace u stolu, autor upozorňuje, že již není zvykem připíjet na zdraví osoby, která hostinu pořádá, zejména pokud se jedná

³²⁷ Tamtéž, s. 169.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž, s. 170.

³³⁰ Tamtéž.

o sobu opravdu vysokého postavení. Pravidla slušnosti také nařizují mlčet, pokud člověk není někým na něco tázán. Šlechtic musí dávat pozor, aby nemluvil s plnými ústy, plivat se doporučuje co nejméně a pokud nelze zabránit kašli, je vhodné dát si před ústa ubrousek. Velkým tabu je v této společnosti tendence vyjadřovat své dojmy na adresu kvality jídla či pití, ledažebly k tomu byl člověk vyzván. Pokud bude mít šlechtic chuť na nějaký pokrm, který je od něj vzdálený, měl by pro něj poslat sluhu, který o něj musí dotyčnou osobu, u níž se pokrm nachází požádat, ale pouze za předpokladu, že ona *osoba „není příliš rozdílného postavení, v tomto případě si musí šlechtic nechat zajít chuť.“*³³¹ Mladý pán by také neměl žádat o pochutiny, které patří na stole mezi ty nejlepší – *„Ať už se jedná o jídlo, ovoce či nápoj – je třeba být zdrženlivý a nechat tyto pochoutky pro jiné osoby, a to i osoby podřízené, neboť tato výsada jim učiní radost.“*³³² Obecnou zásadou je zde doporučení chovat se tak, aby se člověk neukázal jako velký jedlík či pijan.

Co se týče již výše zmíněného zasedacího pořádku, doplňuje autor bližší informace – místa nejvíce vážená jsou ta nejbližší k ohni v zimních měsících, v létě naopak ta nejbližší u čerstvého vzduchu. Místa určená pro osoby s nejnižším postavením se nacházejí hned u dveří. Důležitá je na tomto místě též zásada nikdy nevstávat od stolu, dokud nevstane pán domu nebo osoba nejvýše postavená.

V případě, že bude čtenář poctěn výsadou naporcovat drůbež, musí se pokusit učinit tak co nejzručněji, jak jen je to možné. Následně je popisován průběh, této činnosti, která by si měl mladý šlechtic krok za krokem počínat. Nůž a vidlička, kterými bude maso porcovat, musí být naprosto čisté a svými prsty by se měl dotýkat masa co nejméně. Po naporcování je třeba položit nakrájené kousky na talíř a nabídnout je nejvýše postavené osobě, aby je rozdělila. Pokud tato osoba odmítne, je zvykem položit talíř na stůl, ať si každý vybere kousek, který má rád.

Pokud bude šlechtic vybídnut k vyprávění nějaké příhody, je třeba, aby se vyjadřoval jasně a zřetelně, *„pokud možno s pomocí mála slov“*³³³, musí mluvit přirozeně a ne strojeně, není vhodné používat nepřirozené výrazy a velké množství termínů. Nezbytné je vyhýbat se „necudným“ tématům, zvláště pokud jsou přítomny i dámy. Je třeba vynechat všechny zbytečné detaily a sáhodlouhé popisy, které by mohly

³³¹ Tamtéž, s. 172.

³³² Tamtéž.

³³³ Tamtéž, s. 174.

vyvolat u poslouchajících osob nechuť. Wolff doporučuje nestavit se nikdy do role „nemístného vtipálka“ - „*pokud to, co říkáte, podníti okolí ke smíchu, snažte se zůstat vážný, pokud to nelze, alespoň se nesmějte příliš nahlas.*“³³⁴ Mluvit jednoduše a přirozeně, to je nejlepší způsob, jak se v takovéto společnosti zalíbit

Uvedené rady a doporučení se týkaly, jak bylo již výše řečeno, pouze vystupování ve společnosti vysoce postavených osob. Nicméně dodržovat určitá pravidla je nezbytné i v případě hodování s přáteli, respektive osobami, které se nachází na stejné úrovni společenského postavení. Přestože v tomto případě může být člověk více uvolněný, měl by stále dodržovat veškerá výše uvedená pravidla slušnosti i přesného a příjemného vyjadřování, neboť „*úcta a přízeň přátel a známých si to zasluhuje.*“³³⁵

Na závěr se autor zmiňuje i o případě, kdy „*tomu náhoda chce*“³³⁶, aby šlechtic stoloval se svými podřízenými. Pokud se v takovéto situaci čtenář opravdu ocitne, měl by se vyvarovat veškeré činnosti a veškerému jednání, které by jeho spolustolovníky nějakým způsobem omezovaly. Musí se k nim chovat „*laskavě, přívětivě a jemně.*“³³⁷ Neměl by je nikdy nutit jíst to, co nechtějí, nebo je pobízet k nadměrnému pití. I šlechtic musí v jejich přítomnosti pít přiměřeně. „*Pokud je mámě rádi, musíme dbát na to, aby od stolu odcházeli v dobrém zdraví a ne polomrtví, neboť je možné považovat za zdvořilost zabránit lidem zničit své tělo a rozum (přemírou alkoholu).*“³³⁸

A co by měl podle Wolffova doporučení hostitel podávat na stůl? Podle jeho názoru by se každý měl řídit vlastními možnostmi a ne svou marnivostí. Není nutné vynakládat velké finanční částky, plýtvat jídlem a ohánět se hojností. Na druhou stranu je třeba vyvarovat se i opačnému extrému, tj. „*aby jídlo vypadalo nízce.*“³³⁹ Pokud se hostitel rozhodne sám se ujmout servírování, měl by podávat všem stejné množství a postupovat podle zasedacího pořádku. Výjimku je nutné udělat v případě přítomnosti osoby nesporně výše postavené, než jsou ostatní – „*tu preferovat je povinností.*“³⁴⁰ Hostitel je také povinen nabídnout jí to nejlepší a teprve po uspokojení jejich potřeb

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Tamtéž, s. 175.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ Tamtéž, s. 176.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž, s. 178.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 177.

může obsluhovat ostatní přítomné. Při takovýchto příležitostech „*nikdy nerozlišujte osoby podle svých vrtochů, neukazujte svou oblibu pro někoho, abyste pokořili ostatní.*“³⁴¹ Aby se hostitel při servírování vyhnul možným nepříjemným následkům svého jednání, může obsluhovat nejdříve osoby, kterým ostatní sami dají přednost. Je také třeba neustále dohlížet na to, aby všichni měli všeho dostatek: „*Je třeba dávat vždy pozor, aby během toho, kdy někdo jí, nebyli ostatní jen pouhými diváky.*“ Podle Wolffa „*každé jídlo musí být jako koncert, kde každý hraje svou část.*“³⁴² Velkou nezdvořilostí je obsloužit sám sebe jako prvního a vybrat si to nejlepší, co tabule nabízí a nikomu ostatnímu nenabídnout.

Šlechtic by se měl také v přítomnosti hostů vyvarovat kárání svého služebnictva. Pochybení služebníků by měl komentovat pokud možno v klidu, bez zbytečného hluku a emocí. Existují lidé, které rozzuří i rozbitá sklenička, přestože se jedná o takovou drobnost. „*Není nic nižšího než se nechat unést takovou nicotností.*“³⁴³ Wolff na tomto místě vypráví jako příklad příběh ze života římského císaře Augusta. Ten se účastnil hostiny u Polliona, během které jeden z Pollionových otroků měl tu smůlu, že rozbil sklenici z křišťálu, jejíž střepy dopadly přímo Augustovi do jídla. To Polliona nesmírně rozzuřilo a nařídil ono nešťastníka utopit v jednom ze svých rybníků. Otroak padl k Augustovým nohám a prosil jej o milost. Císař se snažil Polliona uklidnit a prosil jej, aby nechal přinést všechny sklenice a všechny nádoby, které se v jeho domě nacházejí, aby je mohl zničit, a tímto způsobem odstranil všechny předměty, kvůli kterým by se mohl Pollionus rozhněvat na své sluhy a ukázal mu tak, jak nízkou mají hodnotu.

4.2.4.11 „O tělesných cvičeních vhodných pro zdraví“

Wolff na několika místech své práce uvádí v dnešní době obecně platné tvrzení, že vedle kultivování ducha je třeba kultivovat i tělo. Proto i závěrečnou kapitolu věnuje podrobnějšímu rozboru této problematiky a seznamuje čtenáře s řadou her a cvičení, která jsou vhodná pro zvyšování fyzické kondice a zároveň neodporují šlechtickému postavení.

³⁴¹ Tamtéž.

³⁴² Tamtéž, s. 178.

³⁴³ Tamtéž, s. 179.

Posilovat své tělo cvičením je nejen vhodné, ale hlavně nezbytné pro udržení dobrého zdraví, avšak pouze v případě, že se dodržují daná pravidla, která se týkají času, místa a doby trvání. Mezi nimi je důležité zejména doporučení necvičit po jídle, provozovat cvičení ve společnosti lidí, s nimiž se člověk cítí příjemně, a v neposlední řadě upozornění, že *„doba trvání cvičení musí být přiměřená silám, věku, pohlaví a profesi každého člověka.“*³⁴⁴

Součástí této kapitoly je také menší exkurz do dějin provozování některých sportů a jsou zde zmiňovány příklady mužů z antického období lidské historie, kteří se daným sportům věnovali. Tyto příklady autor čerpá z děl římských a řeckých klasiků, zejména z děl Gaia Sallustia Crispa, Gaia Suetonia Tranquilla, Xenofonta, Tita Livia a Plinia Staršího. V některých tvrzeních vychází autor z myšlenek Platónových. Právě Platón, jak Wolff uvádí, upozorňuje, že lidé, kteří se věnují pouze posilování svého ducha a své tělo nechávají *„v ochablosti a nečinnosti“*, jsou lidé *„nepodaření“*.³⁴⁵ Proto se snažil o to, aby i ženy, a to jak mladé, tak i ty staré, se stejně jako muži cvičily ve střelbě, běhu a dalších příslušných aktivitách. Podle Platónova tvrzení je sport dobrý nejen pro udržení zdravého těla, ale i *„vnáší obecně zdrženlivost a umírněnost do lidských mravů.“*³⁴⁶ Stejně jako Platón, ale již o 400 let dříve, zastával stejné názory i spartský vládce Lýkurgos³⁴⁷, který zrušil zákon, jež bránil ženám vyvíjet sportovní aktivity. Nicméně sám Wolff s tvrzeními těchto významných mužů, tedy s těmi, které se týkají sportování žen, zřejmě ztotožněn nebyl, neboť přidává komentář, že si ani jeden z nich neuvědomil, že svými myšlenkami *„zraňují cudnost a čest žen, a že jsou schopny ženy uvrhnout do hanby, nebo je naopak učinit příliš odvážnými a neoblomnými.“*³⁴⁸

³⁴⁴ Tamtéž, s. 180.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 321.

³⁴⁷ Lýkurgos byl pololegendárním (v jeho osobě je pravděpodobně spojen osud skutečného člověka a boha světla Lýkurga, který byl ve Spartě uctíván již v dřívější době) mudrcem, jež působil na počátku 8. Století př. n. l. ve starověké Spartě a právě s jeho činností je spojováno vytvoření celé řady institucí a zvyků, které se ve Spartě ustálily. Kromě vytvoření spartské ústavy je Lýkurgovi připisována i realizace velké pozemkové reformy, která utvořila ze spartských občanů majetkově rovnoprávné lidi. Po této reformě prý považoval svůj životní úkol za splněný, zavázal občany, že budou ústavu dodržovat a odešel ze Sparty na vrcholu své slávy. Po smrti mu Sparťané postavili chrám, prohlásili ho hrdou a bohem a stal se pro ně symbolem spravedlnosti a ideálního vládce.

³⁴⁸ WOLFF, *Connoissances*, s. 181.

Z římských dějin pak uvádí ještě jméno básníka Juvenala³⁴⁹, který propagoval svobodu v aktivitách žen, které se cvičily na Martově poli v boji po způsobu gladiátorů a které se dokázaly ohánět štítem a palicí. Wolff vyjadřuje své rozhořčení, když říká: „*Jaký pocit studu (tj. jak cudná) může být žena, která má prilbu na hlavě, která mění své pohlaví a která se chce silou těla vyrovnat gladiátorům.*“³⁵⁰

Po této tak trochu „misogynské“ vložce, pokračuje autor v dalších zásadách, které je třeba v souvislosti se cvičením dodržovat. Opět zdůrazňuje, že je třeba cvičit s mírou a také se vyhýbat aktivitám, při nichž člověk riskuje nějaké své vlastní zranění, ale i být svědkem takových aktivit. Pranýřuje „*zvědavost, která se projevuje sledováním bojujících mužů.*“³⁵¹ Wolff vyjadřuje své nepochopení pro tak riskantní sporty, jako jsou v jeho době tolerované zápasy bojovníků v Anglii či zápasy s býky ve Španělsku.

Autor se odvolává také na slavné starověké řecké lékaře Hypokrata a Galéna, podle nichž nic nepřispívá k udržení dobrého zdraví tolik jako správný denní režim a vhodná cvičení.

Existují však různé druhy sportů, pro šlechtice jsou pak nejvhodnější tyto: tanec, *paume* - soudobá francouzská hra podobná dnešnímu tenisu, běh, plavání, pěší promenáda, jízda na koni a jízda na voze. O těchto konkrétních aktivitách následně Wolff pojednává podrobněji.

Nejprve je věnována pozornost hře *paume*, jejíž obdobná verze byla podle Wolffových zjištění praktikována již starověkými Řeky a Římany. Avšak říká, že „*u starověkých autorů nelze najít zmínku o tom, že by používali takové pálky a míčky jako v 18. století.*“³⁵² Podle vyprávění Suetonia³⁵³ hrál i římský císař Augustus *longue paume*. Smyslem této hry je nenechat padnout míč na zem a odrazit jej směrem na ostatní.

Dále Wolff zdůrazňuje především běh, který „*činí tělo zdravým a statným.*“³⁵⁴ Běh doporučuje i jistý Vegece svém *Komentáři*, jak provádět vojenská cvičení, a to

³⁴⁹ Decimus Iunius Iuvenalis byl římský básník, jež působil na přelomu 1. a 2. století našeho letopočtu, tedy zejména za vlády císaře Domitiána. Proslavil se svým dílem s názvem *Satires*.

³⁵⁰ WOLFF, *Connoissances*, s. 181-182.

³⁵¹ Tamtéž, s. 182.

³⁵² WOLFF, *Connoissances*, s. 183,

³⁵³ Wolff zde vychází z díla římského historika Gaia Suetonia Tranquilla (75-140), s názvem *De vita Caesarum*, Česky vyšlo pod názvem *Životopisy dvanácti císařů*, Praha 1974.

³⁵⁴ WOLFF, *Connoissances*, s. 183-184.

zejména pro mladé hochy, kteří jsou určeni pro řemeslo války. Wolff zde sahá také k zápiskům Sallustiovým, který hovoří o zálibě římského vojevůdce Pompeia v soupeření ve skocích do výšky, v běhu a ve zdvihání těžké váhy s těmi nejmrštnějšími, nejrychlejšími a nejsilnějšími muži. Něco podobného lze říci i o francouzském králi Jindřichovi IV., který byl již od dětských let zvyklý běhat a lézt po skalách, neustále trénoval své tělo, aby byl zdravý a zdatný, o čemž informuje jeho životopisec. Také jistý maršál de Boucicant se ve svém mládí často cvičil v běhu, štípal dříví, skákal na koni bez pomoci třmenů a zoceloval své tělo dalšími podobnými aktivitami a „*stal se tak neúnavným a nejsilnějším mužem své doby.*“³⁵⁵

Wolff hovoří také o olympijských hrách, které podle něj „*byly ustanoveny nejprve Iuphitem kolem roku 3 184 a potom znovuobnoveny Herkulem z Ostrova Kréta 320 let před založením Říma.*“ Autor upozorňuje svého čtenáře na fakt, že na těchto hrách, které se konaly vždy jednou za čtyři roky, „*se po dobu jednoho století neprovozovaly žádné jiné disciplíny než běh.*“³⁵⁶ Starověk však neprodukoval jen závodníky v běhu, ale také dobré skokany. „*Lakedaimonské ženy byly velmi obratné ve skoku do výšky. Pro lepší skoky držely v rukách protizávaží, koží kůži plněnou vínem a potřenou olejem. Většina z nich spadla, protože olej byl kluzký. Ti, kteří se pevně drželi, získali jako odměnu onu kůži a víno uvnitř.*“³⁵⁷

Dalším sportem vhodným pro mladého šlechtice je plavání, které se již ve starověku těšilo takové vážnosti, že „*neumět plavat bylo považováno za stejnou hanebnost jako neznalost věd.*“³⁵⁸ Kromě řeky byly budovány i speciální bazény určené pro trénování plavání. K ustanovení nutnosti umět plavat přispěla kromě potřeby překonat řeku i skutečnost plavby po moři s křehkými loděmi. V tomto případě nebylo žádnou maličkostí umět plavat, protože tato dovednost člověku mohla mnohdy zachránit život. Také Římané cvičili své vojáky na Martově poli v plavání stejně jako v zacházení se zbraněmi.

Jako zdraví a tělu prospěšné a zároveň příjemné cvičení doporučuje Wolff pěší promenádu, která „*je vhodná jak pro chudé, tak i bohaté, pro zdravé i nemocné.*“³⁵⁹

³⁵⁵ Tamtéž, s. 185.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 186. Jako svůj zdroj těchto informací uvádí Wolff „*Mercuri de artre Gymn. Lib. 2. Cap. XI.*“

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 187.

Zdůrazňuje tak, že ve všech historických dobách existovala místa určená k těmto promenádám - byla budována v rámci soukromých domů i v rámci veřejných městských staveb. Sloupořadí, která byla stavěna u vstupů do divadel, paláců a chrámů nehrála jen roli dekorativní, ozdobnou a vznešenou, ale sloužila také pro procházky a vyjížděky. Místa, jež byla procházkám vyhrazena, byla jak otevřená, tak i uzavřená. Otevřená prostranství sloužila vycházkám v příjemném počasí a byla poseta stromy – tak to vypadalo například v athénské Akademii, kde podle Plinia³⁶⁰ - „rostly květiny neuvěřitelné krásy.“³⁶¹ Uzavřené promenády sloužily k procházkám v zimním období – v tomto případě je zmíněno sloupořadí v Pompejích a mnoho dalších jemu podobných, jejichž pozůstatky je možné vidět v Římě.

Promenádu lze realizovat, jak už bylo řečeno, pěšky, na koni či na voze. K tomuto tématu Wolff dále píše: „Podle Plinia vymyslel jízdu na koni Bellerophon. Před ním v Thesálii používali koně v soubojích, potom praktikovali běhy koní v cirku a jiných veřejných místech, nemluvě o olympijských hrách, kde byly závody koní uvedeny již na 25. olympiádě. Za časů Galéna měli Římané pro koně velkou vášeň. Existovaly čtyři frakce: bílá, červená, zelená a modrá a lidé projevovali své sympatie jednou té a podruhé zase oné. Každá frakce se snažila zvítězit, a proto věnovali nekonečnou péči různým přípravám, včetně očichávání trusu koní, podle čehož poznávali jejich temperament a kvality.“³⁶² Zmiňuje zde také rozhovor mezi Sókratem a Ischomachem, který ve svém díle pro budoucí pokolení zaznamenal Xenofón³⁶³. V tomto rozhovoru jeden druhému ospravedlňují svůj způsob života. Ischomachos poté pokračuje vyprávěním o tom, jak má ve zvyku jezdit na koni po vzoru vojáků a dávat koni rozmanité povely a pobízet jej k různým způsobům běhu a pohybů, vždy dává pozor, aby se kůň nezranil. Sokrates jeho počínání schvaluje, protože se jedná o aktivitu, která posiluje tělo. Ischomachos tak dělá něco pro své zdraví a nemá čas na takové zhoubné myšlenky jako je zajímat se o válku, nebo nemá potřebu hromadit bohatství. Wolff tak poukazuje na to, že i slavný řecký filozof Sokrates shledává jízdu na koni prospěšnou pro zdraví člověka. Toto tvrzení pak ještě podporuje zmínkou o Germanikovi, synovi

³⁶⁰ Zde autor odkazuje na pramen, kterým je „*Livius 22, ch.2.*“

³⁶¹ WOLFF, *Connoissances*, s. 187.

³⁶² Tamtéž, s. 188.

³⁶³ Wolff zde čerpal z Xenofontova spisu, jež vyšel v češtině jako *Vzpomínky na Sókrata*, Praha 1972.

římského císaře Tiberia, který měl, podle Suetonia, již od dětství příliš hubená stehna. Doktoři mu nařídili jezdit často na koni a to mu pomohlo je posílit.

Co se týče jízdy na voze, zmiňuje se Wolff nejprve o vynálezu vozu: „*Vynález vozu je velmi starý, vyrobil jej Erichon, kterému za to náleží božské pocty.*“³⁶⁴ Poté provádí čtenáře historickým exkurzem a popisuje rozmanitost vozů v historii – „*nejprve měly jen dvě kola, Frýgové pak přidali dvě další, Skýthové pak nakonec zvýšili počet kol u vozu na šest a zapřáhali do nich koně, muly nebo voly.*“³⁶⁵ Dále pak římský císař „*Heliogabalus dovedl svou brutalitu do takové míry, že se nechal táhnout obnaženými ženami zapřaženými za jeho vůz.*“³⁶⁶

Díky uvedeným příkladům nemůže již mladý šlechtic pochybovat o tom, že cvičení je dobré pro jeho zdraví. Pro posílení tohoto názoru přidává autor ještě dva další příklady. Jedním je vyprávění jakéhosi arabského lékaře³⁶⁷ o krutém moru, který jednoho času hubil svět. V této době pouze lovci, kteří měli díky pravidelnému pohybu pevné zdraví, neumírali. Hrdinou druhého příběhu je Dionýsios ze Syrakus, který byl pozván na hostinu k Lakedaimónským. Sedíc u stolu dával najevo, že mu žádný chod nechutná. Kuchař se na něj obrátil s tvrzením, že je to způsobeno tím, že se necvičí ani v lovu ani v běhu, což jsou „*dvě základní věci, kterými si Lakedaimonští okořeňují své jídlo*“³⁶⁸, a proto nemá ten správný hlad a žízeň.

Nakonec uvádí Wolff ještě několik připomínek, zejména zásadu necvičit příliš dlouhou dobu, zejména pokud jde o prudké pohyby, protože v takovém případě místo, aby cvičení člověka posílilo, jej spíše oslabí. Není také radno přecházet od velkých pohybů rázem do úplného klidu: „*Vězte, že pokud si po více hrách paume půjdete lehnout a usnete, riskujete, že již nevstanete.*“³⁶⁹ Pokud je člověk po cvičení „*hodně rozpálený*“, nesmí se vystavovat příliš chladnému vzduchu nebo nečistému ovzduší.

³⁶⁴ WOLFF, *Connoissances*, s. 189.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 189-190.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 190. Heliogabalus či Elagabalus, původním jménem Varius Avitus Bassianus, žil na počátku 3. Století našeho letopočtu, jako císař ze severovské dynastie vládl pod jménem Marcus Aurelius Antoninus od května roku 218 až do svého zavraždění v březnu roku 222. Přezdívka Heliogabalus či Elagabalus vznikla latinizací jména syrského boha *Élá-gabála*, jehož byl tento panovník knězem. Heliogabalovo jméno se stalo pro současníky i potomky symbolem dekadence a úpadku římských mravů.

³⁶⁷ Jako zdroj tohoto vyprávění uvádí Wolff „*Raxés Ep: lib.5.*“

³⁶⁸ WOLFF, *Connoissances*, s. 190-191.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 191.

V poslední části této kapitoly upozorňuje autor na „velký zápal“³⁷⁰ mladíků vítězit nad ostatními v určitých činnostech. Tento zápal pak ještě obvykle zvyšují sázením. Pro takové případy tak mladému šlechtici radí, že pokud člověk hraje o peníze, i když je to malá částka, je třeba vidět v tom jen zábavu, nesmí se propadnout nedočkavosti a vzteku, protože v takovém případě je jasné, že člověk prohraje. Při podobných soubojích je třeba zachovat chladnou hlavu. V rámci sázení je také naprostým tabu navrhnout sázku osobě vyššího postavení. Pokud má člověk nějakou přednost, výhodu, neměl by být sám se sebou přehnaně spokojený, „naopak buďte skromní a čestní, nikdy neurážejte poražené výsměšným či domýšlivým tónem.“³⁷¹ Člověk by také neměl přeceňovat své dovednosti a síly. Wolffova poslední rada v tomto případě zní: „Nehrajte nikdy pro nic jiného než pro vlastní potěšení.“³⁷²

4.2.5 Wolff mezi barokem a osvícenstvím

Spis Philiberta Josepha le Roux *Le prince selon Dieu et les hommes* vychází, jak již bylo výše zmíněno, z frankofonní tradice založené na biblických argumentech. U Rouxe tak nalezneme barokní obraz ideálního křesťanského šlechtice a jeho ctností, které jsou podloženy zejména vzory biblických postav. Wolffův spis *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur* přináší spíše praktické rady pro reálný život, které budou mladému šlechtici užitečné na jeho budoucí cestě, aby přežil bez úhony v prostředí dvora plném intrik a dokázal prosadit své zájmy, a také pro jeho orientaci ve společnosti a její hierarchii jako takové.

Obsahem hlavní části Wolffova díla jsou tedy různé myšlenky, postřehy, rady a doporučení, které autor uspořádal do jedenácti kapitol. V prvních dvou kapitolách hovoří o ctnostech, vlastnostech a schopnostech, které je třeba u mladého muže rozvíjet a pěstovat. V rámci jejich hierarchie pak na první místo staví úctu k Bohu a dodržování božího zákona, druhé místo zaujímá šlechticova čest. Dále by měl být mladý pán rozumný a moudrý, zároveň by měl vládnout i šlechtickou odvahou. Za všech okolností musí hájit své společenské postavení, neměl by tak opomíjet činnosti, které jej reprezentují navenek, jako je například tanec, zpěv, hra na hudební nástroj, jízda na koni

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ Tamtéž, s. 192.

³⁷² Tamtéž.

a šerm. Za největší neřesti, před kterými mladého šlechtice varuje, pak autor považuje lež a konzumaci alkoholu. Nejdůležitější zásadou, kterou Wolff několikrát zmiňuje, je nutnost neustále sledovat dění kolem sebe a ze všeho se snažit profitovat.

Ve druhé kapitole upozorňuje na rizika a temná zákoutí života u dvora, přináší také určitou „psychologizaci“ osob, které se na dvoře pohybují. Nicméně upozorňuje, že právě dvůr je to nejdůležitější místo, kde může šlechtic něčeho dosáhnout, kde se může v rámci zachování svého společenského postavení úspěšně realizovat, proto je třeba, aby se na dvoře naučil žít a hlavně „přežít.“ Wolff tak vybízí mladého muže, aby byl vždy trpělivý, opatrný a obezřetný a snažil se poznat charakter lidí, mezi nimiž se pohybuje, a na základě tohoto poznání s nimi jednal tak, aby dosáhl svých záměrů. Autor zde šlechtice dále nabádá, aby byl zejména štědrý, zdvořilý k dámám a vyhnul se hazardním hrám.

Největší část své práce věnuje autor kapitole nazvané „Umění psaní“ (*art d'écrire*). V jejím rámci nejprve skutečně rozebírá různé druhy dopisů a jejich formální náležitosti, následně se vyjadřuje také k poezii, kdy upozorňuje šlechtice, že psaní básní není pro jeho společenské postavení vhodné. Následně však hovoří o nezbytnosti rozvoje lidské mysli a ducha, o schopnosti poznat charakter druhých lidí i sama sebe. Wolff zde také varuje před podvody a před hazardní hrou. Přináší také poučení ohledně výběru budoucí manželky a manželského života obecně. Nabádá čtenáře, aby byl duševně vyrovnaný a rozhodný, aby se každý den snažil zdokonalovat své vlastnosti a schopnosti, aby byl velkorysý a svou velkorysost dával při každé vhodné příležitosti najevo. Wolff zde hovoří i o cestování, které je vhodným prostředkem k dosažení poznání, a jelikož absolvování nějaké cesty vede podle jeho názoru šlechtice často k přimknutí se k vojenské kariéře, přináší informace i o válečném řemesle a schopnostech, které toto povolání od šlechtice vyžaduje.

V následujících kapitolách Wolff seznamuje čtenáře s hierarchií soudobé společnosti a se specifiky jednotlivých sociálních tříd – samostatné kapitoly tak postupně věnuje velkým pánům, šlechtě, úředníkům, duchovním a třetímu stavu. Poskytuje praktické rady jak s příslušníky té a té vrstvy jednat, jak se chovat v jejich přítomnosti apod. Další kapitola je věnována i víceméně osvícenskému fenoménu libertinů, volnomyšlenkářů, před jejichž způsobem života je šlechtic důrazně varován. Nechybí zde ani kapitola o chování a způsobech při stolování a na závěr pojednání o různých typech cvičení a pohybu, které jsou vhodné pro mladého šlechtice, aby se těšil dobrému zdraví a udržoval se v dobré kondici.

Co se týče příkladů, kterými autoři většinou opatřují své texty, aby podepřeli svá tvrzení, stejně jako to učinil výše zmíněný Philibert Joseph le Roux, u Wolffa nenajdeme ani jeden příklad převzatý z Bible. Navíc, ve srovnání s Rouxem, používá příkladů opravdu velice poskrovnu. Pokud autor pro ilustraci svých myšlenek nějaký příklad uvádí, vychází z děl starověkých autorů (Suetonius, Plinius, Platon, Xenofontés ...) a jako vzorové osobnosti zmiňuje především postavy římských císařů, antických vojevůdců a politiků, jmenovitě pak nejčastěji římského císaře Octaviana Augusta nebo makedonského krále Alexandra Velikého. Několikrát zmiňuje také panovníky doby jemu nedávno minulé, jako byl francouzský král Ludvík XIV., římský císař a král španělský Karel V., francouzský král František I., nebo uvádí příklady zážitků, které prožili jeho přátelé. Mezi šlechtetné muže pak dále řadí Valeriana Maxima, kartaginského vojevůdce Hannibala, indického krále Pora, provensálského plukovníka Grillon ve službách francouzského krále Jindřicha IV. Opěvuje také Gaia Julia Caesara pro jeho schopnost projevu v senátu a zároveň jeho zdatnost a um na bitevním poli. Jako negativní příklady uvádí Wolff francouzského maršála Ranzaua v souvislosti s nadměrným pitím alkoholu, dále Marca Antonia, který kvůli marnivé lásce ke Kleopatře ztratil svou čest, římského boháče Marca Licinia Crassa a jeho hromadění majetku, v neposlední řadě také císaře Nerona, který bezhlavě a bezuzdně vládl nad osudy svých poddaných. Nejčastěji pak autor cituje příběhy z antických autorů v poslední kapitole, kterou věnuje sportům, jež jsou vhodné pro šlechtické mladíky. Uvedené příklady mají podpořit jeho tvrzení, že cvičení je nezbytné pro udržení zdravého těla, neboť stejné názory uznávaly a propagovaly již antické authority, jako byl například Platón.

V předchozích částech této práce bylo již pojednáno o proměně šlechty a jejího postavení v 17. a 18. století, v jejímž důsledku už pro potvrzení šlechtického statusu nestačila jen sama urozenost, dlouhá řada předků a vlastnictví majetku. Nyní bylo nutné prosadit se v rámci kariéry v zemských úřadech, u dvora, v armádě, v diplomatické činnosti nebo se vydat na cestu církevní kariéry. Po šlechtici tak bylo požadováno pěstování klasických vlastností a ctností, které byly s osobností urozeného spojovány již od starověku, zároveň se však novým ideálem stal vzdělaný šlechtic zastávající vysoký úřad u dvora a řádně plnící své povinnosti z něj vyplývající.

Také Wolff ve svých *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur* věnuje pozornost tomuto osvícenskému šlechtickému ideálu, i když v jeho pojetí se nejedná o ideál utilitaristický jako ve spisech Františka Josefa Kinského či Josefa von

Sonnenfelse. Z klasických ctností zdůrazňuje Wolff zejména moudrost a statečnost, důležitá je pro něj stále také víra v Boha. Zároveň, jak sám uvádí již v úvodu ke svému dílu, se snaží v rámci tohoto spisu vychovávat mladého šlechtice pro jeho působení u dvora v těch nejvyšších úřadech. Proto velkou pozornost věnuje radám, jak se chovat jednak u dvora, jednak při jednání s lidmi z různých společenských vrstev – nabádá zejména k osvojení si schopnosti poznat charakter lidí, dále k obezřetnosti, opatrnosti a trpělivosti při dosahování vytyčených cílů. Wolff tak v rámci svého spisu přináší mladému šlechtici rady a ponaučení, jak onen výše zmíněný osvícenský ideál nejnáze a zaručeně naplnit.

V. Závěr

Předmětem zájmu této práce se staly dva morálně orientované spisy, které přinášejí obraz ideálního šlechtice. Oba texty vznikly v průběhu 18. století, jsou určitým způsobem spjaty s prostředím českých zemí a přibližují šlechtický ideál 18. století očima učeneckého světa. Tyto spisy, jež spadají do literárního žánru textů, které se zabývají šlechtickou výchovou, představují dva příklady projevu české osvícenské kultury.

První z nich nazvaný *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par le propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et de meilleurs auteurs profane* (*Kníže podle Boha a lidí, doložený vlastními slovy Písma svatého a podepřený svědectvím církevních otců a nejlepších světských autorů*) vznikl v roce 1725 a jeho rozbor doložil přežívání barokních tendencí v rámci šlechtického ideálu. Pozornost pak byla věnována především druhému spisu, jež vznikl s největší pravděpodobností v 80. letech 18. století. Cílem rozboru tohoto tisku s názvem *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur* (*Vědomosti, které musí mít mladý pán čili ideál čestného muže*) bylo zjistit, zda barokní obraz šlechtice nebo některé jeho aspekty přetrvávají i v tomto díle, nebo šlechtický ideál v něm zachycený již plně souzní s osvícenskou dobou. Základním vodítkem k závěrečnému zhodnocení se pak stal zejména způsob argumentace autorů. Pro barokní diskurs je totiž charakteristické používání náboženských argumentů, jež bývají podloženy příklady osob a jejich příběhů z Písma svatého. Osvícenské myšlení naopak přináší argumenty racionálně podložené a důležitým kritériem pro hodnocení člověka a jeho vlastností, schopností a dovedností je jeho užitečnost pro společnost a pro stát.

Původní hypotéza, která byla stanovena na základě věnování Wolffova spisu hraběti Filipu Kinskému, tedy údajně nejvyššímu kancléři Království českého Filipu Josefu Kinskému (1700-1749), předpokládala vznik druhého ze spisů ve 40. letech 18. století. Oba spisy tak měly doložit přežívání barokních konzervativních forem šlechtického ideálu v době osvícenství v prostředí českých zemí. V díle Philiberta Josepha le Roux byla tato teze potvrzena již v bakalářské práci, v případě Wolffova spisu však to samé vyslovit nelze. Kdyby spis vznikl ve 40. letech 18. století, zřejmě by se i v něm daly nalézt přetrvávající barokní tendence, vždyť přece barokní myšlení v českých zemích převládalo až do konce první poloviny sledovaného století a osvícenské myšlenky sem tak pronikly později. V průběhu bádání však byla zjištěna

skutečnost, že na základě titulatury uvedené v rámci dedikace hraběti Kinskému, kdy se nejedná o osobu českého kancléře, ale o příslušníka chlumecké větve rodu Filipa Kinského (1742-1827), lze jeho vznik s největší pravděpodobností datovat až do 80. let 18. století, tedy do doby, kdy již osvícenství se svým všemocným rozumem opanovalo i země Království českého. Tato teze pak byla potvrzena i samotným obsahem textu, v němž již nenajdeme barokní morálku zaměřenou na bázeň před bohem, ani argumenty podložené příklady z Písma svatého. Značná pozornost je zde kromě klasických ctností věnována poznatkům z praktického života (např. jak poznat lidskou osobnost, jak toto poznání využít ve svůj prospěch, jak se chovat u dvora a v přítomnosti lidí různého společenského postavení...) a konkrétním radám, které pomohou šlechtici zachovat si čest, úctu a celkově své postavení ve společnosti konce 18. století a dob bezprostředně následujících. Pokud autor uvádí nějaké příklady, nevychází z Bible, ale převážně z antických klasiků či francouzských autorů, žijících v dobách jemu nedávno minulých. Tyto poznatky pak tedy vedou k závěru, že Wolffův spis nelze považovat za produkt barokního diskursu, ale za příklad již zcela osvícenského myšlení, které je vyjádřeno formou morálně orientovaného naučení s praktickými radami pro výchovu mladého šlechtice, kterak dosáhnout nového ideálu, kterým se stal vzdělaný šlechtic zastávající vysoký úřad u dvora a řádně plnící své povinnosti z něj vyplývající. Ve srovnání s utilitaristickým modelem šlechtice dle Františka Josefa Kinského a Josefa von Sonnenfelse však u Wolffa chybí větší důraz na přípravu ke státní službě. Přestože se Wolff snaží vychovávat mladého šlechtice především pro jeho působení u dvora v rámci těch nejvyšších úřadů, připravuje jej spíše obecně na společenský život, než například na vojenskou kariéru, jako v případě Františka Josefa Kinského a jeho spisu *Erinnerung*. Wolff se více zabývá společenskými stavy a na místo podřízení státnímu zájmu radí šlechtici, jak uspět u dvora, tj. jak prosadit vlastní osobní zájem, v čemž spočívá zásadní rozdíl mezi jeho pojetím a zmíněným pojetím utilitaristickým.

Seznam pramenů a literatury

A. Prameny

BOUJART, François Xavier, *Le Guide De La Jeunesse: A L'Usage Du College Royal Thérésien*, Vienne 1773.

BUSINSKÁ, Helena (ed.), *Bohuslav Balbín, Krásy a bohatství země české. Výbor u díla Rozmanitosti z historie Království českého*, Praha 1986.

ROUX, Philibert Joseph le, *Le prince selon Dieu et les hommes prouvé par les propres paroles de l'écriture sainte et appuyé du témoignage des docteurs de l'église et des Meilleurs auteurs profanes* (SOA Třeboň, oddělení Český Krumlov, Sběrka rukopisů Český Krumlov, ev. č. 338 /č. 30/).

MACHIAVELLI, Nicollò, *Vladař*, Praha 2007.

von SONNENFELS, Joseph, *Das Bild des Adels, eine Rede, womit in der k. k. savoyschen Ritterakademie am 4. November 1767. das Studium angefangen worden*, Wien 1767.

VIERIUS, Matěj, *Christoslaus aneb Život knížete Kristoslava*, Praha 1689. (Ukázky vydal Zdeněk KALISTA (ed.), *České baroko*, Praha 1941, s. 140-145.)

WOLFF, *Connoissances que doit avoir un jeune seigneur ou l'idée d'un homme d'honneur*, Prague, Imprime ches Gottlieb Haase, Imprimeur des Etats du Royaume de Boheme.

XENOFÓN, *O Kýrově výchování*, Praha 1970.

B. Literatura

BLACK, Jeremy, *Evropa XVIII. Století*, Praha 2003.

BROŽ, Ivan, *Velké postavy rodu Kinských*, Praha 2001.

BŮŽEK, Václav a kol., *Společnost českým zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.

CERMAN, Ivo, *Habsburgischer Adel und Aufklärung. Bildungsverhalten des Wiener Hofadels im 18. Jahrhundert*, Stuttgart 2010.

CERMAN, Ivo, *La noblesse de Bohême dans l'Europe française. L'Enigme du français nobiliaire*, in: Michel Figeac – Jaroslaw Dumanowski – Olivier Chaline (edd.), *Le rayonnement culturel de la France en Europe Centrale du 17e siècle à nos jours*, Bordeaux, Pessac 2009, s. 365 – 385.

CERMAN, Ivo, *Gelasius Dobner a česká šlechta. Proměny šlechtické genealogie ve věku osvícenství*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2008, s. 88-105.

CERMAN, Ivo, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011.

CERMAN, Ivo – KRUEGER, Rita – REYNOLDS, Susan (edd.), *The Enlightenment in Bohemia: religion, morality and multiculturalism*, Oxford 2011.

ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy II 1622-1802*, Praha 1996.

EVANS, Robert J. W., *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.

FRANTA, Ondřej, *Dobrovského kritický rozbor Černínského rodopisu*, ČRSČ 2, 1930, č. 3-4, s. 91-99.

HAUBELT, Josef, *České osvícenství*, Praha 2004.

IM HOF, Ulrich, *Evropa a osvícenství*, Praha 2001.

KALISTA, Zdeněk, *České baroko. Studie, texty, poznámky*, Praha 1941.

KALISTA, Zdeněk, *Století andělů a d'áblů. Jihočeský barok*, Jinočany 1994.

KROUPA, Jiří, *Alchymie štěstí 1770-1810. Pozdní osvícenství a moravská společnost*, Brno 1987.

KUBEŠ, Jiří (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*, Pardubice 2007.

KUČERA, Jan P. – RAK, Jiří, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983.

LENDEROVÁ, Milena, *Sociální a kulturní funkce francouzštiny ve společnosti českých zemí v období "mezi časy"*, in: Daniela Tinková – Jaroslav Lorman (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, Casablanca 2008, s. 236-248.

MAGENSCHAB, Hans, *Josef II. Revolucionář z boží milosti*, Praha 1999.

MAŠEK, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 2003.

MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.

MIKULEC, Jiří, *Leopold I. Život a vláda barokního Habsburka*, Praha 1997.

MUSILOVÁ, Martina, *Le cycle de l'amour écrit par La princesse Alexandrine de Dietrichstein, née Comtesse de Schouwaloff: Amour allemand, Amour italien, Amour russe, Amour suisse*, Bakalářská práce Historického ústavu FF JU, České Budějovice 2011.

NAVRÁTIL, Jan (ed.), *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573-1973*, Přerov 1973.

NEŠPOR, Václav, *Dějiny university olomoucké*, Olomouc 1947.

PAVLATOVÁ, Ludmila, *Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století*, Studie k sociálním dějinám 7, Opava – Praha – Kutná Hora 1997, s. 59-64.

PETRÁŇ, Josef, *Nástin dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze /do roku 1948/*, Praha 1983.

RIEGGER, Bohuslav, *Z germanizačního úsilí 18. věku*, Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice XVII., 1887, s. 385-398, 497-514.

SOUSEDÍK, Stanislav, *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997.

SOUSEDÍK, Stanislav, *Karel Grobendoncq a "ratio status". Příspěvek k politické filozofii českého baroku*, in: *Traditio et cultus*, Praha 1993, s. 177-185.

SVATOŠ, Michal – SVATOŠ, Martin, *Živá tvář Erasma Rotterdamského*, Praha 1985.

TAPIÉ, Victor-L., *Marie Terezie a Evropa*, Praha 1997.

TRNKOVÁ, Michaela, *Le prince selon Dieu et les hommes. Ctnosti křesťanského knížete pro Adama Františka ze Schwarzenbergu*, Bakalářská práce Historického ústavu JU, České Budějovice 2011.

VALENTA, Aleš, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004.

VALENTA, Aleš, *Lesk a bída barokní aristokracie*, Hradec Králové – České Budějovice 2011.

VILLARI, Rosario (ed.), *Barokní člověk a jeho svět*, Praha 2004.

VOIT, Petr *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006.

VOKÁČOVÁ, Petra, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí a císařský dvůr v době vrcholného baroka*, Brno 2007.

ŽUPANIČ, Jan - STELLNER, František, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Titulní strana rukopisu Philiberta Josepha le Roux a dedikace

Příloha č. 2: Obsah Rouxova rukopisu *Le prince selon Dieu et les hommes* 1. část

Příloha č. 3: Obsah Rouxova rukopisu *Le prince selon Dieu et les hommes* 2. část

Příloha č. 4 : Seznam autorit, které Roux cituje

Příloha č. 5 : Titulní list Wolffova spisu s dedikací

Příloha č. 6 : Oslovení hraběte Filipa Kinského 1. část

Příloha č. 7: Oslovení hraběte Filipa Kinského 2. část

Příloha č. 8: Seznam předplatitelů Wolffova spisu 1. část

Příloha č. 9: Seznam předplatitelů Wolffova spisu 2. Část

Příloha č. 10: Seznam předplatitelů Wolffova spisu 3. část

Příloha č. 11: Obsah Wolffova díla

Příloha č. 12: Hrabě Filip Kinský (1742-1827) z chlumecké větve rodu

Příloha č. 13: Manželka Filipa Kinského hraběnka Terezie Kinská rozená z Ditrichštejna

Příloha č. 1. Titulní strana rukopisu Philiberta Josepha le Roux a dedikace

A
Son Altesse
Serenissime
Monsieur
Le Prince
de *de Nam France*
Schwarzenberg
Landgrave
de
Sulze
Conseiller d'Etat
de sa Majeste Sup^{re} & Catholique
Son Grand Luyer
Chevalier
de la Toison d'or
Duc de Grimaldi

LE
PRINCE
Selon
DIEU
& Les
HOMMES
Prouvé
Par les propres Paroles
de
L'Ecriture sainte
de Approuvé du Sennoyage
des
Docteurs de L'Eglise
de
Meilleurs Auteurs Profanes
A PARIS
PAR
Philibert Joseph le Roux
Auteur des Langues Strangers de la Cour de Brandenbourg

Příloha č. 2 Obsah Rouxova rukopisu *Le prince selon Dieu et les hommes* 1. část

199

Maximes

XVI. Le Prince doit être ferme & persévérant comme le soleil.....	89
XVII. Le Prince doit prévoir & prévenir la maladie de l'Etat.....	96
XVIII. La Colère repose au sein des Fois.....	99
XIX. Le Prince doit être libéral, mais avec discernement.....	105
XX. Rien par excès, doit être la devise du Prince.....	111
XXI. Le Prince doit être magnifique, mais sans ostentation.....	117
XXII. Le Prince doit aimer la Verité de quel que part, quelle luy viennent.....	121
XXIII. La Fierté détruit plus de Princes que la Force.....	127
XXIV. Les Flatteurs ne disent jamais la Verité au Prince.....	133
XXV. Le Prince doit s'appliquer à connoître les hommes.....	139
XXVI. Le Prince doit se faire le pont, pour se connoître soy-même.....	145

Troisième Partie.

XXVII. Le Prince ne doit point obéir à ses desirs ambitieux.....	151
XXVIII. Le Lion écoute sans enorgueil l'aboyement des Chiens.....	157
XXIX. Sçavoir parler est la chaîne des Coëurs.....	163
XXX. Le Prince sçait interroger plus qu'il ne parle.....	169
XXXI. Aimer est le vray moyen de se faire Aimer.....	176
XXXII. Au Prince sanguinaire toute garde	

198

Table.
des Maximes contenues dans le présent ouvrage.

Maximes. Première Partie.

I. Le Prince doit étudier la Sagesse.....	1
II. La Piété est l'Assurance des Etats.....	7
III. La Justice est le vray Casier de la Prince.....	13
IV. Le Prince doit sçavoir la Loy de Bien & l'obliver.....	19
V. Le Prince doit sçavoir respecter les Loix humaines, & les respecter luy-même.....	25
VI. Le Prince doit sçavoir s'entretenir d'états de la Majesté.....	31
VII. La Prudence doit accompagner toutes les actions du Prince.....	37
VIII. Le Prince doit s'humilier devant Dieu.....	43
IX. La Clémence est la gloire du Roy du Prince.....	49
X. La Modestie ne deshonore jamais le Prince.....	55
XI. La Modestie contrefait les Empires.....	61
XII. Le Prince doit dissimuler quelquefois mais avec regret.....	67
XIII. La Défiance est la mère de dévreté.....	73

Deuxième Partie.

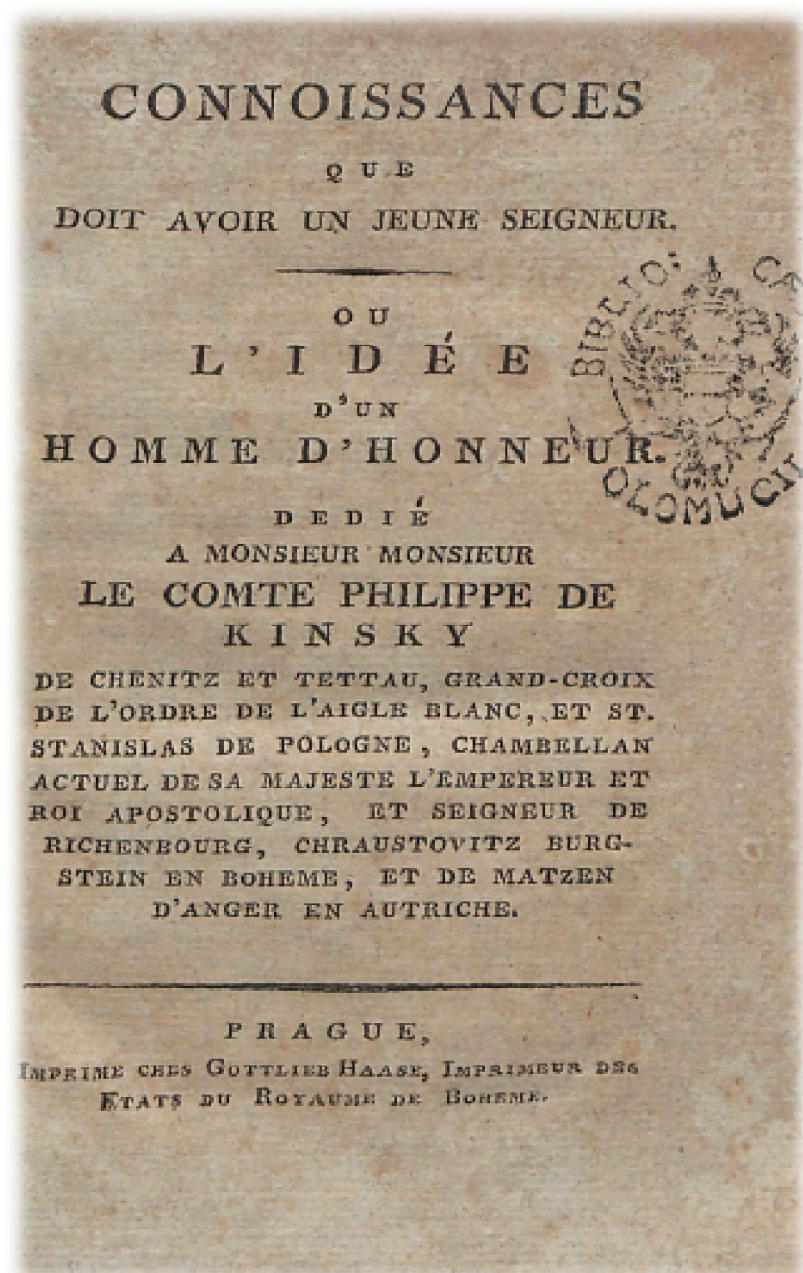
XIV. Le Prince doit veiller sur ses tentes sur ses gardes.....	77
XV. Le Prince doit être attentif & ne rien précipiter.....	83

Příloha č. 3 Obsah Rouxova rukopisu *Le prince selon Dieu et les hommes* 2. část

Manuscrits	Pages
XLIX	283
L	289
LI	296
LII	302
<i>Quatrième Partie.</i>	
LIII	307
LIV	303
LIV	319
LVI	323
LVII	334
LVIII	337
LIX	343
LX	349
LXI	355
LXII	363
LXIII	367
LXIV	373
LXV	379
<i>Fin.</i>	

Manuscrits	Pages
XXXIII	287
XXXIV	287
XXXV	293
XXXVI	299
XXXVII	203
XXXVIII	211
XXXIX	217
XL	223
<i>Quatrième Partie.</i>	
XLIX	229
XL	233
XLII	240
XLIII	246
XLIV	257
XLV	263
XLVI	269
XLVII	263
XLVIII	271
XLIX	277

Příloha č. 5 Titulní list Wolffova spisu s dedikací

Monsieur le Comte!

L'ouvrage que j'ai l'honneur de présenter à Monsieur le Comte, a pour objet les connoissances que doit avoir un jeune seigneur, ou l'idée d'un Homme d'honneur.

Monsieur le Comte sera sans doute étonné de la résolution que j'ai prise de l'écrire: Car quand on a passé quinze ans comme moi dans l'adversité, on est ordinairement un bien triste Ecrivain, à moins d'être né, comme Monsieur le Comte, avec cet Esprit propre à toutes choses, il est bien difficile que le stile d'une personne qui s'est été persécutée par la

fortune depuis une si longue espace de tems, ne se sente pas de sa position.

J'ose néanmoins esperer, que Monsieur le Comte, qui a plus d'égard à la force des pensées qu'à la politesse du Discours, ne desaprouvera pas les Maximes contenues dans ce Livre.

J'ai aussi lieu de croire que le motif qui me porte à Lui offrir, ne Lui déplaira pas, puisque l'Hommage que j'en fais, à Monsieur le Comte, n'a d'autres vûes que ma vive reconnoissance, pour toutes les bontés dont. Il n'a cessé de me combler depuis mon

arrivé en cette Ville, jusqu'à ce jour.

Après avoir fait cet aveu à Monsieur le Comte, il ne me reste d'autre Grace à Lui demander, si non qu'Il daigne jeter un coup d'oeil favorable sur cet ouvrage.

Personne n'étant plus en état d'apprécier les Instructions qu'il renferme, que Monsieur le Comte, dont le goût délicat, la bienfaisance, l'Erudition et les Vertus, sont si généralement connues.

Quel succès ne dois-je pas me promettre de mon ouvrage lors qu'encon-

ragé par l'approbation de Monsieur le Comte, autant que par son Exemple, les jeunes Gens seront sur d'y puiser des principes qui assureront infailliblement leur félicité.

J'ai l'honneur d'être, Monsieur le Comte, avec un attachement audessus du quel je ne connoitrai jamais que le plus profond respect avec lequel je suis,

De

Monsieur le Comte

*Le très humble et très obéissant
serviteur*

W o l f f.

Příloha č. 8 Seznam předplatitelů Wolffova spisu 1. část

NOMS DE MESSIEURS LES SOUS-CRIPTEURS.		<i>Exempl.</i>
Son Excellence Monsieur le Comte Michel de Spaur grand Doyen de Salzbourg.		12
Monsieur le Baron François d'Hildbrandt.		2
Mr. le Comte Waldstein.		1
Mde. la Comtesse de Wratislav.		1
Mde. de Scheibler.		1
Mr. le Baron de Reitzenstein.		1
Mr. le Comte Ernest Joseph de Kollowrath.		1
Mr. le Comte Michel Kautitz.		1
Mr. le Baron Frédéric de Schmidburg.		1
Mr. Köhler, Croisier.		1
Mr. Jean Tschamler, Croisier.		1
Mr. Henri Blazek, Croisier.		1
Mr. Jean Jungmann, Croisier.		1
Mr. le Baron de Macneven, Conseiller aulique.		2
Mde. la Comtesse de Wallis née Kollonitz.		1
Mr. le Comte Lajauzky.		1
Mr. le Comte Desfours Conseiller au gouvernement de la Bohême.		1
Son Excellence Mr. le Comte d'Altefeldt.		3
Mde. la Comtesse de Czernin.		1
Mr. de Schindelas, Conseiller de sa Majesté Havaraise.		1

XII NOMS DE MESSIEURS		<i>Exempl.</i>
Mr. Ignace Wessely.		1
Mr. le Baron Marquard de Koltz, Conseiller au Gouvernement.		1
Mr. le Comte Jean de Kuenbourg, Secrétaire au Gouvernement.		1
Mde. la Comtesse Leopoldine de Sporek.		1
Mlle. Apollonie et Mr. Henri de Bildt.		2
Mde. la Comtesse de Chotek née Comtesse de Rothenhan.		1
Mr. le Comte de Merbach.		1
Mr. le Baron Wenceslar d'Hildbrandt.		2
Mr. de Bergmann.		1
Mr. le Baron Thysebaert.		1
Mr. de Hecht.		1
Mde. la Comtesse Josephine de Marinitz.		1
Son Excellence Mde. la Comtesse de Marinitz.		1
Son Excellence Monsieur le Comte de Clam Marinitz.		3
Mr. de Haslinger, Conseiller.		1
Mr. de Bretfeld.		1
Mr. le Comte Max d'Ugarde, Conseiller au Gouvernement.		1
Mde. la Comtesse Wratislaw née Desfours.		1
Mr. le Baron Zesner.		1
Mr. le Baron Joseph Schönowitz.		1
Mr. le Comte Louis de Buquoy.		1
Mde. la Comtesse de Morzin.		1
Mde. la Comtesse de Morzin née Küniigl.		1
Mr. Joseph Hoch, Commissaire.		1

Příloha č. 9 Seznam předplatitelů Wolffova spisu 2. část

XIV NOMS DE MESSIEURS

	<i>Exempl.</i>
Son Excellence Mr. le Baron de Maltitz, Am- bassadeur de sa Majesté L'Empereur de tous les Russes.	2
Mde. la Comtesse de Sternberg née Comtesse de Schöuborn.	4
Mde. la Comtesse Deym née Comtesse Schaff- gotsche.	1
Son Excellence Mde. la Comtesse douzière de Hartig.	1
Mr. le Medecin de Baner.	1
Son Altesse sérénissime la Princesse Louise d'Auersberg née Comtesse Clam Gallas.	1
Mr. le Commandeur Nater.	1
Mr. Delorme.	1
Son Altesse sérénissime le Prince Windisgraetz.	2
Son Altesse sérénissime Madame la Princes- se de Hohenollern.	2
Mde. la Comtesse de Walmoden.	2
Son Altesse sérénissime le Prince de Guemené.	1
Mde. la Duchesse Dacrenza.	2
Son Altesse sérénissime le Prince L. de Rohan.	3
Mde. la Comtesse de Trogoffe.	1
Mr. le Chevalier de Gaur.	1
Mde. de Waldau.	1
Mr. le Baron de Morenheim.	1
Mr. le Général de Canicoff.	2
Mr. de Roisin.	1
Mr. le Chevalier Dobisch.	2
Mr. le Medecin Matuschka.	1

XIII

LES SOUSCRIPTIONS.

	<i>Exempl.</i>
Mr. le Comte François de Kiebselsberg.	1
Mr. le Baron Wimmer.	1
Mr. le Baron Enis.	1
Son Altesse sérénissime la Princesse Douai- rière de Kinsley.	6
Mr. le Comte Jean de Breda.	1
Mr. le Baron Charles de Sternsdahl, Feldmar- schal Lieutenant.	1
Mr. le Baron Mladota de Solopists.	1
Mr. le Comte Clam Gallas.	2
Mr. le Général grand Maître.	1
Mr. le Conseiller Horst.	1
Son Excellence Mde. la Comtesse Kolowrat née Kolowrat.	1
Mr. le Comte Dillon Okelly.	1
Son Excellence Mr. le Comte d'Auersberg Président aux Etats.	1
Mr. le Baron de Ledebur.	1
Mr. le Comte de Wraby.	1
Mde. la Comtesse de Wraby.	1
Mr. le Comte Joseph de Nositz.	2
Mde. la Baronne de Kotz née Comtesse Clam Gallas.	1
Mr. le Comte Kunigl.	1
Son Altesse sérénissime le Prince Antoine de Lobkowitz.	3
Mr. le Medecin de Lichtenfels.	1
Mr. le Comte François de Kolowrat.	2
Mde. la Comtesse de Saurma.	1

Příloha č. 10 Seznam předplatitelů Wolffova spisu 3. část

LES SOUSCRIPTEURS.		XV
		<i>Expl.</i>
Mr. le Medecin Czermak.	. . .	1
Mde. de Habermann.	. . .	1
Mr. le Baron Berglas.	. . .	2
Mr. Antoine de Bretfeld.	. . .	1
Mr. le Comte de Firmmian.	. . .	1
Son Altesse sérénissime Mde. la Princesse d'Auersberg née Comtesse de Waldstein.	. . .	1
Mde. la Baronne D'Hildbrandt.	. . .	1
Mde. la Comtesse de Rumerskirch.	. . .	2
Mr. de Maasburg Conseiller aux appellees.	. . .	1
Mr. le Comte Antoine de Thunn.	. . .	2
Mr. le Comte François Antoine de Desfours.	. . .	1
Mr. le Baron d'Ubelli, Conseiller aux appellees.	. . .	1
Mr. le Comte Charles de Bruhl.	. . .	2
Son Altesse sérénissime le Prince Emanuel de Salm.	. . .	1
Son Altesse sérénissime le Prince Guillaume d'Auersberg.	. . .	1
Mr. le Colonel Pürs.	. . .	1
Mr. d'Altmann, Conseiller aulique.	. . .	1
Mr. le Comte de Klebelsberg.	. . .	2
Mr. de Hammer, Conseiller aulique.	. . .	1
Mde. la Comtesse de Rosenan.	. . .	1
Mde. Therese de Kehn.	. . .	1
Mr. le Comte Maxe de Klebelsberg.	. . .	1
Mr. de Leontieff.	. . .	1
Mr. le Capitaine Contis.	. . .	2
Mr. le Baron de Schanovsky.	. . .	2
Mr. de Schviha.	. . .	1

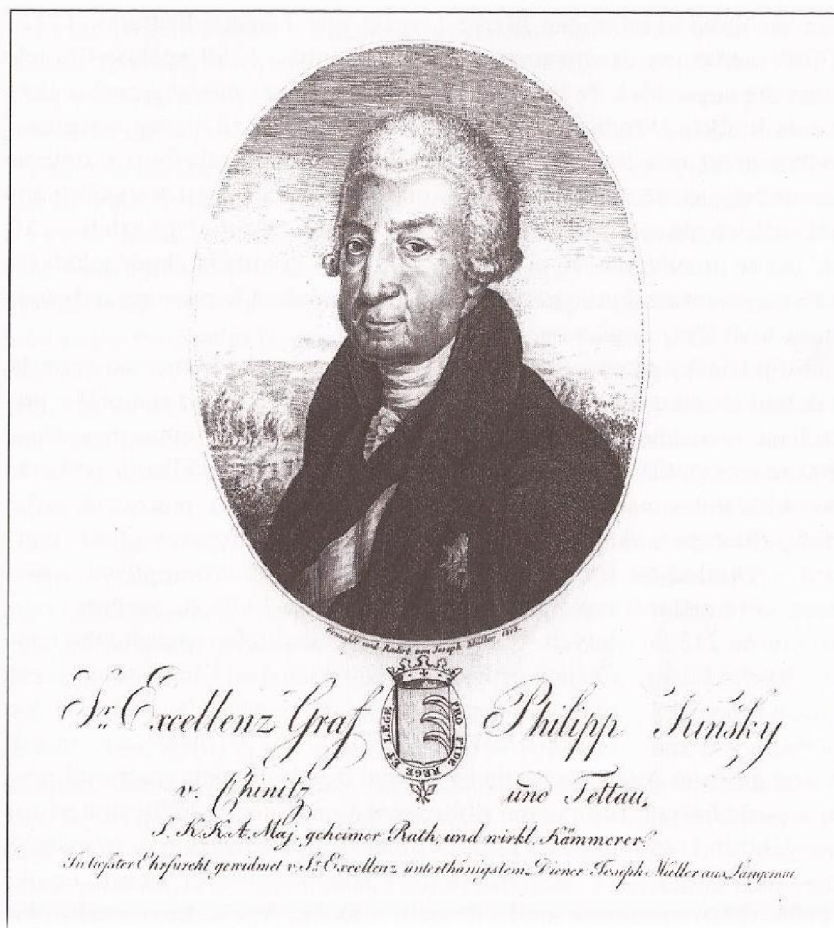

T A B L E

DES MATIERES CONTENUES DANS CET
OUVRAGE.

	<i>Pag.</i>
Connoissances que doit avoir un jeune Sei- gneur ou l'idée d'un Homme d'honneur.	1
Avis sur la Cour.	26
L'art d'ecrire.	42
Des Grands.	95
Des Personnes qui ont le droit de porter l'Épée.	118
Des Personnes de Robe.	133
Des Gens d'Eglise.	143
Le Tiers Etat.	148
Des Libertins.	158
De la Table.	170
Des Exercices propres pour la Santé.	179

Příloha č. 12 Hrabě Filip Kinský (1742-1827) z chlumecké větve rodu

**Příloha č. 13 Manželka Filipa Kinského hraběnka Terezie Kinská rozená z
Ditrichštejna**

